

SUMAR

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiiilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIUL DE REDACȚIE

- General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Academician DINU C. GIURESCU, Academia Română
- Dr. JAN HOFFENAAR, Președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
- IULIAN FOTA, consilier prezidențial
- Dr. SERGIU IOSIPESCU, cc. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”
- Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

• Istorie militară și lingvistică

- CRISTIAN MIHAIL – Termeni militari din română cu sensul clasic al etimoanelor lor latine, încadrați panromanici 1

• Studii pontice și dunărene

- ANCA POPESCU – Derbendgii la Dunărea de Jos în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. O contribuție 12
- SERGIU IOSIPESCU – Guillaume Le Vasseur senior de Beauplan și hidrografia nord-vestului Mării Negre în secolul al XVII-lea 18

• Istorie și arheologie medievală

- ALEXANDRU MADGEARU – Românii și armata bizantină 29
- PETRE BEȘLIU MUNTEANU – O mică fortificație medievală în hotarul satului Pianul de Sus (județul Alba) 35
- ANDREI POGĂCIAȘ – Belgrade 1456 – Christian Triumph against all Odds 41

• Istorie recentă și geopolitică

- SIMONA SOARE – Looking Through the Hourglass of American Declinism 47
- SILVIU PETRE – Marina indiană în Marea Mediterană: diplomație militară și sinergie tehnologică 69
- ȘERBAN F. CIOCULESCU – Libia sub semnul frământărilor: de la revoltă la război civil și intervenție externă 80
- IULIANA-SIMONA ȚUȚUIANU – Etosul teroristului. Mitul califatului islamic și structura mentală leninistă 93

• Militarii români în teatrele de operațiuni externe

- Col. (r) dr. GRIGORE ALEXANDRESCU – Prima operație expediționară românească în Europa contemporană (III) 103

• Note de lectură

- Neculai Cîbin, *Răsboiul nostru*, Ediția a II-a completată și adăugită, Editura Grafoanaytis, Ploiești, 2013 – CERASELA MOLDOVEANU 114

• In Memoriam – Le professeur Hervé Coutau-Bégarie (22 novembre 1956

- 24 février 2012) – EMANUEL ANTOCHE 116

• Revista este inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”.

• Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017

ISSN 1220-5710

CONTENTS

• Military History and Linguistics

- *CRISTIAN MIHAIL* – From Romanian Military Terminology – Terms Retaining Their Initial Latin Meaning..... 1

• Pontic and Danube Studies

- *ANCA POPESCU* – The Derbenci of the Lower Danube in the late 16th Century. A Contribution 12
- *SERGIU IOSIPESCU* – Guillaume Le Vasseur de Beauplan and the Hydrography of the North-West Black Sea in the 17th Century 18

• Medieval History and Archeology

- *ALEXANDRU MADGEARU* – Vlach military units in the Byzantine army 29
- *PETRE BEȘLIU MUNTEANU* – A Small Medieval Fortification near Pianul De Sus (Alba County) 35
- *ANDREI POGĂCIAȘ* – Belgrade 1456 – Christian Triumph against all Odds 41

• Recent History and Geopolitics

- *SIMONA SOARE* – Looking Through the Hourglass of American Declinism 47
- *SILVIU PETRE* – Indian Navy in the Mediterranean: Military Diplomacy and Technological Synergy 69
- *ȘERBAN F. CIOCULESCU* – Unrest in Libya: from Revolt to Civil War and Foreign Intervention 80
- *IULIANA-SIMONA ȚUTUIANU* – The Ethos of the Terrorist. The Myth of the Islamic Caliphate and the Leninist Mental Structure 93

• Romanian Armed Forces in Foreign Theatres of Operations

- *Col. (ret.) dr. GRIGORE ALEXANDRESCU* – The First Romanian Expeditionary Operation in Contemporary Europe (III) 103

• Reviews

- Neculai Cibin, *Răsboiul nostru*, Second Edition, Editura Grafoanaytis, Ploiești, 2013
- *CERASELA MOLDOVEANU* 114

• In Memoriam – Professor Hervé Couteau-Bégarie (22 November 1956 – 24 February 2012)

- *EMANUEL ANTOCHE* 116

• Responsabil de număr: SERGIU IOSIPESCU
• ALEXANDRU VOICU, MIRCEA SOREANU – redactori
• ADRIAN PANDEA, coperta,
ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,
telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955
www.mapn.ro/diepa/ispaim

TERMENI MILITARI DIN ROMÂNĂ CU SENSUL CLASIC AL ETIMOANELOR LOR LATINE, ÎNCADRAȚI PANROMANIC

CRISTIAN MIHAIL *

Abstract

In this article, I analyse the Romanian military words with the classic sense of their Latin etymona (arc, armă, bătaie, fuște, a învinge, luptă, a lupta, măciucă, oaste, săgeată, scut a.s.o., in all 52 words), in correlation with the similary western Neolatin words.

These words supplement the category of specific semantic changes in military (Dacian-)Roman environment [a (se) (in)cumeta, a împesura, a răpune, rost, sarcină, a supune, țară, a.s.o.] and inherited military classic Latin words (împărat, a junghia, a purcede, român a.s.o.), in all also 52 words presented in my book: Limbajul militar (daco-)roman. Influența sa asupra limbii și istoriei poporului român (ISPAIM, Editura Militară, 2012), in order to illustrate the importance of the military Latin language spoken in Dacia for the Romanian language and history.

Keywords: *Romanian military words, Latin etymona, military (Dacian-)Roman environment, inherited military Latin words, specific semantic changes.*

În cartea intitulată *Limbajul militar (daco-)roman. Influența sa asupra limbii și istoriei poporului român* – apărută sub egida Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară la Editura Militară în 2012 – am analizat cu precădere modificările semantice ale cuvintelor latine (uneori, cu corespondențe panromanice, dar cu sensuri nemilitare) care s-au produs în mediile militare roman și daco-roman și cuvintele latine moștenite cu sensul lor militar clasic, care au circulat în ambele aceste medii după izolarea romanității daco-dunărene de aceea central-occidentală.

Analiza acestor *două categorii de cuvinte militare latine* continuate doar în limba română a furnizat importante informații istorice – pentru o perioadă deficitară în documente, inscripții etc. – privind lupta latinofonilor din Dacia, după retragerea armatei romane în anul 275, împotriva atacurilor triburilor barbare (germanice, slave și turanice) și sub ocupația acestora, singuri sau alături de armata romană în expedițiile acesteia de recuceriri la nordul Dunării, sub împărații Constantin cel Mare (306-337) și Justinian I cel Mare (527-565).

* Cristian Mihail, doctor inginer și lingvist.

Alături de aceste două categorii de cuvinte militare *specifice limbii române*, în *Introduce-re* cărții sus-menționate, am prezentat *suc-cint* și categoria termenilor militari din limba română moșteniți cu sensul clasic al etimoanelor lor latine, având corespondenți în formele cu aceleași sensuri din limbile romanice occidentale.

În acest articol, vor fi analizați în detaliu acești termeni militari. Nu am analizat amănunțit această categorie lingvistică în cartea mea sus-menționată, deoarece am vrut să nu diminuez *impactul* pe care îl produc evidențierea și analiza celor două categorii de cuvinte militare latine continuate *numai* în limba română (adică specifice neolatinității daco-du-nărene), pentru studiul limbii și istoriei popo-rului român.

1. Substantive românești din mediul militar roman și/sau daco-roman cu sensul clasic moștenit având corespondențe (parțial) panromanice

1.1. Dr. *arc* [ar. *arcu*, mr. *arc(u)*] < lat. *arcus* (EWR 113, CDDE 76, REW 618, DA) „arc”.

Cuvinte romanice occidentale: *it., sp., pg. arco* și *pv., franceză., arc* dar și *alb. ark*.

Derivate: *arcar* „vânzător de arcuri”, *arcaș*, *arcășie*, *arcășește*, *arcos*, *a arcui*, *arcuș* (DER).

Neologism: *arcadă*.

Din cuvântul românesc provine rut. *arcuș* „arcuș”.

1.2. Dr. *arete* (înv.) „berbec” (ar. *arete*, *areati*, pl. *areț*, *cal areate* „armăsar”, mr. *reti*, *areati*, ir. *areati*) este moștenit din lat. *āries*, *-eti* (EWR 115, CDDE 81, REW 645, DA, DER) „berbec” și „berbec de izbire a fortificațiilor” (NDELP etc.), cf. și lat. *arietāre* „a izbi” și *arietatio*, *-ōnis* „izbire”, ca în formularea *acies inter se arietant* (L. Annaneus Seneca, 4÷65) „oștile se izbesc între ele” (ThLL; Guțu 1983). Al doilea sens a fost uitat în română, căci barbarii, în estul Europei, nu au ridicat cetăți ale căror ziduri să fie atacate.

În spaniolă (mar.) *ariete* semnifică „navă de război cu pinten”, pintenul sugerând un berbec. Pentru sensul „berbec”, formele actuale sunt sp. *carnero* și *morueco* și pg. *carneiro*.

De adăugat și formele romanice: vegl. *reti*, genov. *ayow*, în Piemont *arei* și *pv. aré*.

Derivat: *arețar* „crescător de berbeci” (DER).

1.3. Dr. *armă* (ar. *armă*, ir. *ormę*) < lat. (pl.) *arma*, *-orum* (EWR, 125; DEI, I, p. 291; CDDE, 89; REW, 650; DA; DER) „arme (în principal, defensive)”, ca în formulările verbale „*ad arma!*” *conclamare* (C. Iulius Caesar 100÷44 î.Chr.) „a chema la luptă/la arme”, *vo-care ad arma* (M. Tullius Cicero 106÷43 î.Chr.) „a chema la arme” și *arma induere* (Titus Livius 59 î.Chr. ÷17) „a se înarma”.

Cuvinte romanice occidentale: *it., sp., pg. arma*, *fr. arme* (der. *armée*, care a înlocuit în sec. XVI, v. fr. *ost*, provenit din lat. pop. *hostis* „armată”; DEHF, p. 41), *dar și alb. armë*.

Neologisme: *armată* din it. *armata* (< lat. cult *armata*, care a înlocuit v. it. *oste* începând cu secolele al XIII-lea și al XIV-lea; DEI, vol. I, p. 292) și altele din fr.: *armament*, *armadă*, *armator*, *armură*, *armurier*, *armurărie*, *a arma*, *a înarma*, *a rearma*, *a dezarma*, *armat*, *înarmat*, *dezarmat*, *armătură*, *armorial* („album de blazoane”).

Derivate [inițial, „luptător înarmat”, „paznic înarmat” și târzii, legate de coagularea teritorială și organizarea obștiilor (f)sătești romanizate]: *armaș* „responsabil cu ordinea publică” și „executor judecătoresc”, ulterior, „comandant de artilerie”, *armășoai* „soția armașului”, *a armăși* „a numi ca armaș”, „a exercita această funcție”, „a executa o condamnare”, *armășel* „subaltern al armașului”, „jandarm”, „guard”, „călău”, pl. *armași* și *armașei*, *armășie* „tortură”, „supliciu”, *armășesc* (adj.) „relativ la armaș” (DER, DA).

1.4. Dr. (doar în Transilvania) *balț*, *-uri* (ar. *balțu*) „cingătoare”, „curea”, „panglică”, „animal cu gât pătat de alb” < lat. *balteus* (EWR 181, REW 919, CDDE 130, DA, DER), care avea sensurile: (1) „cingătoare”, „curea peste umărul stâng, de care se atârna, în dreapta, sabia” (Caesar) și (2) „margină” (C. Plinius Secundus, 23÷79) (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: *it. balzo* „margină”, *cat. balç*, *sp. balzo* „panglică”.

Derivate: *bălțat*, „cu diverse culori (strident-te)” (cf. DER), dar considerat ca provenit direct din lat. *balteatus* (cf. EWR 181, REW 919, DA, DEX), *a bălți*, *bălțat*, *îmbălța*.

1.5. Dr. *bătaie* 1) „lovituri repetate”, „zgomot la motor”, „distanță la aruncare” etc. (DEX); 2)

inv. „bătălie” (mr. *bātale* „pisălog”) < lat. *battālia* (forma redusă de la lat. *battuāllia*) „bătălie” (EWR 194, REW 995, CDDE 147, DA, DER).

Cuvinte romanice occidentale: it. *battaglia* (> dr. recent *bătălie*), v.lomb. *bataia*, pv., pg. *batalha*, fr. *bataille*, sp. *batalla* (DER, 729).

Derivate: *bătăiaș*, *bătăios*, *bătă(i)uș* (DER).

Din română (mr.) provine alb. *bëtajë*.

1.6. (Adj.) Dr. *crud* (ar., mr. *crud*) < lat. *crūdus* (EWR 417, CDDE 412, REW 2342, DA, DER) „crud”, ca în formularea *crudi Getae* (Publius Ovidius Naso, 43 î.Chr. ÷ 17) „geții cei cruzi”.

Cuvinte romanice occidentale: it., sp. *crudo*, friul. *kruđ*, pv., fr., pg. *crú*.

Derivat: *cruzime*. Neologism *cruditate* (< fr.).

Din cuvântul românesc provine sas. *kruđ(ich)* „crud”.

1.7. Dr. *fuște* (ar. *fuște*, mr. *fušt*) „lance” < lat. *fustis* „par”, „ciomag” (EWR 690, REW 3618, CDDE 704, DA, DER), ca în formularea *decimum quemque cohortis sorte ductos fusti necat* (Cornelius Tacitus, a II a jumătate a sec. I - 118) „omoară cu ciomagul câte unul la zece soldați ai cohorței trași la sorti” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. *fusto*, log. *fuste*, pv., cat. *fust*, fr. *fût*, pg. *fuste*.

Derivat: *fustaș/fuștaș* „infanterist lăncier”.

1.8. Dr. *gratie* „gratie”, „zăbrea” (ar. *grāṭā*) provine din lat. pop. **gratis* (clasic *cratis*) (EWR 728, CDDE 752, REW 2304, DA, DER) „leasă” (impletitură de nuiele în formă de grătar, folosită la garduri, coșuri etc.; DEX), ca în formularea *flectunt salignas umbonum crates* (P. Vergilius Maro 79 ÷ 19 î.Chr.) „fac scuturi din împletituri de răchită” și (pl. *mil.*) „fascine”, (var.) „fașine” (mănunchiuri de nuiele sau de ramuri subțiri, legate din loc în loc, umplute cu piatră sau pământ pentru întărirea terasamentelor, digurilor sau a drumurilor în regiuni mlăștinoase; DEX), ca în *cratibus atque aggre paludem explent* (C. Iulius Caesar, 100 ÷ 44 î.Chr.) „umplu mlăștina cu fascine și pământ” (ThLL; Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. *grata* (> sb. *grata*), lomb. *grat*, v.pav. *grae*, friul. *grade*, sp. *grada*, pg. *grade*.

Din cuvântul românesc *gratie* provine rut. *grata* „zăbrea” (DER).

1.9. Dr. *jurământ* (ar. *ğūrāt*, mr. *jurămînt*) < lat. *jūrāmentum/iūrāmentum* (EWR 928, CDDE 929, REW 4628, DA, DER) „jurământ”.

Cuvinte romanice occidentale: it. *giuramento*, log. *juramentu*, engad. *ğuramaint*, friul., cat. *jurament*, sp., pg. *juramento*.

1.10. Dr. *luptă* (ar. *lūptā*, ar., mr. *l'ūftā* < alb. *ljuftë*) < lat. *lucta* „luptă” (EWR 1003, CDDE 1031, REW 5147, DER).

Cuvinte romanice occidentale: it. *lotta*, fr. *lutte*, sp. *lucha*, pg. *luta*.

1.11. Dr. *măciucă* (în Transilvania și Banat: *mocioacă*) [ar. *măciucă*, *mățică* (în pronunțare grecească), mr. *măcioc(u)*] < lat. pop. *matteuca* (EWR 1011, REW 5426, DER ș.a.) „măciucă”.

Cuvinte romanice occidentale: v.pg. *mas-suca*, fr. *massue* și picard. *machuque*.

Derivate: *măciucaș* (var. *măciucar*), *măciucac*, *măciucos*, *măciulie*, [cf. it. *maciulla*], *mășcat* (mr. *măcicat*) (DER).

Din cuvântul românesc provin (cu sens de armă): bg. *mačuk*, *mačak*, sb.-cr., slov. *macuga*, rut. *mačug*, pol. *macsuga*, ung. *macsuka*, *matyuka* (DER).

1.12. Dr. (înv.) *naie* „navă” este continuat din lat. *navis*, *-is*, *-em* (EWR 1149, REW 5863), care semnifica „navă de război” - căci, „navele comerciale” erau redete de formele lat. *corbita*, *-ae* și *navīgium*, *-ii* -, ca în *navis longa* (Cornelis Nepos, sec. I î.Chr.) „navă (lungă) de război”, *navis oneraria* „navă de transport” și *navem adornare* „a echipa o navă” (Caesar) (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: fr., engad. *nef*, pv., cat. *nau* (> sp., pg. *nao*), sard. *nae*.

Derivat: dr. *năier* „navigator”, „corăbier”.

Dublețul rom. *navă* este împrumut cult târziu din lat. *navem*. Alte neologisme: *naval*, *nautic*, *navigator*, *navigabil*.

1.13. Dr. *pace* < lat. *pacem* (< *pax*, *pācis*) (EWR 1235, CDDE 1297, REW 6317, DER) „pace”, ca în formulările *pacem facere* (Cicero), „a face pace”, *Pax Romana* „dominația pacifică romană”/”Imperiul Roman” și (fig.) *pax animi* (Publius Ovidius Naso 43 î.Chr. ÷ 17) „liniștea sufletească”. *Pax Pacea* era o divinitate, și *pax!* o interjecție: „ajunge!”/„tăcere!” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. *pace*, log. *bage*, friul. *pas*, engad. *peš*, otrant. *pače*, pv. *patz*, fr. *paix* (> der. fr. *apaiser*), cat. *pau*, sp., pg. *paz*, dar și alb. *pakjë*, bask *bakè*, breton *peoc'h*.

Derivate și compuse: (*im*)*păciui*, *pașnic*, (v.) *pășnicie*, var. (v.) *păcinie*, (v.) *nepace*, (v.) *pace-făcător*, (v.) *păceluit* („pacificat”) (DER).

Neologisme: *pacific*, *a pacifica*, *pacificator*, *pacifism*.

Cuvântul de origine latină *pace* a fost uitat la aromâni, deoarece aceștia nu aveau cu cine să facă pace, nefiind expuși, în regiunea Munților Pindului, invaziilor seculare ale triburilor barbare (germanice, slave și turanice), cu care s-au confruntat latinofonii carpato-dunăreni.

Ar. *păce* semnifică „piftie de picior de porc”, provenind din tc. *patcha* „picior de oaie, vițel sau vită” (DDA).

1.14. Dr. *pradă* (ar. *pradă*) < lat. *praeda* „pradă” (EWR 1367, CDDE 1436, REW 6614), ca în formularea *praedam agere / facere* (Titus Livius) „a lua pradă de război”.

Cuvinte romanice occidentale: it. *preda*, pv., sp. *presa*, fr. *proie*, cat., pg. *prea*.

Derivat: *prădalnic*.

Din cuvântul românesc provine rut. *prejda* „pradă”.

1.15. Dr. (v) *prădăciune* (ar. *pridăčũne*) < lat. *praedatio*, *-onem* „pradă” (EWR 1368, CDDE 1437, REW 6616).

1.16. Dr. *prădător* < lat. *praedator*, *-oris* (EWR 1369, CDDE 1438, REW 6617) „prădător”, ca în formularea: *exercitus praedator sociis* (Caius Sallustius Crispus, sec. I î.Chr.) „armată prădătoare a aliaților”, „care trăiește din prădarea aliaților” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. *predatore* și pv. *prezador* (DEI, NDEL P).

1.17. Dr. *săgeată* (ar. *săzseată*, ir. *șetă*) < lat. *sagitta* (EWR 1495; REW 7508; DA ș.a.) „săgeată” (și fig.).

Cuvinte romanice occidentale: it. *saetta*, log. *saita*, engad. *sekta* „fulger”, pv., sp. *saeta*, v. fr. *sa(i)ete*, cat. *sageta*, pg. *setta*.

Derivate: (inv.) *săgetaș* „arcaș”, *săgețică* și *săgețea* „plante/flori” (DER).

1.18. Dr. *săgetar/săgitar* (1) „meșter de săgeți”, (2) (inv.) „săgetător”, (3) (rar) „șintaș” < lat. *sagittarius* (1) „arcaș pedestru din armata romană” și lat. *sagittarius eques* (Cornelius Tacitus a doua jumătate a sec. I+118) „arcaș roman călare”, (2) „meșter de săgeți” (Digesta *Iustiniani*) și (3) „constelația” (Cicero) (ThLL, Guțu 1983). În DA (Tom XIII, p.1542) dr. *săgetar* este considerat ca fiind derivat din dr. *săgeată* + suf. ar.

Forme romanice precum: sp. *saetero*, *sagitario*, *sagita*, fr. *sagittaire* ș.a. sunt cultisme (DCELC vol. IV p 116 și, respectiv, DEHF, p 683).

1.19. Dr. *săgetat* (ar. *sădzităt*, DDA) (1) „a trage cu săgeată”, „săgetare”, „săgetătură” („rănire”), (2) „lovit de săgeată”, (fig.) „atins de boală”, „junghi”, „în formă de săgeată” < lat. *sagittatus* „săgetat”, „străpuns de săgeată” (Guțu 1983). În DA (XIII, p.1542), dr. *săgetat* este considerat ca fiind derivat din *a săgeta*.

1.20. Dr. *scut* < lat. *scutum* (EWR 1568, REW 7759) „scut”.

Cuvinte romanice occidentale: log. *isckudu*, pv., cat. *escut*, fr. *écu*, sp., pg. *escudo*, dar și alb. *skjut*.

Derivate: *a scuti*, *scutar* „scut oval din piele” și „scutier”, var. *scutaș*, *scuteală*, *scutelnic* („care nu plătește tribut”), *scutire*, *scutitor* „protector” (DER).

Dr. *scutier* este un neologism, împrumutat din limba franceză, de la *écuyer* (<lat. *scutarius*).

Sensul figurat al lat. *scutum* – ca din formularea: *scutum dare alicui* (Cicero) „a da/face apărare cuiva” – a fost moștenit în română, cf. expresiei „a face/ține cuiva scut”.

Lat. *scutum* a fost uitat în dialectul aromân, ca și alte cuvinte de mediu militar, deoarece vorbitorii acestui dialect nu au fost supuși la invaziile seculare ale triburilor barbare (germanice, slave și turanice), precum dacoromânii din nordul Dunării de Jos.

1.21. Dr. *secure* (ar., ir. *secure*; mr. *securi*), care are semnificațiile „unealtă pentru despicat” și (în trecut) „armă” (DEX) este continuat din lat. *secūris* (EWR, 1494, REW, 7775 etc.) cu aceeași dublă semnificație. Lat. *secūris* era specializat pentru decapitarea condamnaților și era prezent în fasciile lictorilor, simbolizând „puterea romană” (Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. *scure*, vegl. *scor*, sp. *segur* și pg. *segure*.

Din dr. dim. *securice* provine ung. *szekerce*.

1.22. Dr. *spată* (ar. *spartă*, ir. *spote*) < lat. *spatha* „spadă” (EWR 1616, REW 8128).

Cuvinte romanice occidentale: it. *spada* și *spadolo*, log. *ispada*, engad. *speda*, friul. *spade*, v.fr. *espée*, fr. *épée*, pv. *espaza*, sp. *spada* și *espadilla*, dar și alb. *špathë*.

Derivate: *spătar*, *spetează* (> bg. *spetează*), *spătos*, *a (se) speti*. Din it. *spada* provine neologismul rom. *spadasin*.

Dr. *spate* „spinare” este o modificare semantică (metaforică) de mediu militar (daco-) roman a lat. pl. *spathae*, prin care spatele unui soldat voinic a fost comparat cu două săbii late alăturate, având ca linie centrală șira spinării. Această metaforă a fost prezentată în cartea *Limbajul militar (daco-)roman. Influența sa asupra limbii și istoriei poporului român*. (Editura Militară, 2012).

1.23. Dr. *tufă* (ar. *tufā*, mr. *tufcă*) „tufiș”, „arbust” < lat. *tūfa* „panaș de coif”, „moț”, „pampon” (EWR 1769, REW 8973, DER).

Cuvinte romane occidentale: sard. *tuvu*, it. *tuff(o)*, sp. *tufo* ș.a., dar și alb. *tufë*, ngr. *to-ufa* (poate provenit din română, DER).

Derivate (ca orice cuvânt vechi are numeroase derivate): *stuf*, (s)*tufăriș*, (s)*tufiș*, (s)*tufos*, *tufănică/tufănea* („crizantemă”), *tufișoară*, *tufărie* („hățiș”), *tufăr* („specie de stejar”), *tufan* („bătă”, „ciomag”). Dr. *tufan* a fost eliminat de cuvintele *bătă* (< sl.) și *ciomag* (< tc.).

Din cuvântul românesc provine bg. *tufa*.

1.24. Dr. *val*, *-uri* < lat. mil. *vallum*, *-i* „întăritură” (REW 9135, DEX), ca în formulările verbale *castra vallo munire* (Caesar) „a fortifica cu o întăritură castrul” și (fig.) *Alpium vallum* (Cicero) „bastionul Alpilor” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romane occidentale: it., pg. *vallo*, sp. *valla*, *vallado*, cat. *vall*, pv. *val* „tranșee”, dar și alb. *vallë* și germ. *Wall*.

Derivate: *vălășeag*, *a vâlui* („a ondula”), *a învălui/învălura* („a împresura”, „a încercui”), *învăluială/învăluitură* (împresurare), *văluos*, *vălătuc* (DER).

2. Verbe românești din mediul militar roman și/sau daco-roman moștenite cu sensul clasic din latină, având corespondențe (parțial) panromane

2.1. Dr. *a (se) bate* (ar. *bat*, mr. *bat*, *botu*) < lat. *battēre*, cl. *battuēre* (EWR 192, CDDE 144, REW 996, DA, DER) „a (se) bate”, ca în formularea *battuēre pugnatoris armis* (C. Suetonius Tranquillus, sec. I-II) „a se bate cu arme de luptă (nu cu floreta)” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romane occidentale: it. *battere*, pv., cat. *batre*, fr. *battre*, sp. *batir*, pg. *bater*.

Derivate: *bătător*, *bătătoare*, *bătători*, *bătătură*, *bătăuș*, *bătiște* („curte”, „bătătură”), *a*

bătuci, *bătuceală*, *bătută*, *bătălău* („bătător”, fig. „pisălog”) (DER).

2.2. Dr. *a despuia* (ar. *dispol'u*, *dispul'are*; mr. *dispol'*; ir. *dispol'u*) „a prăda”, „a jefui” < lat. *despoliāre* „a prăda” (EWR 525, CDDE 492, REW 2602, DER), ca în formulările: *despoliāre templum* (M. Tullius Cicero, 106÷43 î.Chr.) „a jefui templul”, *me despoliat* (T. Maccius Plautus, 254÷184 î.Chr.) „mă jefuiește” și (fig.) *despoliāre triumpho* (Titus Livius) „a prăda de trimful cuvenit” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romane occidentale: it. *despogliare*, pv., cat. *despullar*, fr. *dépouiller*, sp., pg. *despojar*.

2.3. Dr. *a frânge* (ar. *frāngu*, mr. *frong*) < lat. *frangēre* „a frânge”, „a fărâma” (EWR 652, CDDE 647, REW 3482, DA, DER), ca în formulările: *compluribus navibus fractis* (Caesar) „mai multe corabii sfărâmându-se” și (fig.) *proeliis calamitati busque fracti* (Caesar) „frânți de lupte și nenorociri” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romane occidentale: it. *frangere*, pv. *franher*, v. fr. *freindre*, v. sp. *frangir*, pg. *franger*.

Derivate: *frângăcios*, *frângător*, *frângătoare*, *frânt*, *frântură* („fractură”), *a înfrânge*, *înfrântură* („blenoragie”), *răsfânge* (DER).

2.4. Dr. *a împunge* (ar. *pung*, *pundziri*) < lat. *pūngēre* „a înțepa”, „a împunge” (EWR 795, CDDE 1470, REW 6850, DA, DER).

Cuvinte romane occidentale: it. *pungere*, pv. *ponher*, fr. *poindre*, sp., pg. *pungir*.

Derivate: *împungătură*, *împunsătură*, *împungător*, *a străpunge*, *străpungător* (friul. *straponzi*), *străpungătoare* (DER).

2.5. Dr. *a înfige* [ar. (n)hig] < lat. *înfigēre* „a înfige”, „a însăila” (EWR 841, CDDE 780, REW 4402, DA, DER), ca în formulările verbale: *gladium hosti in pectus infigere* (Cicero) „a-i înfige inamicului/dușmanului sabia în piept” și *portae infigitur hasta* (Vergilius) „sulița (rămâne) înfiptă în poartă” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvânt romanic occidental: it. (in)*figgere* (REW, DEI).

Derivate: *înfipt*, *înfigăreț*.

2.6. Dr. *a întărâta* < lat. *intēr(r)itāre* „a întărâta”, „a asmuți” (EWR 879, CDDE 872, REW 4491, DER).

Cuvinte romane occidentale: napol. *nderreta*, fr. (en)*tarier*, pv. *torridá*, dar probabil și bask *tharritatur*.

Derivate: *întărâtător*, *întărâtăcios*.

2.7. Dr. **a învinge** [ar. *azvingu*, *asvimșu*, *azvingere*; mr. (an)*ving*, (an)*vinș*] < lat. **vīncēre** „a învinge” (EWR 901, REW 9338, DA, DER), ca în formulările: *qui vincerunt* (Caesar) „cei ce au învins (învingătorii)” și *vincere Gallorum copias proelio* (Caesar) „a învinge trupele galiilor în luptă” (ThLL; Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. **vincere**, pv. **venser**, cat., sp., pg. **vencer**, fr. **vaincre**.

Derivate: (ne)*învincins*, *învingător*, (v) *învin-cătură* și (v) (în)*vinceală* „victorie” (DER).

2.8. Dr. **a jura** (ar. *ğūrāre*) < lat. **jūrāre/ iūrāre** „a jura” (EWR 926, CDDE 927, REW 4630, DA, DER) ca în formulările verbale: *in haec verba iurat* (Caesar) „jură în această formulare de jurământ” și *milites in verba P. Scipiones iurarunt* (Titus Livius, 59 î.Chr.÷17) „soldații au depus jurământ după formularea impusă de P. Scipio” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. **giurare**, log. **yurare**, engad. **ğūrēr**, friul **dzurá**, fr. **jurér**, pv., cat., sp., pg. **jurar**.

Derivate: *jurat*, *jurător* (DER).

Din română provin bg. *žsurál* „a huli” și rut. (s) *žuraty* „notabil”.

2.9. Dr. **a (se) lupta** (ar. *alūptu*) < lat. **lūctāre/lūctāri** „a (se) lupta” (EWR 1002, CDDE 1030, REW 5148, DER), ca în formulările: *lūctāri Olympiis* (Cicero) „a se lupta la Jocurile Olimpice” și (fig.) *lūctāri morti* (P. Papinius Statius, sec. I) „a (se) lupta cu moartea” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. **lottare**, pv., sp. **luchar**, fr. **lutter**, cat. **lluytar**, pg. **lutar**.

Derivat: *luptător*.

2.10. Dr. **a pătrunde** (ar. *pitrundu*, *pitrun-dere*) < lat. **pērtūndēre** „a pătrunde”, „a străpunge”, „a găuri” (EWR 1290, CDDE 1362, REW 6435, DER), ca în formularea *latus pertudit hasta* (Quintus Ennius, 239÷169 î.Chr.) „străpunsă cu sulia șoldul” (ThLL, Guțu 1983)..

Cuvinte romanice occidentale: it. **pertungio** „gaură”, log. **pertungere** „a găuri”. Se poate observa păstrarea sensului violent al etimonului latin în semnificația cuvântului românesc.

Derivate: (adj.) *pătrunzător*, (adj.) (ne)*pă-truns* (DER 6217).

2.11. Dr. **a prăda** [ar. (m)*prad*, (m)*prădare*] < lat. **praedare** „a prăda” (EWR 1336, CDDE 1435, REW 6615).

Cuvinte romanice occidentale: it. **predare**, log. **preare**, pg. **prear**, v.fr. **preer**.

Din cuvântul românesc provine rut. *prej-dowaty* „a prăda”.

2.12. Dr. **a răpi** (ar. *arāpire*, mr. *rāpiri*) < lat. **rapīre/rapēre** (1) „a răpi”, „a fura”, „a jefui” (2) „a atrage”, „a seduce”, „a cuceri” (EWR 1434, REW 7049, DER), ca în formulările verbale: *rapēre Sabinas virgines* (Cicero) „a răpi fetele/ virginele sabine” și *rapēre castra urbesque primo impetu* (Titus Livius, 59 î.Chr.÷17) „a cuceri castrul și orașele de la primul atac” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. **rapire**, fr. **ravir**.

Derivate: *răpitor* („care răpește”, „seducător”), *răpitoare* (DER).

2.13. Dr. **a ru(m)pe** [ar. *arup*, mr. *rup(t)*, ir. *rupu*, *rupt*] < lat. **rūmpēre** „a rupe”, „a deschide drum” (EWR 1485, REW 7442, DER), ca în formulările *rumpēre vincula* (Cicero) „a rupe lanțurile”, *rumpēre ferro viam* (P. Vergilius Maro, 70÷19 î. Chr.) „a-și deschide drum cu sabia” și *rumpēre mediam aciem* (Titus Livius, 59 î.Chr.÷17) „a rupe centrul frontului armatei” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. **rompere**, pv., cat., fr. **rompre** (> der. fr. **route**), sp., pg. **romper**.

Derivate: *rupt(ă)*, *ruptură* (ar. *aruptură*).

2.14. Dr. **a săgeta**, **a săgeți** „acțiunea de a săgeta și rezultatele ei” (și fig.) (ar. *sādzitēdzū*, *sādzitāre*, mr. *sādzitedz*) < lat. **sagittāre** „a săgeta” (EWR 1496; REW 7509; DER; DA ș.a.) „a trimite săgeți”, „a străpunge cu săgeți”.

Cuvinte romanice occidentale: it. **saettare**, obw. **sitá**, ladin. **sité** (REW 7509, DEI).

Derivate: *săgetător*, (inv.) *săgetaș* „arcaș”, „care săgetează”, *săgetare* „acțiunea de a săgeta și rezultatele ei”, *săgetătură* „tragere cu săgeată”, „lovitură de săgeată”, (fig.) „durere”, *săgetos* (inv., rar) „săgetător”, (DER; DA, XIII, p. 1542 și 1547).

2.15. Dr. **a sparge** „a sparge” și (v.) „a risipi” [ar. (a)*spargu*, mr. *sparg(iri)*, ir. *spōrg*] < lat. **spargēre** „a risipi”, „a împrăștia” (EWR 1614, REW 8120, DER) ca în următoarele formulări verbale: *classis tempestate sparse* (Titus Livius, 59 î.Chr.÷17) „flota risipită de furtună” și *spargēre exercitum per provincias* (Cornelius Tacitus, a doua jumătate a sec. I÷118) „a dispersa armata prin/pe provincii” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. *spargere*, v.fr. *espartre*, wallon *spor*, pv. *esparzer*, cat., pg. *espargir*, v.sp. *esparzer*, sp. *esparcir*.

Derivate: spărgător, spargere, spărtură (DER).

Cuvinte romanice occidentale: it. *tagliare*, vegl. *tal'uor*, pv., pg. *talhar*, fr. *tailler*, cat. *tal-lar*, sp. *tajar*.

Derivate: *tăiat*, *tăietor*, *tăietoare*, *tăietură*, *tăieței*, *tăios*, *tăiș* (DER).

2.16. Dr. *a ucide* [ar. *ṭid(ere)* „a lovi”, mr. *uṭid* „a lovi”, ir. *ucidu* „a ucide”] < lat. *occidēre* „a ucide” (EWR 1734, DER), ca în formulările verbale: *qui eodem bello occiderunt* (Caesar) „care au fost uciși în același război”, *occidit ferro* (Vergilius) „a fost ucis de sabie” și *occidēre copias hostium* (Cicero) „a ucide/măcelări trupele dușmane”

Cuvinte romanice occidentale: it. *uccidere*, pv., cat. *aucire*, v. fr. *occire*.

Derivate: *ucigaș*, *ucigător*, *ucigătură*.

Compus: *pruncucidere* (DER).

3. Cuvinte românești continuate din mediul militar (daco-)roman comune cu cele din mediul agro-pastoral latin și care au corespondențe (parțial) panromanice cu sens clasic

3.1. Dr. *armăsar*, (reg.) *harmăsar* < lat. *armessārius* (< *equus*) *admissārius* „armăsar” (EWR 126, CDDE 93, REW 177, DA, DER). Lat. *admissūra* semnifica „montă”, „(admitere pentru) împreunare”.

Cuvinte romanice occidentale: it., log. *ammessaro*, sard. *ammesardzu*, dar și alb. *harměșuar*.

Din cuvântul românesc *harmăsar* provine rut. *harmasar*.

3.2. Dr. *cal*, (ar., mr. *cal*, ir. *co*) < lat. *caballus* „cal de poveri”, „cal castrat”, „gloabă”, „mârțoagă” (EWR 252, CDDE 209, REW 1440, DA, DER). Acest cuvânt cu circulație populară a înlocuit clasicul/„aristocratul” *equus* (cf. *equus phaleratus* „cal de paradă”, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it. *cavallo*, pv. *cavalh*, fr. *cheval*, cat. *cavall*, sp. *caballo*, pg. *cavallo*, dar și alb. *kalj*.

Lat. pop. *caballus* a dezvoltat o familie de cuvinte în dauna lat. *equus*, precum *cabăllicăre* „a călări”, *incabăllicăre* „a încăleca”,

discabăllicăre „a descăleca”, *caballari(u)s* „călare”, *caballericius* „călăreț”.

Derivate din dr. *cal*: *căluș*, *călușel*, *călușei*, *călușar* (> bg. *călușar*), *călușeresc*, *călușerească*, *călușerește*, *călușerie* (DER).

3.3. Dr. *a încăleca* [ar. (*i*)*ncalic*, mr. *ancalic*] < lat. pop. *incabăllicăre* „a încăleca” (EWR 805, CDDE 213, REW 1439, DA, DER).

Cuvinte romanice occidentale din lat. *cabăllicăre* „a călări”: it. *cavalcare*, pv., cat., pg. *cavalgar*, fr. *chevaucher*, sp. *cabalgar*, dar și alb. (*n*)*galjikon*.

Derivat: *încălecat*.

Lat. pop. *incabăllicăre* a înlocuit formulări literare, precum *in equum ascendere* (M. Tullius Cicero 106÷43 î.Chr.) „a încăleca” (ThLL, Guțu 1983).

3.4. Dr. *a descăleca*, (var.) *descălicare* (ar., mr. *discalic*) < lat. pop. *discabăllicăre* „a descăleca” (EWR 805, CDDE 214, REW 1439, DER).

Cuvinte romanice occidentale: v.fr. *achevauchier*, din care provine it. *accavalciare*.

Derivate: *descălicător*, *descălecat*.

Lat. pop. *discabăllicăre* a înlocuit formulări literare, precum *ex equo descendere* (Cicero) „a descăleca”.

3.5. Dr. *călare* (s., adj. și adv.) [ar. *călariu*, (*n*)*călar*, mr. (*an*)*călar*, ir. *călor*] < lat. *caballari(u)s*, *-em* „călăreț” (EWR 253, CDDE 210, REW 1470, DER).

Substantive romanice occidentale din lat. *caballari(u)s*, *-em* „călăreț”: it. *cavagliere*, pv. *cavalier*, fr. *chevalier*, sp. *caballero*, pg. *cavalleiro*, dar și alb. *kaljuar*.

Derivate de la dr. *călare*: *călărași*, *călăresc*, *călărește*, *a călări*, *călărie*, *călărit*, *călărie* (DER).

3.6. Dr. *călăreț*, *-eață* provine din lat. *caballericius* (CDDE, 212; DA; DEX).

3.7. Dr. *căpăstru* (ar. *căpestru*, *căprestu*; mr., ir. *căpestru*) < lat. *capistrum* „căpăstru” (EWR 272, CDDE 243, REW 1631, DA, DER).

Cuvinte romanice occidentale: it. *capestro*, pv., cat. *cabestre*, v.fr. *chevoistre*, fr. *chevêtre*, sp. *cabestro*, pg. *cabesto*.

Din cuvântul românesc provine rut. *kapes-tra*.

3.8. Dr. *frâu*, *frâne*; pl. *frâie*, *frânuri* (ar. *frānu*, *fārnū*, mr. *fṛon*) < lat. *frēnum* „frâu”, „hățuri”, „zăbală” (EWR 655, CDDE 652, REW

3496, DER), ca în expresiile: *sonipes frena spumantia mandit* (Vergilius) „calul mușcă zăbala înspumată” și (fig.) *frena imperii* (Ovidius) „frâiele conducerii” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it., sp. **freno**, fr. **frein**, pv., cat. **fre**, pg. **freo**, dar și alb. **frë**, pl. **freni**.

Derivate: *frână*, *a înfrâna*, *frânar*, *neînfrânat* (DER).

3.9. Dr. **iapă** (ar., mr. *iapă*, ir. *iope*) < lat. *equa* „iapă” (EWR 755, CDDE 795, REW 2883, DA, DER).

Cuvinte romanice occidentale: sard. **ebba**, pv. **ego**, cat., pg. **equa**, sp. **yegua**.

Derivate: *iepar*, *iepărie*, *ie pesc*, *iepaș* (poreclă pe care au dat-o soldații moldoveni, celor polonezi ai lui Sobieski, care le furau caii; cf. Nicolae Iorga, *Revista istorică*, V, 226).

3.10. Dr. **șa** (ar. *sělă*, pl. *séle*, mr. *șauă*, *șao*; pl. *șali*) < lat. *sella* „șa” (EWR 1490, REW 7795, DER).

Este de menționat o modificare semantică domestică: *sella familiaria* (M. Terentius Varro, 116÷27 î.Chr.) „scaun găurit cu o oală de noapte sub el” (ThLL, Guțu 1983).

Cuvinte romanice occidentale: it., pv., cat. **sella**, fr. **selle**, sp. **silla**.

3.11. Dr. **șel(l)ar** < lat. *sëllarius* „șelar” (REW 7796, DEX).

Cuvinte romanice occidentale: fr. **sellier**, pv. **selier**, cat. **seller**, sp. **silero**, pg. **selliro**.

Derivat: *șelărie*.

4. Un cuvânt din latina generală: *hostis, is* – modificat semantic, succesiv, în mediul militar arhaic (până în sec. III î.Chr.) și, apoi, în cel din latina imperială – continuat în română (ca și în Occidentul neolatin)

Dr. **oaste**, pl. **oști** (ar. *oaste* „oaste” și „război”, mr. *oști*, ir. *oste*) < lat. *hostem* (< lat. *hostis, is*) (EWR 1216, CDDE 1278, REW 4201, DER ș.a.).

Inițial, (arhaic) cuvântul semnifica „străin”, ca în formularea: *status dies cum hoste* (Leges XII Tabularum) „ziua stabilită pentru proces cu un străin”. La fel pentru cuvinte din familia sa, precum *hosticum, i(s)*, ca în formularea *hosticum domicilium* (T.Maccius Plautus, 254-184 î.Chr.) „domiciliu în țară străină (în străinătate)”.

Apoi, lat. *hostis* a căpătat sensul „dușman” în limbaj militar, din formulări precum: *defen-*

dere hostes (Quintus Ennius 239÷169 î.Chr.), „a respinge pe dușmani”, din „a respinge pe străini”. Astfel, s-a ajuns la exprimări ca: *aliquem hostem iudicare* (Caesar) „a declara pe cineva inamic public” și *superare hostes proelio* (Caesar) „a învinge dușmanul în luptă”.

Iar, (s.) *hosticum* a devenit „teritoriu dușman”, precum în *castra in hostico posita* (Titus Livius, 59 î. Chr. ÷17) „tabără așezată pe teritoriu dușman” și *hostilitas* „dușmănie”, „ostilitate”. Adjectivele *hosticus* și *hostilis* vor căpăta sensul „al dușmanului”, ca în *hosticus ager* (T. Livius) „ținutul dușmanului” și, respectiv, *hostilia cadavere* „cadavre ale dușmanilor”, precum și sensul „dușmănos”, „ostil”. De asemenea, adverbul *hostiliter* va semnifica „dușmănos”, „cu ostilitate” (ThLL, Guțu 1983, DEL).

Apoi, cuvântul *hostis* ca „dușman” a intrat în formulări din latina imperială, precum *armată/oaste dușmană*, în care – prin iradiere și abreviere semantică în limbaj militar panroman [înaintea celui (daco-)roman] – a fost modificat semantic la „armată/oaste”, sens cu care va fi cunoscut în Dacia, ca și întreg Imperiul Roman.

Astfel, lat. *hostis* a devenit „armată” („oaste”) în limbaj popular.

În latina clasică (scrisă) sensul „armată” era redat de formele:

1) **exercitus, -us** ca în *exercitum conficere* (Cicero) „a forma o armată”;

2) **militia, -ae**, ca în *militiam cogerē* „a strânge armată” și *militiam ferre* „a face/sluji la oaste” (Q. Horatius Flaccus, 65-8 î.Chr.);

3) **arma, -ōrum** „forțe armate”/ „trupe” ca în: *liberemus Romana arma* (Livius) „să eliberăm forțele armate romane”, *auxilliarum arma* (Livius) „trupe auxiliare” (*alae* și *cohortes* însumând cca. 6 000 soldați care însoțesc pe cei 6.000 legionari, dintr-o legiune) și în expresii ca *armis et castris* (Caesar) „prin toate mijloacele”;

4) **cōpia, -ae** (frecv., pl.) „trupe”, ca în *copiae equitatus peditatusque* (Caesar) „trupe de cavalerie și pedestrimă”;

5) **agmen, -inis** „armată în marș”, ca în *ordo agminis* (Caesar) „dispozitivul coloanei de luptă”;

6) **aciēs, -ei** „armată în ordine de bătaie”, ca în *prima aciēs* (Caesar) „prima linie de luptă”, „armată de prima linie” și *novissima aciēs* (Livius) „armată de rezervă”, „ultima linie de luptă”;

7) *armātus* (abl., -u) „soldați înarmați”, „trupe” (Livius);

8) *armati,-ōrum* (pl.) „soldați”, ca în formularea: *X milia armatorum* (Cornelius Nepos, sec. I î.Chr.) „zece mii de soldați” (DEL, DEI, ThLL, Guțu 1983).

Am prezentat periplul semantic al cuvântului lat. *hostis* - care în latina clasică nu avea nicidecum sensul „oaste”, ci acela de „străin” și, apoi, de „dușman” – pentru a se înțelege cum rom. *oaste* provine dintr-un cuvânt al latinei imperiale populare, **absent în dicționarele limbii latine clasice cu sensul „oaste”; ci prezent cu cel de „dușman”**.

De asemenea, pentru evitarea de confuzii am prezentat și cuvintele latinei clasice pentru diferitele ipostaze ale oștilor romane.

Cuvinte romanice occidentale corespunzătoare dr. *oaste*: v.it. *oste*, engad. *oast*, pv., cat., v.fr. *ost*, sp. *hueste* și pg. *hoste*.

Derivate de la dr. *oaste*: *ostaș*, *ostășesc*, *ostășește*, *a ostăși* „a fi în serviciu militar”, *ostășie* „serviciul militar”, *ostășime* „soldați mulți”, „trupă”, (v.) *oștitură* „ordine de bătaie” (DER).

Neologisme: *ostil* (<fr. *hostile*, <lat. cult *hostilis* „dușmănos”, „ostil”) și *ostilitate* (<fr. *hostilité*, <lat. cult *hostilitas* „dușmănie”, „ostilitate”).

5. Câteva reluări. Trecerea unor cuvinte românești de mediu militar post(daco-)roman în limbile popoarelor vecine românilor. Câteva concluzii

Categoria verbală prezentată în acest articol însumează (fără pretenții de exhaustivitate) 52 cuvinte militare continuate cu sensul clasic al etimoanelor lor latine (deci, nemodificate semantic) de asemenea prezente și în limbile neolatine occidentale (prin urmare, fiind panromanice sau parțial panromanice).

Pentru a se constata amploarea mediului militar daco-dunărean și efectele sale lingvistice și istorice, vom enumera și cele 52 cuvinte care aparțin la două categorii de cuvinte militare continuate *numai* în limba română (în aria neolatinității) și analizate în detaliu în cartea mea intitulată *Limbajul militar (daco-)roman. Influența sa asupra limbii și istoriei poporului român* (I.S.P.A.I.M., Editura Militară, 2012), după cum urmează:

(a) **Categoria modificărilor semantice produse numai în mediul militar din latina daco-dunăreană continuate în următoarele cuvinte românești** : *a apăra*, *a apleca*, *aținat*, *a (se) aține*, *bătrân*, *a (se) certa*, *cetate*, *coif*, *a cumpli*, *a împesura*, *a (se) încumeta*, *a (se) îndupleca*, *a îngâna*, *a înșela*, *a înțina*, *lingură*, *merinde*, *mire*, *pământ*, *a peți*, *a pleca*, *a răpune*, *rost*, *sarcină*, (f) *sat*, *scamă*, *scândură*, *solz*, *spate*, *a stoarce*, *a (se) supăra*, *a sumete*, *a supune*, *șes*, *teacă*, *tindă*, *turmă*, *țară*, *vârtos*.

Uneori (mai exact, rareori), aceste cuvinte modificate semantic în mediul militar latino-oriental au corespondențe cu aceleași etimoane în limbile romanice occidentale, însă:

– fie au sensul *clasic nemilitar* al etimoanelor latine comune, precum fr. *plier* „a plia”, din lat. *plĭcāre* „a plia”, în timp ce dr. *a pleca*, provine din abrevierea sintagmei de comandă militară lat. *plĭcāre tentoria* „ plierea corturilor” (în vederea plecării);

– fie sunt preluări târzii din latina cultă (*cultisme*) cu sens *nemilitar*, precum fr. *supposer* „a presupune”, din lat. *suppōnĕre* „a pune dedesubt”, din care este continuat metaforic dr. mil. *a supune*.

(b) **Categoria cuvintelor militare cu sens clasic continuate din latină numai în română datorită circulației lor frecvente în mediul militar daco-dunărean**: *corn*, *împărat*, *a începe*, *a junghia*, *pedestru*, *a purcede*, *român*, *seceră*, *a seceră*, *subțioară*, *a trepăda*, *treapăd*, *virtute* (cu sensul latin militar).

Analizele acestor două categorii de cuvinte (însușind de asemenea 52 cuvinte, total nicidecum exhaustiv) continuate în limba română din mediu militar (daco-)roman și concluziile obținute au fundamentat elaborarea cărții susmenționate, în care se demonstrează că limba română este continuatoarea latinei militare din Dacia.

În acest articol, am prezentat categoria unor cuvinte românești de mediu militar - cu circulație post daco-romană – trecute în limbile barbarilor (slavi, turanici sau germanici) statalizați în jurul „insulei” latinofone carpatodunărene și infiltrați sau colonizați în interiorul acesteia.

Astfel, sunt prezente asemenea cuvinte românești de mediu militar latinofon medieval în următoarele limbi vecine românei:

– ruteană: *gratie*>*grata*, *măciucă*>*mačug*, (*h*)*armăsar*>*harmasar*, *căpăstru*>*kapestra*, *pradă*>*prejda*, *a prăda*>*prejdowaty*, *a jura*> (*s.* *žuraty* „notabil”;

– bulgară: *măciucă*>*mačuk*, *tufa*>*tufa*, *a jura* > *žsurál* „a huli”;

– sârbo-croată și slovenă: *măciucă*>*macuga*;

– polonă: *măciucă*>*macsuga*;

– maghiară: *măciucă*>*macsuka*, *matyuka* și dim. (din *secure*) *securice*>*szekeerce*;

– dialectul german săsesc: *crud*>*kруд* (*ich*).

Aceste situații sunt similare fenomenului lingvistic prezentat în cartea sus menționată, în cadrul căruia, cuvinte militare ale barbarilor învingători/cuceritori ai Europei au trecut în limbile romanice – eliminând cuvintele militare latine – astfel: slave, în estul Imperiului Roman (în română) și germanice, în vestul Imperiului Roman (în limbile neolatine occidentale), cf: dr. *război*<sl. *razboj* „ucidere” și it., sp., pg. *guerra*, fr. *guerre* ș.a.<franc. *werra* (fiind eliminați termenii clasici militari latini, precum *bellum*, în acest caz) și alte multe cazuri prezentate în capitolul *Introducere* (la pag. 29) din cartea *Limbajul militar (daco-)roman. Influența sa asupra limbii și istoriei poporului român*.

În mod asemănător, în conflictele armate din Evul Mediu, populația latinofonă de la nordul Dunării de Jos, care a deținut superioritatea militară (respingând cu succes agresiunile și, astfel, dăinuind) a transmis termeni de mediu militar din limba sa în acelea ale agresorilor respinși/învinși.

Și cum pentru înrădăcinarea unor cuvinte într-o limbă, acestea trebuie să fie utilizate în mod repetat de un grup masiv de vorbitori, categoria acestor termeni militari atestă (ceea ce este probat și istoric) continuitatea medievală a latinofonilor din fosta Dacie, prin lupte crâncene, îndelungate și purtate în masă – chiar cu folosirea unor arme improvizate/ale disperării, precum *măciuca* –, pentru salvagardarea țării/pământului de baștină și, implicit, a ființei lor etnice, care însumează cultura populară, idiomul latin și tradiția militară daco-romană.

Nota bene

Publicarea acestui articol îmi prilejuiește remedierea unor nemeritate omisiuni în suita mulțumirilor dedicate – în preambulul cărții mele *Limbajul militar (daco-)roman. Influența sa asupra limbii și istoriei poporului român* – unor personalități culturale care au contribuit la apariția cărții sus-menționate.

În acest sens, prezint profundele mele sentimente de grație prof. dr. **Romulus Todoran**, redactor-șef adjunct al revistei Academiei Române DACOROMANIA – pentru extraordinara deschidere în publicarea articolelor care au stat la baza cărții mele – precum și acad. prof. dr. **Marius Sala**, care m-a îndrumat către această revistă clujană, înainte de anul 1989, cu articolele mele prea orientate spre... Roma.

Cuvinte cheie:

(daco-)roman = daco-roman ± roman;
dialect dacoromân = româna nord dunăreană;
dialect aromân = româna balcanică din regiunea Munții Pindului.

Abrevieri

abl. = (cazul) ablativ
adj. = adjectiv
adv. = adverb
alb. = albanez
ar. = aromân
bg. = bulgar
cat. = catalan
cf. = conform
cr. = croat
der. = derivat
dial. = dialectal
dim. = diminutiv
dr. = dacoromân
engad. = engadin
fig. = figurat
fr. = francez
franc. = francic

frecv. = frecvent
friul. = friulan
germ. = germanic
genov. = genovez
ir. = istroromân
ist. = istoric(ă)
it. = italian
înv. = învechit
ladin. = ladinian
lat. = latin(esc)
log. = logudorez (Sardinia)
lomb. = lombard
mar. = marinăresc
mil. = militar
mr. = meglenoromân
napol. = napolitan
ngr. = neogrec
obw. = Obwald (Elveția)
pav. = din Pavia
pg. = portughez
pl. = plural
pol. = polonez
pop. = popular
pv. = provensal
rom. = românesc
rut = rutean
s. = substantiv
sard. = sardinian
sas. = săsesc
sb. = sârb
sl. = slav
slov. = sloven
sp. = spaniol
suf. = sufix
tc. = turc
ung. = ungar (maghiar)
v. = vechi
var. = variantă
vegl. = vegliot

Abrevieri bibliografice

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913-2010.

CDDE = L-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A-Putea)*, București, 1907 - 1914.

DCELC = J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Berna, 1954 -1957.

DDA = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, Academia RSR, București, 1974.

DEI = C. Battisti, G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, Florența, 1950 - 1957.

DEHF = J. Dubois, H. Mitterand, A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Larousse, Paris, 1994.

DEL = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, 1960.

DER = Al. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*. Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958- 1966.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975.

EWR = S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1905.

Guțu 1983 = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1983.

NDELP = R. Fontinha, *Novo dicionário etimológico de la lingua portuguesa*, Porto, f.a.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Ediția a III-a, Heidelberg, 1935.

ThLL = *Thesaurus Linguae Latinae*, Leipzig, 1900 și urm.

Nota autorului

Semnele puse pe o vocală latină, de exemplu: â, ă, î, arată că acea vocală este lungă; vocalele care nu poartă aceste semne sunt vocale scurte. (G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, pag. 9).

DERBENDGII LA DUNĂREA DE JOS ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVI-LEA. O CONTRIBUȚIE*

ANCA POPESCU **

Abstract

The derbenci, alongside the martolos, the voynuks and the floricici were institutional legacies of the pre-Ottoman period. So far, the available documentary evidence for the Dobrudja area points to derbenci stations at Prislava (today Nufărul/Ilgani), on the Danubian arm Sf. Gheorghe, at Karaharmanlık (today Vadu), at Ester, and at Karasu (today Medgidia).

The Ottoman document analysed in the present study - an imperial order (hüküm) addressed to the kadı of Silistria on 31 December 1576 – reveals the existence of a fifth 'derbenci village,' near the the Byzantine citadel Păcuiul lui Soare. The village (Boğaz), upstream of Silistria and Ostrov on the Danube, was in charge of maintenance and defence of a bridge which carried traffic to the right bank of the Danube. Implicitly, it also supervised the Danubian ford which provided access from Câmpia Română to Dobrudja, a ford which had been fortified in the Byzantine period. The existence of this derbenci station explains why a number of sites around the citadel Păcuiul lui Soare are still called 'Dervent' today.

Keywords: *derbenci, Galița, Gârlița, Dervent, Danube, Ottoman Dobrudja, Păcuiul lui Soare*

Înceiam o mică contribuție anterioară asupra organizării militare teritoriale de tip *derbend* de la Dunărea maritimă, atestată în porunci sultanale otomane, cu exprimarea unei așteptări legitime: „Fără a avea deocamdată alte precizări asupra altor amplasări de posturi de derbendgii (*derbendci*) la Dunărea dobrogeană (era vorba de satele «*derbend*» de la Karaharman și Prislava/Nufărul), nu se poate să nu aducem în discuție locul numit Dervent. Păstrarea denumirii de Dervent sugerează existența unui post de control fluvial din epoca otomană”¹.

Așteptarea este împlinită, într-adevăr, de un alt document otoman inedit, pe care-l adăugăm celorlalte care au permis conturarea acestui tip de slujbă – de pază și de întreținere a căilor de comunicație – pe segmentul Dunării de Jos, în cuprinsul sangeacului (*sancak*) Silistra. Este vorba de o poruncă sultanală, cu 11 ani posterioară celor două care revelaseră această organizare pe brațele Dunării, anume pe brațul Karaharman și pe brațul Sf. Gheorghe².

Emis la 31 decembrie 1576 și adresat cadifului Silistrei, documentul face cunoscut un sat de tip *derbend* numit Boğaz așezat pe malul

* Studiul prezent reprezintă o parte din cercetarea din cadrul proiectului „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

** Anca Popescu este doctor în istorie, cercetător științific principal la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române.

Dunării³. Locuitorii acestui sat erau creștini (în numele lor vorbesc doi *zummi*⁴, Ivan/Ioan și Stan (?). În calitatea lor de *derbendgii*, sătenii din Boğaz aveau un statut fiscal particular în raport cu contribuabilii obișnuiți (raiaua): cuantumul taxei creștinilor pentru practicarea agriculturii (*ispence*) era de numai 12 acele anuale, în loc de 25 cât se plătea de obicei; în afară de această obligație, trebuiau să mai livreze câte o chilă (tc. *kile*) de grâu și o chilă de orz. Achitând aceste redevențe și taxe, dar mai făcând și un serviciu de utilitate publică, sătenii erau scutiți de impozitele extraordinare (*avariz-ı divâniye*) și de cele cutumiare (*tekâlif-i örfiye*). Serviciul pe care-l făceau statului otoman era acela de a păzi și, la nevoie, de a repara, un pod (*köprü*) aflat pe un canal (*boğaz*) cunoscut sub numele de Galiçe. Acest pod era avariat când se produceau revărsările Dunării. Nerespectându-li-se statutul fiscal de *derbendgii*⁵ de către autoritățile locale, sătenii din Boğaz au făcut o plângere, prin cei doi purtători de cuvânt ai lor. Sultanul le-a răspuns prin porunca adresată autorității locale, cadiul Silistrei, cerând verificarea situației de fapt cu cea de drept, cuprinsă în registrul regiunii unde satul figura cu acest statut de „*derbend*”. În cazul în care nu existau neconcordanțe, adică slujba era prestată conform obligațiilor asumate, și nici nu exista un alt ordin care să fi modificat acest statut, se cerea imperios respectarea celor stipulate în registrul regiunii și în poruncile ilustre emise de Înalta Poartă.

Derbendgii, ca și *martalogii* (*martolos*) și *voynuk*-ii și *floric*-ii reprezintă moșteniri instituționale din epoca preotomană. Recrutarea lor se făcea din rândul populației creștine. Satele-*derbend* erau posturi de pază amplasate la locuri de trecere, defilee montane dar și la vaduri, pe cursul apelor⁶. În Dobrogea sunt documentate până acum amplasamentele de *derbendgii* de la Prislava (azi Nufărul/Ilgani, la un vad fortificat din perioada romană și bizantină, pe brațul Sf. Gheorghe, lângă ceatalul Tulcei)⁷, Karaharmanlık (azi Vadu)⁸, Ester, în regiunea Histria-Târgușor⁹ și Karasu (azi Medgidia). Satul-*derbend* Boğaz despre care e vorba în acest document se afla în vecinătatea Silistrei (mai exact în *cazaua* omonimă), pe malul Dunării, lângă un pod. Acesta era frecvent stricat de revărsările fluviului. Se înțelege din context că podul era așezat peste un canal (*boğaz*), un „gâtlej” prin care prisosul de ape ale fluviului,

din perioada inundațiilor, se revărsa în lacul „rezervor” („boaz” din tc. *boğaz* care are și acest sens anatomic de „gâtlej”). În românește se spune și „gârlă”, derivat din slavul „gorlo” cu aceleași sensuri, anatomic și hidrologic („gât” și „canal”) ¹⁰. Cuvântul *boğaz* a luat și sensul derivat, topografic, de „culoar”, „strâmtoare”, „gura unui fluviu”. Cu alte cuvinte, „boazul”, „gârla” erau, în cazul nostru, canalul prin care Dunărea comunica cu limanul ei fluviatil. Ultima accepție menționată pentru cuvântul *boğaz* („culoar, strâmtoare”), se apropie până la suprapunere cu cel al cuvântului *derbend* cu înțelesul cunoscut de „defileu”, „trecere” (dar și „poartă păzită”). Satul-trecătoare Boğaz era, în documentul din 31 decembrie 1576, din punct de vedere fiscal (dar și topografic) un „*derbend*”. Sau un „*dervent*”, întrucât forma populară a cuvântului „*derbend*” este „*dervent*” și ea trădează o prelucrare grecească (transformarea lui „b” în „v”) a termenului persan¹¹. Gâr-la peste care trecea podul se numea, conform aceluiași document, Galița (Galiçe).

Toponimele Boğaz și Gârlița, apar în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în districtul (*nahiya*) Dobrogea, ținând de cazaua Silistra¹². Pentru secolul al XVI-lea este cunoscut un sat Gârlița, la 1530, în această caza¹³. Toponimele Gârlița, Galița și Dervent desemnează și în prezent sate și locuri în preajma Ostrovului (jud. Constanța), în vecinătatea Silistrei. Descrierea topografică a binecunoscutului căpitan Marin Ionescu-Dobrogianul, la începutul secolului XX, înfățișează astfel detaliile terenului în această regiune: pe șoseaua Constanța-Ostrov, drumul apucă, de la Canlia, „printre lacul Gârlița și Dunăre”, trece gârla Dervent peste un pod de piatră care are 32 de m. lungime și 8 m lățime, construit în 1900¹⁴. Lacul Gârlița, format din revărsările Dunării, este despărțit de fluviu printr-o limbă de pământ de 300 m și înaltă de 2,5 m. El comunică cu Dunărea prin gârla Dervent de 2,5 km¹⁵. Pe malul lacului Gârlița se află (pe timpul Căpitanului Ionescu) două sate: Gârlița, pe țărmul estic al lacului și la debușeul văii Gârlița; Galița, la 3 km mai la nord, tot pe malul estic¹⁶. Gârla Dervent debușează în Dunăre în fața Insulei Păcuil lui Soare¹⁷.

Astăzi, pe malul Dunării, vis-à-vis de insula Păcuil lui Soare, se află dealul Dervent. Acest loc a fost socotit din vechime o poziție strategică ideală pentru controlarea unui străvechi vad de trecere dinspre Câmpia Bărăganului

Derbencii și vozari în sangeacul Silistra (s. XVI)
 Punctele vamale, de trecere (*vozar*) și de pază (*derbend*) pe Dunărea maritimă
 (sangeacul Silistra), sec. XVI. (Desen: Iuliana Barnea)

spre Dobrogea din împrejurimile Silistrei și ale Ostrovului. Înălțimea de la Dervent a găzduit în secolul al XI-lea și o fortificație de piatră, pandantul cetății din insula Păcuului¹⁸.

Paza podului peste gârla (*boğaz*) Galița (Galiçe) este desemnată în documentul otoman cu verbul *hıfz etmek*, același folosit într-un alt document pentru a arăta obligația locuitorilor satului Ester, de asemenea sat-*derbend*, de a păzi „drumul Kiliei și Akkermanului”¹⁹. În documentul pentru satul Boğaz, acțiunea pazei este disociată de cea de „îngrijire”, acestea din urmă corespunzându-i verbele care desemnau „reparația și reconstrucția”. În cazul altui loc-*derbend*, târgul Karasu, locuitorii acestuia prestau și ei o slujbă de îngrijire sau deservire a unui pod (slujba de *köprücülüük*) ceea ce le aducea de asemenea scutirea de impozitele extraordinare (*avarız*). Aici însă nu este clar dacă „podăritul” se referea la o activitate pe un pod fix sau mobil. Dar oricum ar fi fost, nefiind specificat statutul de *derbend* ca explicație a scutirii de taxele extraordinare, se vede că *derbendcilik*-ul implica în primul rând ideea de „apărare”, „pază” și numai subsecvent pe aceea de „îngrijire”. Funcția de apărare a satului-*derbend* este exprimată clar atât în cazul satului Prislava ca și în cel al Karaharmanului²⁰.

Sistemul degrevărilor fiscale în schimbul prestării unui anumit serviciu către stat era un sistem practicat frecvent în imperiul otoman și îmbrăca multiple forme. Chiar în cadrul îndeplinirii aceleiași slujbe nu existau formule unice de privilegii fiscale, explicația putând fi dată de cutuma preotomană. Statutul fiscal al *derbendgiilor* nu cunoaște nici el o formulă unică de privilegii. Cel al satului Boğaz mai e întălnit, de exemplu, la anumite sate din *sancakul* Vidin²¹. Dar cuantumul de 12 accele al taxei *ispence* pentru comunitățile de *derbendgi* este consemnat în legile (*kanun*) sangeacului Silistra în care se încadra și satul Boğaz²².

Redevențele în natură erau de 1 chilă (tc. *kile*) de grâu și 1 chilă de orz pe an. Chila era o unitate de capacitate pentru cereale care varia după regiune, după epocă dar și după soiul cerealelor măsurate. Submultiplul chilei era ocaua (tc. *vukiye*) care echivala cu 1, 2828 kg (pentru grâu)²³. Chila de referință (de calcul) era cea de Istanbul și avea 20 de ocale; ea echivala pentru orz cu 22, 25 kg, iar pentru grâu cu 25, 65 kg²⁴. Nu putem preciza care era mărimea chilei da-

torate de sătenii din Boğaz. Dar pentru comparație, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în regiunea învecinată Silistrei, se cunosc următoarele chile locale: „chila de Brăila” (supranumită «hârdău») era egală cu 3 kile de Istanbul²⁵ sau cu 60 de ocale (era așadar egală cu 76, 968 kg. pentru grâu și cu 66, 75 kg. pentru orz); chila Cetății Albe (Akkerman) avea 40 de ocale iar chila de Șumla (Șumen) și cea de Târnovo erau tot de 60 de ocale ca și chila de Brăila²⁶.

Existența unui sat „*derbend*” lângă lacul Gârlița, în aval de Ostrov, pentru a îngriji comunicația prin drumul care trecea pe malul drept al Dunării, peste gârla prin care acest lac comunica cu fluviul, și pentru supravegherea implicită a vadului Dunării care permitea accesul dinspre Câmpia Română în Dobrogea, este la originea actualelor toponime „Dervent” din această zonă (gârla Dervent, dealul Dervent). Satul-*derbend* Boğaz (echivalent cu slavo-românescul „Gârla”) reprezintă totodată încă o verigă în lanțul care rămâne să fie revelat prin cercetări viitoare, pentru a putea descrie sistemul posturilor de pază de tip *derbend* din epoca otomană la Dunărea de Jos, organizare otomană și totodată moștenire a unor structuri romano-bizantine și medievale româno-slave.

Anexa:

Ordin (*hüküm*) către cadiul Silistrei, 31 decembrie 1576.

Orig.: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, MAD 7534 p. 1367.

Transliterație²⁷:

Silistre kadisına hüküm yazıla ki : hâliyâ kazâ-i mezburâ tâbi^c Boğaz nâm kariye ahâlisi canibinden Ivan/Ioan [2] ve Ist[an?] nâm zimmler kapuma gelüb: „kariyemiz Tuna kenarında hâli mahûf ve muhatara yerde *derbend* [3] olmağın Tuna taşub Galiçe demekle ma^cruf boğazda vakî olan köprüyü harâb etdükçe, [4] ta^cmir ve termim ve hıfz ve hirâset edüb yılda on ikişer akçe *ispence* ve birer kile buğday ve birer kile [5] arpa vermek üzere defter-i hâkânîde *derbend* kayd olunub; ve *derbend* hizmeti mukâbelesinde [6] ^cavarız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyeden ve rusumdan mu^câf kayd olunub hizmetimizde kusurumuz yoğiken [7] hâliyâ hilâf emr bize ^cavarız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye teklif olunmasından ihtiyât etdürdüklerinde, [8] bu bâbda Âsitâne-i Sa^cadetinden ihrâc olunan mühürlü sahih ve cedit vilâyet defteri suretine nazar edüb [9] göresin : mezkûr kariye

ahâlisi defter-i hâkânide derbend kayd olunub, ber mucib-i defter-i vilâyet derbend hizmetin eda` [10] edüb, ve derbend-i mezbureda vakı olan köprü harâb oldukça ta'mir ve termim etmek üzere yılda on [11] ikişer akçe ispençe ve birer kile buğday ve bir kile arpaların verüb hizmetlerinde kusurları yoğise [12] ol takdirce, derbend hizmeti mukâbelesinde defter-i hâkânide *avarız-ı divaniye* ve *tekâlif-i örfiye*-den [13] bu vechle mu'af olgelmışlerse, vilâyet defteri mucibince *amel edüb*, vilâyet defterine muhâlif mezkûrlara *bî-vech* [14] nesne teklif etdirmeyesin deyu, sene 980 Zilka'adesinin onuncu gününde hükm-i şerif verilüb, hâliyâ, ol [15] hükmü getirüb teccid olunmasın taleb eylemeğin, imdi buyurdum ki: hükm-i şerifim vardukda sâbıka ellerine [16] verilen hükm-i şerif hilâfına hükm-i âhar sâdır olmamış ise hükm-i sâbık mucibince *amel edüb hilâf-ı defter* [17] ve *mugâyir-i emir kimesneye mezkûrleri bî-vech rencide etdirmeyesin*, deyu, tahriren fi 10 Şevvâl, sene 984.

Traducere:

Să se scrie cadiului Silistrei o poruncă [pre-cum că] : în prezent, au venit la Poarta Mea

zimmi-ii Ivan/Ioan și Stan (?), din partea oamenilor din satul Boğaz, depinzând de sus-numita *caza*²⁸, [și au spus]: «deoarece satul nostru este *«derbend* [«așezat] pe malul Dunării, într-un loc pustiu, sălbatic și periculos, fiind înscris în registrul imperial ca [sat] *derbend* [cu obligația] de a da pe an câte 1 kile de grâu și 1 kile de orz și câte 12 acele ca *ispence*, [și] să apere (*hıfz*) și să repare podul aflat pe canalul (*boğaz*) cunoscut cu numele Galiçe, oridecâte ori [podul] se strică la revărsările Dunării, în schimbul slujbei de *«derbend*» e scutit de dările extraordinare (*avarız-ı divaniye*)²⁹ și de cele cutumiare (*tekâlif-i örfiye*). În slujba noastră nu e [nici o] lipsă (*kusur*). [Totuși], în prezent, împotriva ordinului, ni se impun [impozitele] *avarız-ı divaniye* și *tekâlif-i örfiye*.

[Din această cauză], în această problemă, verificând atent [în] copia registrului nou al *vilâyet-ului*³⁰, cu *tuğra*, [document autenticat], obținut de la Pragul Meu al Fericirii, să vezi: dacă oamenii sus-numitului sat, fiind înscriși în registrul imperial [cu statutul de] *derbend*, făcând [într-adevăr] slujbă de *derbend*, conform registrului *vilâyet-ului*, [adică slujba de a] repara, oridecâte ori se strică, podul aflat pe *derbend-ul* menționat, [și] de a da anual, câte 12 acele ca *ispence*, și câte o kilă de grâu și o kilă de orz, [și] dacă în slujba lor sunt fără cusur, atunci, în schimbul slujbei lor de *derbend*, în felul în care se obișnuia în registrul imperial, să fie scutiți de taxele extraordinare și de cele cutumiare, făcând slujbă conform registrului imperial, [și] să nu îngădui să li se impună acestora nimic, fără motiv, contrar registrului *vilâyet-ului*, fiind dată o poruncă ilustră la 14 martie 1573 [privind aceste lucruri]. În prezent, trimițând acea poruncă a mea, pentru că ai cerut confirmarea ei, am poruncit: la sosirea ilustrei mele porunci, procedându-se după porunca veche, dacă nu este emisă o altă poruncă contrară poruncii mele ilustre vechi date în mâinile lor, să nu îngădui să se facă nimănu silnicii contrar registrului și împotriva ordinului! Scris la 31 decembrie 1576.

NOTE:

- ¹ Anca Popescu, *Străjuirea navigației pe Dunăre în epoca otomană: derbendcilik-ul*, SMIM, XXVIII, 2010, p. 157-158.
- ² *Eadem, op. cit.*, p. 162-165.
- ³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, MAD 7534, p. 1367.

⁴ *Zimmi*-ii erau supușii otomani nemusulmani al căror statut juridic se baza pe principiul *zimma* prin care li se acorda acestora protecția (*âman*) în cadrul statului musulman, M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (Dicționar istoric de termeni și expresii), Istanbul, 1971, III, p. 663; v. și Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islâm*, București, 1997, p. 106-109.

⁵ Statutul acesta este databil cu certitudine *post* 1573, an în care, se spune în document, sătenii obținuseră un ordin imperial (*hüküm*) care preciza obligațiile și datoriile lor, dar evident era mult mai vechi, fiind înscris în registrul local.

⁶ V. pentru cazuri similare din *sancak*-ul Vidin, Ayşe Kayapınar, *Le sancak ottoman de Vidin du XVe à la fin du XVIe siècle*, Istanbul, Isis, 2011, p. 222-235.

⁷ Dărâmături ale unor fortificații antice și descoperiri de viețuire bizantină sunt notate de episcopul romano-catolic Raymund Netzhammer când ajunge la Prislava, în periplusurile sale dobrogene din 1907 și 1918, v. Raymund Netzhammer, *Antichități creștine din Dobrogea*, ediție îngrijită de Alexandru Barnea, București, 2005, p. 126.

⁸ Pentru ambele v. Anca Popescu, *Străjuirea navigației pe Dunăre în epoca otomană*.

⁹ Așezare încă nelocalizată cu certitudine pentru secolul al XVI-lea. În secolul al XVII-lea, Evliya Çelebi menționează Esterul-Mare – Ester-i *Kebir*, ceea ce ar presupune un simetric, Ester-i *Sagır* – Esterul Mic, așa cum întâlnim frecvent în toponimia dobrogeană. V. pentru ipoteza unor mutări ale vetei satului, între Histria (teza lui Franz Babinger) și Târgușor (demonstrația lui Tudor Mateescu, pentru secolele XVIII-XX), Anca Popescu, *Ester au XVIe siècle. Nouvelles contributions*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, L, 2012, p.191-202.

¹⁰ Pentru sensurile cuvântului „boğaz”, v. *New Redhouse Turkish-English Dictionary*, Istanbul, 1968; pentru etimologia cuvântului românesc „gârlă”, v. DEX. Multumesc colegilor Vera Cențova, Penka Danova și Adrian Tertecel pentru lămuririle privind formele și sensurile slave ale termenului.

¹¹ *New Redhouse Turkish-English Dictionary*, Istanbul, 1968. Cuvântul „dervent” e folosit de Dimitrie Bolintineanu într-un memoriu pentru îmbunătățirea vieții aromânilor din imperiul otoman, adresat lui Fuad-pașa, în care propune diferite măsuri (școli românești, biserici, etc), dar și „miliție armată pentru garda liniștii publice și *derventelor* dintre dâșii, în felul grănicerilor și dorobanților noștri”. (Dimitrie Bolintineanu, *Călătorii*, ed. 1968, vol. II, pag. 66). Multumesc pentru semnarea acestui text Domnului Sergiu Iosipescu.

¹² Rusi Stoykov, *Selišta v Silistrenskiia sandjak prez 70-te godini na XVII vek*, în „Izvestiia na Narodniia Muzei Varna”, VII, 1971, p. 177-178. V. și Anca Ghiăț, *Toponimie și geografie istorică în Dobrogea medievală și modernă*, în «Memoriile secției de ști-

ințe istorice», seria IV, t. V, 1980, p. 52: satul Galița echivalat cu satul Gârlița pentru secolul al XVII-lea.

¹³ *370 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Rum-ili defteri* (937/1530), Ankara, 2002, vol. II, p. 386.

¹⁴ Căpitanul M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*, București, 1904, p. 691.

¹⁵ Idem, *op. cit.*, p. 155.

¹⁶ Ibidem, p. 478.

¹⁷ Ibidem, p. 155.

¹⁸ Petre Diaconu, Dumitru Vâlceanu, *Păcuil lui Soare. Cetatea bizantină*, vol. 1, București, 1972, p. 11-12.

¹⁹ Anca Popescu, *Ester au XVIe siècle. Nouvelles contributions*, p. 194.

²⁰ Anca Popescu, *Străjuirea navigației*, p. 163 și 164.

²¹ Ayşe Kayapınar, *Le sancak ottoman de Vidin*, p. 187.

²² Ahmed Akgündüz, *Osmanlı kanunnameleri ve hukuki tahlilleri*, Istanbul, 1994, vol VII, p. 715.

²³ W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leyde, 1955, p. 24

²⁴ Idem, *op. cit.*, p. 4-47.

²⁵ N. Beldiceanu, C. C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăilei, compte rendu*, în REI, 37, 1, 1969, p. 182 ; v. și Anca Popescu, *Un centre commercial du Bas-Danube ottoman au XVIe siècle: Brăila (Bra'il)*, în “Il Mar Nero”, Bucarest-Paris-Rome, III/1997, p. 232.

²⁶ M. Berindei, G. Veinstein, *Règlements fiscaux et fiscalité de la province de Bender-Aşkerman, 1570*, «Cahiers du Monde Russe et Soviétique», Paris, 22, 2-3, 1981, p. 303.

²⁷ Transliterarea termenilor turco-otomani în alfabetul turc modern s-a făcut după normele dicționarului turc-englez Redhouse, Istanbul, 1968. În traducere și în textul articolului, cuvintele otomane asimilate în limba română (ca de ex. cadiu, caza, schelă, sangeac, etc.) au rămas așa, cu indicarea, la prima apariție în text, între paranteze, a formei otomane. Anumite dificultăți paleografice ale acestui text greu lizibil din cauza condițiilor de conservare, nu ar fi putut fi depășite fără prețiosul sprijin al Doamnei Dilek Desaive și Domnului Rifat Günalan cărora le aduc cuvenitele mulțumiri.

²⁸ Caza (tc. *kazâ*): circumscripție judiciară otomană (*kâdılık*) condusă de un cadiu, Pakalın, *Tarih Deyimleri*, I, («*kâdi*»).

²⁹ *Avâriz- divâniyye*: redevențe extraordinare, sancționate de Divanul imperial, Pakalın, *Tarih Deyimleri*, I, 112-114.

³⁰ Termenul *vilâyet* este folosit aici în sensul administrativ-teritorial : caza sau sangeac.

GUILLAUME LE VASSEUR SENIOR DE BEAUPLAN ȘI HIDROGRAFIA NORD-VESTULUI MĂRII NEGRE ÎN SECOLUL AL XVII-LEA*

SERGIU IOSIPESCU **

Abstract

Cossacks' navigation in the second half of the 16th century and to the middle of 17th century contributed decisively to the discovery of the Black Sea for the Occident and this connaissance is due certainly to Guillaume Le Vasseur senior de Beauplan, a French military engineer in service of the Polish kings from 1630 to 1647.

*He elaborated three essential maps – **Delineatio generalis camporum desertorum vulgo Ukraina (1648)**, **Delineatio specialis et accurata Ukrainae (1650)**, **Nova totius Regni Poloniae (1652)**, and a book – **Description des contrées du Royaume de Pologne (Rouen, 1651)**, later edited as **Description d'Ukraine (1660)**, dedicated to Jan Kazimir, king of Poland. Only the 1660, 1661 and 1662 editions of *Description d'Ukraine* added to the general map of Ukraine a file with Crimea. Like the 1673 edition, they contained special maps as **Delineatio Provinciae Turcicae Budziak dicta**, **Delineatio Provinciae Turcicae ad modum desertae Dziaricrimenda dictae**, **Borysthenis Fluvii pars ultraliminariis vulgo Zaporozze (unde «Cozacci Zaporoschy dicuntur»)** **ab Insula Chortijca usque ad Pontum Euxinum**.*

Grace to his informations it is possible to reconstitute the historical landscape of the North-North-West shores of Black Sea, the Cossacks navigation and Ottoman reaction to this severe attempt against the Sublime Porte control over the Pontic basin.

Keywords: *Guillaume Le Vasseur senior de Beauplan, Black Sea, Cossacks' navigation, Ukraine*

Redescoperirea lui Guillaume Le Vasseur de Beauplan se leagă de schimbarea geopolitică declanșată în 1989 prin destrămarea sistemului imperial sovietic și începutul dezanclavării mării Negre. Apariția Ucrainei ca stat

independent a dat inginerului normand în serviciul regilor Poloniei în deceniile trei și cinci ale secolului al XVII-lea¹ semnificația unui precursor al cunoașterii europene a ținutului nord-pontic dintre Nistru și Don.

* Comunicare la sesiunea internațională Pontica, Constanța, 10-12 octombrie 2013.

** Sergiu Iosipescu este doctor în istorie, șef al sectorului de Istorie Militară din Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Totuși încă de la începutul secolului trecut trecerea sa prin ținuturi vecine țărilor române nu a scăpat atenției neobositului bibliograf Alexandru Sadi Ionescu (1873-1926) și unele dintre referințele sale despre principatele dunărene au fost incluse încă din 1980 într-unul dintre volumele prestigioasei colecții *Călători străini despre țările române*².

Originar din Dieppe, fiu al lui Guillaume Le Vasseur, el însuși matematician, hidrograf, cartograf și pilot, mort către 1643³, Guillaume Le Vasseur senior de Beauplan a trăit între 1595 și 6 decembrie 1673 sau chiar până la 1685, fără să se cunoască încă datele exacte ale începutului și sfârșitului vieții sale. *Table des déclinaisons du soleil* și *Principes de la géométrie militaire*, ambele apărute la Rouen în 1662, dovedesc pregătirea sa inginerescă «teoretică», după cum ridicarea unor fortificații și castele – din fericire conservate – îngăduie aprecierea îndemnării practice a arhitectului normand.

Un surplus de informații despre Guillaume Le Vasseur de Beauplan s-a adăugat în ultima

vreme prin stăruința profesorilor canadieni Andrew B. Pernal și Dennis F. Essar⁴. Astfel figura pitorescă a inginerului militar francez, geograf și cartograf, s-a conturat mai clar în cadrul istoriei Franței și a Poloniei, a avaturilor domniei lui Wladislaw al IV-lea de Vasa (1632-1648) și ale primei jumătăți a celei a Regelui Soare, Louis al XIV-lea (1643-1715). Viața și cariera lui de Beauplan sunt ilustrative și pentru efectele uneia dintre revoluțiile științifice ale veacului al XVII-lea, aceea a trecerii de la întocmirea empirică a hărților la cartografia astronomică, observațiile și ridicările hidrografice ale inginerului normand pe tărmlurile atlantice ale Franței devenind desuete prin aplicarea noilor metode. Totodată el a fost o victimă colaterală a eșecului marelui plan cruciat al regelui Poloniei Wladislaw al IV-lea și al declanșării marilor persecuții antihughenote din țara sa.

Astfel că posteritatea sa, urmele tangibile ale activității sale s-au păstrat ca prin minune în vestul Ucrainei de astăzi, prin castelele pro-

Bauplan Ukraine

iectat și chiar ridicat sub conducerea sa la Podhorce (azi Pidhirți, la 80 de km de Liov) pentru marele hatman al coroanei poloneze Stanislaw Koniecpolski, și prin cel fortificat bastionar de la Brody, desenat pentru familia Potocki și construit între 1630 și 1635 de arhitectul italian Andrea dell'Aqua⁵. Castelele înfățișează arhitectura franceză severă din vremea regelui Louis XIII și vechea manieră de fortificație anterioară lui Vauban.

Dar celebritatea i-a adus-o *Description d'Ukraine qui sont plusieurs provinces du royaume de Pologne contenues depuis les confins de la Moscouie, jusques aux limites de la Transilvanie, ensemble leurs mœurs, façons de vivre et de faire la guerre*, publicată mai întâi la Rouen în 1650 în câteva exemplare și apoi la 1660, în același oraș, într-un tiraj care s-a răspândit rapid în toată Europa interesată de Primul Război Nordic (1655-1660) și de prelungirile sale polono-moscovite și românești.

Lucrarea fusese precedată încă din 1648 de publicarea la Dantzic (Gdansk) a unei hărți generale (scara 1:452000) și de o suită de altele parțiale, gravate de celebrul Gulielmus Hondius (Willem de Hondt)⁶ care făceau cunoscute în Occident, pentru prima dată de o manieră amănunțită, sud-estul european și stepele nord-pontice.

Recunoașterea și ridicarea în plan a stepeilor dintre Nistru și Don de căpitanul și inginerul militar francez al regelui Wladislaw al IV-lea de Vasa reflectă și încercarea conștientă a noii dinastii polone de cercetare, control și amenajare a teritoriului palatinatelor de frontieră, în final în vederea marelui proiect cruciat din anii 1644-1647⁷. Eșecul acestui proiect adaugă de altfel o explicație sfârșitului abrupt al etapei poloneze a carierei lui Guillaume Le Vasseur de Beauplan.

*

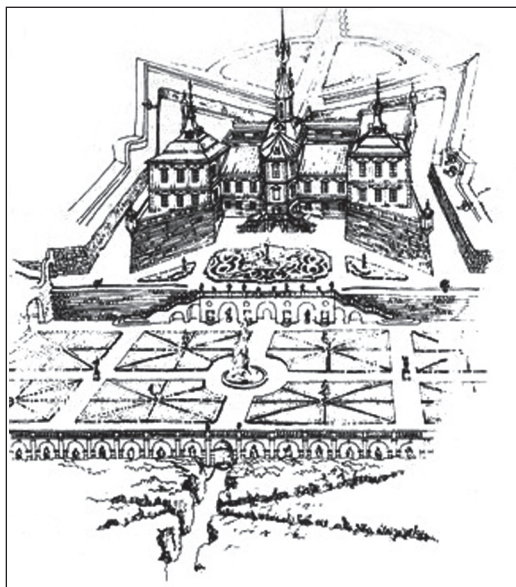
Opera geografică, etnografică și cartografică a lui Le Vasseur de Beauplan este rodul celor șatesprezece ani de viață (1630-1647) în slujba Coroanei Poloniei și al parcurgerii palatinatelor frontierei regatului spre marea Neagră.

Cunoscător direct al cazacilor de pe Nipru în deceniile trei și cinci ale secolului al XVII-lea, ca unul ce construise numeroase fortificații aici, întemeiase slobozii și coborâse el însuși

pragurile fluviului până spre mare, Guillaume Le Vasseur de Beauplan acorda un rol primordial în modul de luptă navală al cazacilor – șăicilor. Șăicile mari pentru lungile navigații pe mare – șolne – aveau circa 60 de picioare⁸ lungime, 10-12 lățime și o adâncime de 8-12 picioare (circa două picioare și jumătate pescaj), cu câte o cârmă la pupa și prova, pentru a evita manevrele de virare, dificile pentru bărci atât de lungi și, mai ales, în clipe de fugă. Erau construite pornind de la o cocă din lemn de salcie sau tei, de 45 de picioare lungime, fără chilă, înălțată apoi cu scânduri de 10-12 picioare lungime și un picior lățime, puse pe clin și bătute în cuie, precum erau făcute bărcile pentru râuri. O particularitate era brăul, cu diametrul unui butoiăș, făcut dintr-un mănunchi de trestii legate cu nuiele de tei sau cireș sălbatic, pus de-a lungul întregului bordaj și gudronat. Rostul său era de a menține șăicile la suprafața apei chiar dacă luau apă la bord, ele nefiind punctate. Cu 10-15 perechi de vâsle ele depășeau în viteză navele turcești. Catargul cu o pânză destul de prost croită le servea mai rar pentru navigație, fiind preferată deplasarea cu vâsle. Manevrabilitatea lor era asociată cu marea capacitate de a se face neobservate datorită provei nu prea înălțate deasupra apei și a catargului demontabil. Un butoi de zece picioare pe patru, bine închis, conținea pesmeții, alte provizii fiind formate din terci de mei, o pastă din carne care se desfăcea cu apă („salamake”), băuturile fiind interzise.

De regulă incursiunile se pregăteau de cinci-șase mii de cazaci reuniți la sece pentru a construi navele. La o șeică lucrau câte șase zeci de oameni și astfel se putea alcătui în două-trei săptămâni o flotilă de 80-100 de ambarcațiuni. Pe fiecare șeică se imbarcau 50-70 de oameni, fiecare îmbrăcat cu o cămașă, un pantalon, o manta și o bonetă, înarmat cu două puști și o sabie, având și șase livre de praf de pușcă și plumb pentru gloanțe. Fiecare șeică avea la bord de la 4 la 6 falconete, cu ghiulele necesare și o busolă. Expedițiile aveau loc de regulă de la Sfântul Ioan la începutul lui august. Coborau Niprul spre vărsare, așteptau între trestii la patru leghe în amonte de Ociakov nopțile fără lună spre a se strecura în mare fără să poată fi oprți de galerele turcești ce patrulau la vărsarea fluviului. „Tabăra în mișcare a cazacilor

Proiectul lui de Beauplan pentru castelul din Podhorce

Castelul familiei Koniecpolski din Podhorce

pe marea Neagră, în stare să înfrunte cele mai bune orașe ale Anatoliei”, se putea deplasa de la estuarul Niprului la țărmul anatolian în 36-40 de ore. Aici debarcau și, lăsându-și șăicile în grija câtorva oameni, porneau să bată ținutul până la o leghe în interior, întorcându-se rapid cu prada și imbarcându-se din nou spre o nouă țintă. Navele și galerele turcești erau atacate de

flotila căzăcească, de regulă, prin surprindere, după apusul soarelui, jumătate din echipajul șăicilor aruncându-se la abordaj. Era jefuit tot ceea ce putea fi luat, inclusiv tunurile de fontă ce le puteau sluji, apoi navele capturate erau de cele mai multe ori scufundate cu echipajele inamice. La întoarcere, în cazul când paza gurilor Niprului era prea puternică, debarcau într-un

golf la 3-4 leghe est de Ociakov și, urcând valea, trăgeau apoi pe uscat bărcile încărcate cu pradă, câte 200-300 cazaci la fiecare ambarcațiune, dându-le din nou la apă la trei leghe în amont pe Nipru. La ananghie luau calea mării de Azov, urcau pe Don până la râul Mius și pe acesta în amonte cât le îngăduia adâncimea apei. De pe Mius trăgeau bărcile până la râul Taciavoda, afluent al Samarei, apă ce se vărsa în Nipru la o leghe sub Kudak. Acest drum la mare, lung și anevoios, era folosit uneori și când gura Niprului era păzită de prea puternici inamici și flotila căzăcească era redusă la 20-25 șăici.

De bună seamă, surprinse în plină zi de escadrele otomane, flotilele de șăici căzăcești nu reușeau, – cu toate rafalele neîncetate ale puștilor, alimentate de o parte a echipajului, și tirul, mai lent, al falconetelor –, să evite pierderi grele, până la două treimi din ambarcațiuni și jumătate din oameni. Dar chiar și așa prăzile – realii spanioli, țechinii arăbești, covoarele, țesăturile cu aur, bumbacuri, mătăsuri, și câte altele – îndreptăteau sacrificiile și perpetuau raidurile în fiecare an⁹.

Tangențial, Levasseur de Beauplan amintea și cele mai obișnuite nume la cazaci – Ivan, Feodor, Demitre, Voitec, Mitică¹⁰, ceea ce confirmă caracterul compozit al populației din palatinatele sud-estice, de frontieră, ale regatului Poloniei¹¹.

*

Navigația cazacilor în marea Neagră în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și până la mijlocul celui de-al XVII-lea a beneficiat de o cuprinzătoare abordare din partea profesorului Victor Ostapchuk de la Universitatea din Toronto, care a stabilit fazele dezvoltării acțiunii cazacilor zaoporojeni, de la atacurile la Ociakov și Tana (?), la cele asupra Aqkirmanului (i.e. Cetatea Albă) și gurilor Dunării, cu unele pătrunderi pe coastele Rumeliei. Aceasta l-a indemnă pe profesorul Ostapchuk să califice pe cazaci drept o „putere pontică”, în măsură chiar să suprimă «lacul otoman» după 1614. Subscriind interpretării, domnul Ștefan Andreescu adaugă la explicația acestei performanțe alianța dintre cazaci și tătari din anii 1624-1629, ilustrată cu noi spicuri din rapoarte diplomatice recent publicate¹².

Înainte a unei opinii asupra suprimării „lacului otoman” este firească întrebarea dacă acți-

unea cazacilor trebuie judecată ca o forță globală, cu o coerență politică.

Răspunsul vine, surprinzător, de la cariera tovarășului francez al cazacilor, arhitectul militar și căpitanul regelui Poloniei, Guillaume Le Vasseur de Beauplan. Căci, după etapa „căzăcească”(1630-1647), el purcede la o nouă aventură, înrudită prin spiritul ei cu cea precedentă, în Antilele bănuite de flibustieri și bucanieri. Similitudinea de situații nu a scăpat unui bun cunoscător al arhivei Ministerului Afacerilor Externe din vremea lui Napoléon I – Charles-Louis Lesur, autor al unei istorii a cazacilor¹³.

Desigur, oricât de virulente, raidurile navale căzăcești nu au putut suprima „lacul turcesc”, atâta vreme cât Strâmtoarele erau în stăpânirea sultanului, dar navigația pe marea Neagră a fost grav perturbată. Frontiera polono-lituaniană nu a fost deplasată în marea Neagră, dar marja libertății de acțiune pe alte fronturi a regilor Ștefan Báthory și Sigismund al III-lea de Vasa a fost evident sporită de acțiunea coordonată sau independentă a cazacilor împotriva otomanilor sau a Hanatului tătăresc al Crimeei.

Incursiunile căzăcești în bazinul pontic au fost socotite atât de Poartă cât și de Moscovia mai degrabă dăunătoare relațiilor comerciale și nicidecum o cauză de conflict între cele două state.

În perioadele de apogeu a raidurilor căzăcești din primul pătrar al secolului al XVII-lea efectul evident a fost tăierea rutelor comerțului pontic, un adevărat blocaj: „ținea toată marea Neagră închisă” (subl.S.I.), conchidea cu binecunoscutu-i discernământ Miron Costin¹⁴.

Fluctuațiile comerțului mării Negre au fost însoțite de variații ale raportului de forțe și o evoluție geopolitică care se impune a fi analizată.

Nu este cazul aici a discuta evenimentele din al treilea pătrar al secolului al XVI-lea, când acțiunile în Moldova ale lui Dimitrie Wiśniowiecki și ale altor pretendenți, folosindu-se de cazaci, sugerează mai degrabă tentative de creare a unui stat de substituție.

În liniile sale generale, strategia de ripostă a Porții a încercat recuperarea controlului asupra culoarului stepei, ridicând sau restaurând fortificații la vadurile fluviilor nord-pontice, și, în primul rând, prin construirea celor două fortărețe Doğan Gheçidi din estuarul de

la Ozü¹⁵.

Drept urmare a incursiunilor de la gurile Dunării, atestate acum, și a încercărilor de implantare căzăcească în zona deltaică, fortificațiilor amintite li s-a adăugat și castelul de la Qaraharman¹⁶. Hotărârea sultanului pare să fi fost posterioară unui nou raid al cazacilor împotriva portului omonim, după cum ar rezulta din raportul trimisului Statelor Generale ale Țărilor de Jos, ambasadorul Corneljus Haga (8 august 1626)¹⁷.

După memoriile vestitului călător otoman Evlja Celebi, sultanul ordonase qapudan pașei Reğep să întreprindă o nouă campanie în marea Neagră având ca misiune și construirea unei fortificații la Dunăre. Cu sfatul notabilităților locale, a ayanilor vilaietului, invocându-se numele lui Allah, s-a început ridicarea zidurilor și „fortăreața a fost terminată în trei luni, înainte de căderea iernii, la ea trudind o oaste ca marea și dând ajutor mai multe mii de intendenți și arhitecți; castelul a fost prevăzut cu toate proviziile necesare, un dizdar și trei sute de luptători drept garnizoană și șapte tunuri balimezze”¹⁸.

Excepționala importanță acordată de Poartă portului Qaraharman se datora, de bună seamă, rolului acestuia în aprovizionarea megalopolisului de pe malurile Bosforului. Rol pe care îl va evoca doar câțiva ani mai târziu, în 1634, fratele Emidio Portelli din Ascoli, O.P., călător pe marea Neagră și trăitor o vreme la Caffa¹⁹, pentru care, atunci, „per la navigatione poi della Romelia non vi è altro che Cara arman” („apoi pentru navigația Rumeliei nu mai este altul ca <portul> Cara arman”)²⁰.

Din punct de vedere economic, motivația este lesne de înțeles – Qaraharmanul „drena” produsele Dobrogei centrale și nordice, precum și cele din amonte pe Dunăre, dar Evlja Celebi adaugă amănuntul topografic potrivit căruia fortăreața era așezată „acolo unde brațul Dunării se varsă în mare”, fiind ridicată „pe malul mării și pe brațul fluviului” și că „de când s-a construit castelul nu se mai văd cazacii nici la această trecătoare și nici în orașul Babadag”²¹.

O evaluare a importanței raidurilor căzăcești în raport cu această strategie rezultă și din mărimea garnizoanelor castelelor de la vaduri. Chiar și o poziție fortificată de talia Azaqului/ Azov nu a dispus în secolul al XVII-lea de o

garnizoană prea numeroasă, nici măcar în vreme de război. Ea variat între 1200 și 4000 de luptători, ieniceri, tunari și trupe auxiliare. După registrele stambuliote în 1644, garnizoana sa era de 1455 oameni, în 1651 de 695, la 1654 avea 1041²². La 1636, Caffa avea 328 tunari, Taman 115 luptători, Kerci 102, Mangup 22, Aqkirman 17, Azov 416, Temreq 128, Ociakov 138, Kilburun/Kinburn 27, Aje/Ace 48; la 1644 Azov avea 1455 ieniceri, Caffa 153 luptători²³. Qaraharmanul cu 300 de luptători se număra printre cele mai importante.

*

Scrierile și hărțile lui Guillaume Le Vasseur de Beauplan, deși adiacente spațiului românesc, au o importanță marcată pentru contextul istoric militar din prima jumătate a secolului al XVII-lea și, fapt trecut cu vederea, pentru hidrografia nord-nord-vestică a mării Negre.

Hărțile *Delineatio generalis camporum desertorum vulgo Ukraina* (1648), *Delineatio specialis et accurata Ukrainae* (1650), *Nova totius Regni Poloniae* (1652), ca și prima sa carte, *Description des contrées du Royaume de Pologne* (1651), din care ediții mai complete apar mai târziu sub titlul *Description d'Ukraine*, dedicate regelui Poloniei Jan Cazimir de Vasa (1648-1666), sunt principalele sale contribuții la cunoașterea bazinului nord-pontic. Edițiile din 1660, 1661 și 1662 ale volumașului *Description d'Ukraine* adaugă hărțile «generale» a Ucrainei o porțiune de foaie cuprinzând Crimeea, care lipsește din ediția de la 1673.

Un prim cuvânt despre sensul dat de Beauplan denumirii de Ucraina, răspândită grație lui în toată Europa după mijlocul secolului al XVII-lea. În dedicația cărții sale către regele Jan Cazimir, arhitectul și căpitanul francez scrie despre «cette grande lisiere d'Ukraine, comprise entre la Moscovie et la Transylvanie, que vos predecesseurs vous'ont acquise depuis cinquante ans, dont les vastes plaines sont devenues autant fertiles qu'elles estoient desertes»²⁴. Sensul este fără tăgadă acela de frontieră, cum îi sugerează dealtfel lui Beauplan și locuțiunea slavonă *u kraina*. O frontieră care, prin acțiunea de colonizare, unde s-a remarcat normandul nostru, s-a transformat treptat într-o zonă de

marginile cu rol strategic: «ce pays nouvellement conquis est un boulevard inexpugnable contre la puissance des Turcs, et la violence des Tartares, et une forte barriere capable d'arrester leurs nuisibles et frequentes courses»²⁵ („acest ținut de curând cucerit este o pavază de nepătruns împotriva puterii turcilor și a violenței tătarilor și o puternică barieră în stare să oprească raidurile lor dese și dăunătoare”).

Și o precizare prealabilă asupra metodei cartografice a lui de Beauplan. Capitanul de artilerie și curteanul regelui Wladislaw IV de Vasa nu avusese nici mijloacele și nici timpul spre a face măsurători geodezice în Polonia, astfel că hărțile sale sunt realizate la estimă, cu busola și prin aprecierea distanțelor parcurse de el însuși pe cal, în căruță și șaiici, în mai toate direcțiile²⁶.

Cuprinderea completă a cunoștințelor lui Beauplan despre navigația și hidrografia nord-vestului pontic se poate face doar prin cercetarea combinată a hărților parțiale, abia în ultima vreme întrucâtva accesibile, a cărții sale, și, de bună seamă, a marilor hărți ale Ucrainei și Poloniei.

Delineatio Generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina cum adjacentibus provinciis Bono publico erecta per Guilhelmum Le Vasseur de Beauplan S.R. M[aiesta]tis Arhitectum militarem et Capitaneum a fost terminată la 1648 la Dantzig (Gdansk) de cunoscutul gravor cartograf din Țările de Jos Willem Hondt (Hondius)²⁷.

Cele câteva hărți parțiale pregătite de Le Vasseur de Beauplan înfățișează nord-vestul și nordul pontic de la sud de Delta Dunării până în Circazia, pe malul oriental al Mării de Azov.

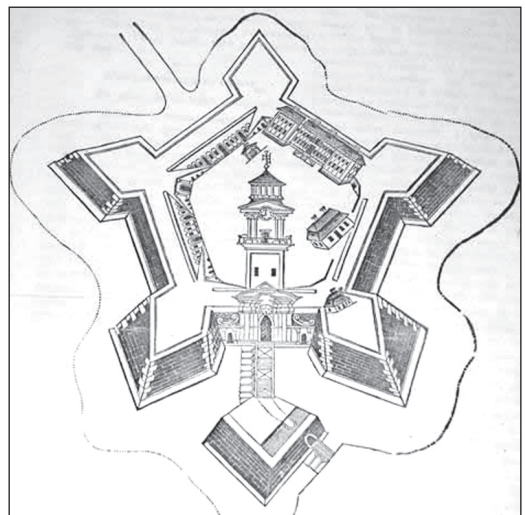
Prima dintre acestea este *Delineatio Provinciae Turcicae Budziak dictae*²⁸ al cărui cartuș nu a fost terminat. Despre Bugeac de Beauplan scria că este situat între Cetatea Albă și Chilia, fiind o câmpie cu lungimea de 12 leghe și lățimea de 5 la 6 leghe; era refugiul tătarilor (vreo 4-5 mii, dar numărul lor a putut ajunge însă și până la 20000), nesupuși nici hanului și nici sultanului, care aveau acolo 80-90 de sălașuri mișcătoare, casele lor fiind pe două roți, asemenea păstorilor din Franța, ocupându-se cu jefuirea creștinilor și vinderea celor prinși ca sclavi²⁹.

Bugeacul se învecina cu Marea Neagră – «Czarne Morze vulgo Pontus Euxinus» – și la vest cu «Moldaviae pars». Țărmlul mării cuprins în hartă este de la sud de Delta Dunării până la «Kuialik flu. Ieziero». Pe malul

drept al Dunării sunt figurate așezări cu semilună «Rosa» (Rasova?), «Obluczica», cu însemnarea «*hunc Galacium ab iis trajici solet qui Constantinopoli in Poloniam tendunt*», și «Meczet», desigur fundația religioasă mahomedană de la vadul dunărean. Pe malul stâng, tot cu semilună, o așezare nenumită, dar Brakilow (Brăila) pe marea hartă, apoi, între Siret și Prut, «Galac», tot cu semilună și la mijlocul cursului între Prut și despărțirea brațelor Dunării – «Ren» (Reni). Mai departe, pe brațul nordic este «Schmila» (Șmil/Ismail).

Delta lui de Beauplan are patru brațe. La începutul celui de-al doilea este o insulă. Penultimul braț care este desigur Sulina, avea la vărsarea în mare o insulă triunghiulară. Constatarea este importantă pentru că dovedește păstrarea încă la mijlocul secolului al XVII-lea a celor două guri – Aspera și Sulina portulanelor italiene din secolul al XIV-lea. În larg, în dreptul acestei duble vărsări a brațului Sulina este figurată o insulă «Illanada» (Insula Șerpilor). Despre ea Le Vasseur de Beauplan scria: „la două leghe de gura Dunării este o insulă joasă de vreo două leghe de jur împrejur, unde se află și apă dulce, numită de turci Illan Ada, adică insula Șerpilor”³⁰.

Brațul nordic al Dunării, pe care erau două insule, are marcat în amonte de vărsare «Kilia Nova port» cu semnul de oraș cu semilună și vis-a-vis, pe celălalt mal «Kilia Sary. Rudera». Reprezentarea cartografică a Chiliilor este ex-

De Beauplan, planul castelului fortificat de la Brody

plicată și de textul lui Beauplan din *La description d'Ukraine*: „un oraș turcesc, împrejmuit cu totul de ziduri, cu contraescarpă; castelul, mai jos de oraș, pe malul Dunării, fiind la o lege depărtare de gura fluviului; pe malul opus se află vechea Chilie, unde se mai văd încă unele ruine”³¹. Ele au o însemnătate cu totul deosebită întrucât contribuie la lămurirea enigmei Chilia-Licostomo. Căci, în pofida încercării lui Baiazid al II-lea de a resuscita, în toamna anului 1484, Licostomo³², ca și în cazul altor cetăți rămase în interiorul Imperiului otoman – Caliacra, de pildă³³ – și vechiul castel genovez de la Licostomo, chiar refăcut, a fost curând abandonat și, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, când de Beauplan își culegea informațiile, din construcția italiană și otomană nu mai rămăsese decât o ruină. Așadar numele dat ruinei castelului Licostomo era Chilia Veche, toponim pentru prima dată atestat la 1648.

Încă o dată se confirmă extraordinara acuitate a vederii lui Nicolae Iorga care descoperă și identifică la Chilia Veche cetatea genoveză³⁴.

De la vărsarea brațului Chilia harta înscrie pe țărm un lung liman (Sasic) cu gura îngustă și pe malul drept o așezare cu semilună – «Tatarboar» (Tatarbunar, adică Izvorul Tătă-râsc). Mai departe, între acesta și Nistru sunt reprezentate trei limanuri înguste, asemeni unor fiorduri: «Smilcas [?] Port» (Sagani), «Alibraim [?] Port» (Alibei), «Alimbeczet [?] Port» (Sabalat/Ahmetbet). Este interesant de constatat că în prima jumătate a secolului al XVII-lea toate limanurile fluviatile ale Moldovei pontice, acum otomane, erau deschise la mare și porturi pentru șăicile cazacilor în drumul spre deltă și Pontul vestic.

Hărțile lui Le Vasseur de Beauplan nu sunt lipsite de erori, poate datorate și gravurului. Astfel pe Nistru apar două așezări diferite: «Bender», în amonte de Akqerman și de «Palankew» (Palanca), și, mult mai sus, orașul «Tekin» (Tighina), la sud de care este «Sloboda» (Slobozia Tighinei). Eroarea, ca și altele, este însă corectată în marea hartă a Ucrainei.

Castelul de la Brody (fotografie din avion)

În acest colț nordic al Bugeacului arhitectul normand delimitează un mic ținut de șapte sate, de la «Olesnest» (Olănești) la «Kopanka»³⁵, căruia îi pune inscripția «Hic districtus tartaris crimensibus pars». De Beauplan nu se înșeală, acestea sunt cele *șapte sate hănești*, date de Ieremia vodă Movilă hanului Crimeei la 1595 prin pacea de la Țuțora³⁶.

Deși la vest de Bugeac figurau «Moldavie Pars» unde erau și Renii, din 1621 acesta fuse rășluit principatului românesc est-carpatic și, împreună cu câteva sate din ocolul Galaților, fuseseră alipite administrativ sangeacului de Smil (Ismail) și transformate de sultanul Osman al II-lea, după eșecul expediției la Hotin, într-un vaquf al mormântului lui Mahomed de la Mecca³⁷.

Pe malul drept al limanului Nistrului este însemnat «Akkierman vulgo Bielogrod Port». La gura limanului se formase un banc triunghiular de nisip.

În continuare pe țărm, puțin la sud de iezerul «Kuialik» (Kuyalnic), lângă semnul convențional de ruină era inscripția «Koczubi Rudera et Valis»³⁸. Pe același mal stâng, în amonte de «Dziacrimendae Pars», unde sunt «Campi deserti», se află «Czarne Rudera», cu semn de ruină în «*Palatinatus Braclaviensis Pars*».

Ambele inscripții au o valoare deosebită, ele fiind mărturii ale expansiunii Marelui Ducat al Lituaniei în interfluviul Nistru-Bug către Marea Neagră la sfârșitul secolului XIV și începutul celui de-al XV-lea. «Czarne Rudera» este Cern din lista orașelor ruse și valahe³⁹, – Cetatea Neagră – Maurocastro, iar «Koczubi Rudera» este Hağibeı, portul care, la secole distanță, a precedat Odessa. Semnificativ «Czarne Rudera» mai era încă la mijlocul secolului al XVII-lea în palatinatul polon de Braclav.

O altă hartă parțială a lui Beauplan *Delineatio Provinciae Turcicae ad modum desertae Dziaricrimenda dictae*, cu cartușul din dreapta necompletat, înfățișează ținutul Ğiankermanului, al cetății Özü/Oceakov și țărmul nordic al Mării Negre de la limanul Nistrului la acela al Niprului și colțul nord-vestic al Crimeei. În amonte, pe malul drept al limanului nistrin, mai este însemnat satul «Korcoweyo». Dincolo de Nistru, «Karagono Valis» apare pe țărm înainte de a ajunge la «Koczubi Valis et Rudera». Iezerul «Kuialik» este alimentat de fluviul omonim și de «Kuialik Sucha». De la «Teligol Iezero» situat mai la est,

erau însemnate până la «Boh» (Bug): «Adai-gol Valis» [?], «Aiczankczik Flu[men]» [?] apoi «Berezan Valis».

Estuarul Bug-Nipru era străjuit la mare de «Dziacrimenda vulgo Oczakow», și pe malul opus de «Kolburno» (Kinburn). Pe Bug în amonte, pe pământul turcesc se aflau «Czapczakly Rudera» și la vărsarea râului omonim pe dreapta Bugului «Chryczkieswczni[?] Rudera», pe frontiera cu Polonia. În stânga Bugului, nu departe la sud de vărsarea «Ingulet Wielkzy Fl[men]» (Ingul) era însemnat un turn «Wineradna Krum». Limanul Nipru-Bug era barat sub Oceakov de un grind. În amonte de vărsarea prin două guri a Bugului, pe țărmul drept al Niprului era figurat semnul de ruină cu însemnarea «Bilenowicze Rudera». «Ingulet Mali Fl[men]» (Inhuleț) ce se varsă puțin în amonte în liman, forma frontiera dintre provincia turcă Ğiankerman și «Pal[atınatus] Kyoviensis Pars». În preajmă, lângă un mic râu, afluent pe dreapta al Niprului «Tachinka Fl[men]» (Tyakinka) era pus un semn de ruină «Rudera». Aceste numeroase ruine pe cursurile spre mare ale fluviilor sunt dovezile încercărilor medievale polono-lituaniene de a controla țărmul mării.

Revenind la mare, la est de Colburno (Kinburn) se afla «Aquae Salinae» (Sărării) și un pâlci de stejari. În largul Oceakovului și a Kinburnului, de Beauplan reprezintă o insulă considerabilă ca mărime «Tendera», azi Tenderovskiy, legată însă de coastă cu un perisip. Din marea hartă a Ucrainei se poate adăuga «Or» fortăreața ce bara îngustul istm Perekop.

În sfârșit o ultimă hartă parțială *Borysthenis Fluvii pars ultraliminariis vulgo Zaporozze (unde «Cozacci Zaporoschy dicuntur») ab Insula Chortijca usque ad Pontum Euxinum* cuprinde o amănunțită redare a tuturor așezărilor și bazelor navale de pe Nipru ale cazacilor polonezi. Harta are un cartuș «Declaratio» cu semnele convenționale și lămuriri privitoare la itinerariile raidurilor cazacilor și tătarilor. În final se află numele autorilor «G. Le Vasseur de Beauplan S[acrae]. R[egalis]. M[aiesta]tis. Architect[us]. Militar[is], et Capit[aneus]. Delineavit G. Hondius S[acrae]. R[egalis]. M[aiesta]tis. Chalcographus sculpsit. Cum privilegio. Gedani anno MDCLII».

În ceea ce privește itinerariile navigației cazacilor pe marea Neagră pe hartă este indicat cu litera E «locus ubi Cozacci scaphae suae

terram ad Pontum Euxinum deducunt». După indicațiile lui de Beauplan acest traseu pornea din estuarul Niprului peste partea cea mai îngustă a joasei peninsule Kinburn – la nord-vest de localitatea Holopystanschy de azi – pentru ca șăicile să poată fi trase din nou la apă în golful Tenderei (Tendrivska), aceasta și explicând indicațiile hărților sale privind ancorajele din jurul acestei insule.

Din punctul de vedere al istoriei cartografiei și amenajării teritoriului, la capătul acestei rapide treceri în revistă a realizărilor lui Beauplan se conturează o altă interpretare a momentului primelor ridicări amănunțite în plan. Ele nu se leagă de iluminismul secolului al XVIII-lea⁴⁰, ci de etapa clasică a monarhiei, pe stări, din secolul al XVII-lea, ca și de evoluția autonomă, precursoră a științei cartografiei.

La Kiev Guillaume Le Vasseur de Beauplan l-a cunoscut pe marele mitropolit Petru Movilă și drumurile sale la cartierul general ce și-l stabilise la Bar, s-au întâlnit de bună seamă la sfârșit cu ale tânărului colegian și nobil al regatului Poloniei, românul Miron Costin. Contribuțiile celor doi la cunoașterea ținuturilor nord-nord-vest-pontice, a hidrografiei lor la mijlocul secolului al XVII-lea, sunt esențiale.

NOTE

¹ Prezența sa în Polonia se plasează, după datele cunoscute astăzi între 1630 și 1647.

² Alexandru Sadi Ionescu, *Bibliografia călătoriilor străini în ținuturile românești*, București, 1916, p. 159-160; *Călători străini despre țările române*, ed. Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, vol. VII, București, 1980, p. 515-518 (text și biografie stabilită de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru).

³ *La description d'Ukraine de Guillaume Le Vasseur de Beauplan*, ed. Andrew B. Pernal, Dennis F. Essar, Les Presses de l'Université d'Ottawa, Ottawa, 1990, pp. 1, 26.

⁴ Andrew B. Pernal, Dennis F. Essar, *op.cit.*; idem, *Un texte égaré de Le Vasseur de Beauplan: Description de la Normandie*, în "Annales de Normandie", 53, 4 (Septembre 2003), p. 317-349; idem, *Les labours cartographiques de Le Vasseur de Beauplan en France: les cartes de Normandie et de Bretagne*, în "Annales de Normandie", 56, 4 (Octobre 2006), p. 483-502.

⁵ http://www.swisscastles.ch/vaud/oron/potocki_brody, consultat în aprilie 2013.

⁶ Importanța ei a fost subliniată pentru prima dată de clasicul istoric al cartografiei ruse Veni-

iamyn Kordt în *Materialy po istorii russkoi kartografii*, vol. I-II, Kiev, 1899, 1906. V. și Steven Seegel, *Mapping Europe's Borderlands: Russian Cartography in the Age of Empire*, Chicago, 2012.

⁷ Pentru acest proiect cf. Ștefan Andreescu, *Matei Basarab, Vasile Lupu și proiectul de cruciadă din anii 1644-1647* în AIIAI, XXI, 1984, pp. 145-168.

⁸ *Le pied ancien de roi*, dinaintea reformelor lui Colbert, echivala cu 326,592 mm.

⁹ Guillaume Le Vasseur Sieur de Beauplan, *op.cit.*, pp. 25, 54-62. Cf. Ștefan Andreescu, *Izvoare noi cu privire la istoria Mării Negre*, București, 2005, pp. 206-208, unde sunt reproduse câteva texte franceze extrase din ediția lucrării lui Le Vasseur de Beauplan datorată cneazului Galițin la 1861.

¹⁰ Guillaume Le Vasseur Sieur de Beauplan, *Description de l'Ukraine...*, Rouen, 1660, p. 62.

¹¹ Pentru semnificația numelui cazac și evoluția sa v. Mihnea Berindei, *Le problème des «Cosaques» dans la seconde moitié du XVIe siècle*, în «Cahiers du monde russe et soviétique», 13, 3 (1972), pp. 338-367.

¹² Ștefan Andreescu, *Alte știri despre alianța tătarilor cu cazacii în nordul Mării Negre*, în idem, *Izvoare noi cu privire la istoria Mării Negre*, București, 2005, pp. 135-136.

¹³ *Histoire des Cosaques*, vol. I-II, Paris, 1814.

¹⁴ Miron Costin, *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 63.

¹⁵ Șarih ül-Menaroglu Ahmed, *Tarih*, în Mihail Guboglu, *Cronici turcești*, vol. II, pp. 549-550.

¹⁶ Sergiu Iosipescu, *Portul și castelul Qaraharman. O contribuție la navigația pontică în secolele XIV-XIX*, în *Dobrogea 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Constanța, 2008, pp. 115-124.

¹⁷ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XXIII, p. 161 (LXVI).

¹⁸ Evlja Celebi, *Seyahatname*, în *Călători străini*, vol. VI, ed. Musatfa Ali Mehmet, București, 1976, p. 386.

¹⁹ A cărui călătorie a fost relevantă mai întâi de A. Berthier-Delagarde, *Opisanie Cernogo morija i Tatarii sostavil dominicanec Emiddio Portellid'Ascoli, prefekt Kaffy, Tatarii i proci. 1634*, în «Zapiski Odesskogo obščestva istorii i drevnostej», 24, 1902, pp. 89-170. O nouă ediție oferită de Ambrosius Eszer O. P., *Die «Beschreibung des Schwarzen Meers und der Tartarei» des Emidio Portelli d'Ascoli O. P.*, în "Archivum Fratrum Praedicatorum", XLII, 1972. Trebuie să exprim și aici recunoștința ce datoroz domnului profesor Șerban Papacoste pentru comunicarea studiului lui Ambrosie Eszer. Pentru Portelli cu extrase din relatarea sa vezi Andrei Pipidi, *Călători italieni în Modova și noi date despre navigația în marea Neagră în secolul XVII*, în AIIAI, XXII², 1985, p. 611-621 și Ștefan Andreescu, *Izvoa-*

re noi cu privire la istoria Mării Negre, București, 2005, pp. 182-184, 188-196.

²⁰ Ambrosius Eszer O. P., *op.cit.*, p. 217. Despre aportul regiunilor ponto-dunărene în aprovizionarea Porții vezi un ordin din 1690 al sultanului Süleyman II în care kazaua Babadag și nahyeaua Qaraharman erau înscrise cu 10000 kile stambulote (fiecare de 25,7 kilogramme) de orz și 3000 kile de făină (Tahsin Gemil, *Relațiile țărilor române cu Poarta otomană în documente turcești. 1601-1712*, București, 1984, p. 388, 389).

²¹ Evlja Celebi, *op. cit.*, p. 386, 387.

²² Alan W. Fisher, *The Crimean Tatars*, Hoover Institution, Stanford University, 1987, p. 169.

²³ *Ibidem*, pp.172-173.

²⁴ *La description d'Ukraine*, p. 35.

²⁵ *Ibidem*, pp. 35-36.

²⁶ În 1668 cartograful François de Vivier prezenta Academiei regale franceze de științe o hartă a regiunii pariziene ridicată după noua metodă a triangulației, ceea ce, alături de realizările lui Cassini și Picard, va face curând desuete metodele lui de Beauplan, dar nu și datele strânse de el pentru Ucraina (v. Andrew B. Pernal, Dennis F. Essar, *Les labeurs cartographiques de Le Vasseur de Beauplan en France: les cartes de Normandie et de Bretagne*, pp. 490, n. 48, 493-494).

²⁷ În linia mari compunerea hărții fusese terminată de Le Vasseur de Beauplan la 1639, privilegiul regal polon fusese obținut la 1645. Un exemplar colorat pe care l-am folosit se păstrează în *Atlas Van der Hagen de la Koninklijke Bibliotheek din Haga* (studiat pe www.geheugenvannederland.nl). O patetică însemnare pe hartă desvăluie istoria lucrării: "Le Graveur au Lecteur. Cher Lecteur j'ai gravé a la hate pour la necesité du temps present ceste Charte Generale d'Ocranie, la Revolte des Cosaques et la mort du Roy m'ont interdit de commencer par les Provinces et particularitez de ce Pays, telle que l'Auteur me les a donné par ordre, te promettant de ce jourd'hui de commencer a icelles chartes et particularitez en un point quadruple (en un point quadruple en grandour de la Generale) et ne les point quitter que je ne les ayes finis avec toutes les instructions et raretez qui se trouvent en ses contrées. Récoit donc Cher lecteur , ce mien petit labeur, en a attendant que Dieu m'aye fait la Grace de finir la grande, ou je m'aseure que ta curiosité sera amplement satisfaitte, Adieu. Cum Privilegio S. R. M[aiestat]is Poloniae et S. R. M[aiestat]is Sculp[ti]: Guilhelmus Hondius fecit. Gedani. 1648".

²⁸ *La description d'Ukraine*, planșele de după p. 14.

²⁹ *Ibidem*, p. 30, 50.

³⁰ *Ibidem*, p. 30. Mărima insulei este desigur exagerată, leghea normandă, familiară lui Le Vasseur de Beauplan, avea 4,445 km.

³¹ Guillaume Le Vasseur de Beauplan, *op.cit.*, p. 29: *Călători străini*, VII, p. 516. Includerea sa în

acest din urmă volum este anacronică, informațiile sale datând, grosso modo, din perioada 1630-1650.

³² « Poi andò all'impresa de Licostano, et l'hebbe in 5 giorni: non mandò alcun di quel luogo a Constantinopoli, ma i messe tutti a refer Licostano vecchio, situà sopra un scoglio del Danubio» (*Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500*, del Senatore Domenico Malipiero, în „Archivio Storico Italiano”, VII¹, 1843, p. 135; Nicolae Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, București, 1899, pp. 158, 161).

³³ V. relatarea lui Francois de Pavie de Fourquevaux la S. Iosipescu, *François de Pavie de Fourquevaux. Călătoria pe Marea Neagră și prin Moldova în 1585-1586*, în *România în istoria universală*, t. III³, *Izvoare străine pentru istoria românilor*, ediție Ștefan Gorovei, Iași, 1988, pp. 31-50.

³⁴ N. Iorga, *Cele două Chilii*, în BCMI, XXII, 1929, pp. 188-191.

³⁵ Satele sunt "Olasnest" (Olănești), "Parkanne" (Purcari), "Resguiate" (Răscăeți), cu semilune; "Czobercz" (Ciubărciul) cu cruce, "Telmaza" (Talmaz), "Lionty" (Leontina), "Kepanka" (Copanca, între 1926 și 1940 I. Gh. Duca), toate trei cu semilună.

³⁶ Miron Costin, *op.cit.*, București, 1958, p. 45.

³⁷ *Ibidem*, p. 85, 214, 217. Pentru soarta lor ulterioară vezi și Ion Chirtoagă, *Tărguri și cetăți din sud-estul Moldovei. Secolul al XIV-lea – începutul secolului al XIX-lea*, Prut Internațional, [Chișinău], 2004, pp. 233-250.

³⁸ Este vorba de așezarea Hadjibey , sediul după 1363 al unui emir tătar, dintre cei învinși de lituanieni la Snie Vodî și ulterior un port, Kaczubyew (Pontus Istriarum) și – după harta lui de Beauplan – probabil și o cetate a marelui ducat, în preajma Odessei de azi, funcționale la 1415-1416 când, de aici, porneau navele cu provizii trimise de regele Poloniei pentru Constantinopolul în dificultate din pricina turcilor (v. Joannes Dlugossius, *Annales seu Cronicae Incliti Regni Poloniae*, Liber undecimus.1413-1430, ed. Danuta Turkowska, Giorgi Wyrozumski, Stanislaus A. Sroka, Christoforo Ozóg, Christoforo Pawłowski, Varsaviae, 2000, p. 55. Mențiunea de Levasseur de Beauplan a văii poate explica involuția portului ca urmare a înnisipării.

³⁹ V. Matei Cazacu, *À propos de l'expansion polono-lituanienne au nord de la mer Noire au XVe-XVe siècles: Czarnigrad la "Cité Noire" de l'embouchure de Dniestr*, în *Passé turco-tatar, présent soviétique*, Coll. "Turcica", VI, Louvain-Paris, 1986, pp. 99-122; cf. Mariana Șlapac, *Cetatea Alba. Studiu de arhitectura medievală militară*, Chișinău, 1998, pp. 17-19, unde se atrage atenția și asupra hărții lui de Beauplan, socotită posterioară cele a lui J. Probst, ceea este, desigur, o scăpare.

⁴⁰ Idee argumentată de Steven Seegel, *op.cit.*, p. 2.

ROMÂNII ȘI ARMATA BIZANTINĂ

ALEXANDRU MADGEARU *

Abstract

Thessaly was one of the areas peopled by the Vlachs (south-Danubian Romanians). Like other inhabitants, they were recruited for the Byzantine army garrisoned there (the theme of Hellas). In 980, the command over a Vlach military unit (tagma) based in Larissa was exerted by Niculitzas I, the strategos of this theme. The information comes from the work of Kekaumenos, written a century later. A Vlach military unit, possible the same tagma from Larissa, took part at a campaign of the Byzantine army in southern Italy in 1025.

The Vlachs fought in the battle of Lebounion against the Pechenegs (29 April 1091). They were recruited from southern Thrace, which means they belonged to the Megleno-Romanian group. By the same time was attested (by his lead seal) a commander (strategos) of the Vlachs called George.

Some Vlachs gathered intelligence for the Byzantine army (as in 971 at the siege of Dristra and in 1095 during a Cuman invasion). Other South-Danubian Romanians (from Dobrudja) were recruited to enlarge the regular army in the war of 1167 against Hungary.

On the other hand, there were instances when south-Danubian Romanians with military experience fought against the Byzantine army: the rebellion of Larissa (1066), the secession of 1072-1091, the Cuman invasion of 1095, and finally in 1185, when the Romanians from the Haemus Mountains rebelled together with the Bulgarians (some Vlachs continued to fight for the Byzantine state even after 1185).

Keywords: *Aromanians, Megleno-Romanians, Wallachia, Thessalia, Paradunavon, the Byzantine army, Emperor Basil II, Battle of Lebounion*

Primele mențiuni ale românilor sud-dunăreni în izvoarele bizantine sunt, nu întâmplător, legate de prezența lor în armată. Fără un stat propriu, vlahii nu aveau cum să fie amintiți în aceste surse decât dacă erau implicați într-un fel sau altul în evenimentele politico-militare din Imperiul Bizantin. Doar printr-o pură întâmplare s-a putut afla că în anul 980 vlahii din thema Hellada erau comandați de un aris-

tocrat din Larissa, Niculitzas. Dacă în scrierea compusă un veac mai târziu, Kekaumenos nu ar fi simțit nevoia de a face o digresiune despre bunicul protagonistului evenimentelor din 1066, nu ar fi existat nici o informație despre această primă formă de organizare militară a vlahilor din Thessalia în cadrul armatei bizantine. Niculitzas I, duce al themei Hellada, primise și funcția de conducător (*archon*) al

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

lor de la Vasile II¹. Titlul de duce este însă un anacronism, deoarece în *Taktikon Scorialensis* (975) comandantul themei Hellada era intitulat *strategos*². Pe vremea lui Kekaumenos, themele nu mai erau conduse de strategii, ci de duci sau katepani, iar tradiția orală din Larissa înregistrase faptul că bunicul lui Niculitzas fusese comandantul acestei provincii.

Chiar fiind atât de laconică, informația este, după cum arăta George Murnu, un indiciu al existenței unei *Vlahii*, a unui teritoriu cu un statut particular în thema Helladei. De fapt, izvorul ne spune mai mult, dacă este citit cu atenție. După cum s-a mai remarcat, funcția primită de Niculitzas I în 980 reprezenta comanda asupra unui corp de armată recrutat local dintre vlahi³. El a primit-o în schimbul funcției deținute anterior, de *domestikos* al *exkubiților* din thema Hellada, care a fost dată de Vasile II unui nobil german stabilit în imperiu. *Exkubiții* au fost una dintre cele patru *tagmata* de cavalerie ale gărzii imperiale create de Constantin V, și care în secolul al X-lea nu mai staționau la Constantinopol, ci erau dislocate în diverse provincii, care necesitau o apărare mai puternică⁴. Larissa a rămas și în deceniile următoare garnizoana unității de *exkubiton*. Unul dintre capii revoltei din 1066, Theodor Petastos, era *skribon*, adică deținea al treilea rang în lanțul de comandă al tagmei *exkubiților*.⁵ Niculitzas nu putea fi retrogradat, astfel că noua funcție trebuia să fie de aceeași natură, și anume tot comanda unei *tagma*. În acea vreme, pe lângă trupele care alcătuiau armata unei theme (stratioți țărani care erau mobilizați când era nevoie), mai existau în unele provincii și forțe permanente, nucleul în jurul căruia se adunau stratioții convocați. Aceste unități erau denumite tot *tagmata*⁶. Vlahii comandați de Niculitzas formau probabil o asemenea *tagma*. Fiindcă vlahii erau o componentă importantă a populației din Thessalia și fiind deprinși cu călăria datorită modului lor de viață, era firesc ca unii dintre ei să fie recrutați în aceste trupe permanente.

Asemenea zone unde se concentra populația aromânească au fost baze de recrutare pentru formațiuni militare constituite pe criterii teritoriale și etnice. La sfârșitul domniei sale, Vasile II a încercat să recucerească Sicilia de la arabi, cu o armată care s-a adunat în partea de sud a peninsulei italiene. Armata era compusă din *Russorum, Guandalorum, Turcorum, Bulgarorum,*

*Vlachorum, Macedonum aliorumque*⁷. Campania nu s-a finalizat pentru că a murit împăratul. Evenimentele au avut loc așadar în 1025, nu în 1027, așa cum au transmis în mod eronat Analele de la Bari. Este de observat că armata era formată atât din locuitori ai themelor (bulgari, macedoneni), cât și din străini din afara imperiului (turcii sunt ungurii⁸, iar guandalii sunt eventual vikingii). Printre aceștia, românii puteau fi chiar cei din Thessalia, deoarece la Bari a staționat o vreme unitatea de *exkubiți*⁹, astfel că nu este exclus ca vlahii să fi venit odată cu aceasta, de la Larissa.

Va mai trece o vreme până la menționarea altei trupe compuse din vlahi servind în armata bizantină. Cu câteva luni înainte de bătălia de la Lebounion (29 aprilie 1091), când armata bizantină a repercutat o mare victorie contra pecenegilor, împăratul Alexios I Comnenul i-a ordonat generalului Nikephor Melissenos să recruteze bulgari și vlahi nomazi. El a fost trimis la Aenos (Enez, la gura Mariței), astfel că se poate afirma că acei vlahi proveneau din sudul Thraciei, din regiunea megleno-română.¹⁰ Ei au participat la bătălia de la Lebounion. În aceeași luptă a luat parte și o *tagma* de 5000 de munteni pe care Ana Comnena i-a denumit *Areimanoi*¹¹. Unii istorici au crezut că aceasta ar fi prima atestare a numelui *armân*,¹² dar cuvântul *Areimanes* apare în textele clasice, bunăoară la Strabo, cu sensul de „plin de furie războinică”, adică posedat de zeul Ares. Traducerile română și engleză ale *Alexiadei* urmează acest sens.¹³ Prințesa căuta să scoată în evidență educația sa aleasă prin folosirea unor asemenea termeni rari și arhaici. Nu este exclus ca acei viteji să fi fost români, având în vedere că erau munteni, dar din text nu se poate deduce mai mult.

Din aceeași perioadă a marii bătălii din 1091 provine o mărturie de altă natură. La Isaccea s-a descoperit sigiliul unui anume Georgios, „strateg al vlahilor”¹⁴. Ion Barnea considera că este vorba de generalul Georgios Dekanos care, în anul 1091, fiind suspectat de complot, a fost trimis de împărat în Paradunavon, chipurile pentru a-l ajuta pe ducele Leon Nikerites. De fapt, comandantul provinciei trebuia să-l supravegheze¹⁵. Chiar dacă identificarea nu poate fi absolut certă, rămâne foarte importantă atestarea funcției de strateg al vlahilor, implicit a unei tagme de vlahi alcătuite pe criterii etnice. În acea perioadă, cuvântul *strateg* era aplicat comandanților de cetăți, dar continua

să fie folosit și cu sensul vechi de „general”. Acești vlahi puteau proveni din Munții Haemus, regiunea de unde peste un secol va izbucni revolta fraților Asănești. Spre această concluzie ne îndreaptă un eveniment petrecut câțiva ani după bătălia de la Lebounion. În anul 1095 s-a produs invazia unui grup cuman care îl sprijinea pe un pretendent, un impostor care se considera Nikephoros Diogenes (fiul împăratului Roman IV). Pătrunși la sud de Haemus, cumanii au fost înfrânți de armata bizantină, dar Alexios I, aflat în tabără la Anchialos, a fost informat că altă hoardă de cumani a trecut Dunărea. Vestea i-a fost dată de un conducător al vlahilor pe care Ana Comnena îl numește Pudilos, dar care se chema Budilă ori Bădilă.¹⁶ El era probabil un celnic sau alt gen de șef al vlahilor din zona dintre Dunăre și Haemus,¹⁷ care deținea poate chiar și o funcție în armata bizantină. De aici se poate deduce că unii români erau folosiți pentru supravegherea drumurilor și cercetarea inamicului¹⁸.

Nu ar fi fost prima oară când armata bizantină a obținut informații valoroase din punct de vedere tactic folosindu-i pe românii aflați în contact cu inamicul. Pe când se desfășura asediul de la Dorostolon din vara anului 971, la Ioan Tzimiskes au ajuns vești despre ce a discutat Sviatoslav cu căpeteniile sale. Sfatul pe care l-au ținut rușii era denumit de Leon Diaconul *komenton*¹⁹. Istoricul bizantin credea că acesta este un cuvânt rusec, dar se înșela. După cum a demonstrat Nikos Oikonomides, Leon Diaconul a luat cuvântul dintr-un raport militar furnizat de spionii care vorbeau românește, limba în care s-a transmis termenul latin (cel din care derivă *cuvânt*). Același termen *komenton* apare în cronica lui Ioannes Skylitzes în legătură cu un sfat similar ținut de comandanții pecenegi în timpul invaziilor din 1048-1049.²⁰ Pavel Georgiev a încercat să respingă interpretarea lui Oikonomides, susținând că acest cuvânt a fost preluat de ruși de la bulgari, care la rândul lor l-ar fi luat din limba greacă, în care există cuvântul *komventon*.²¹ Ideea pare verosimilă la prima vedere, dar ignoră faptul că acest cuvânt dispăruse deja pe vremea când bulgarii l-ar fi putut împrumuta. Tocmai de aceea N. Oikonomides a afirmat transmiterea sa prin limba română.

Cea mai importantă contribuție pe care a avut-o o trupă de români la o acțiune a armatei bizantine a fost fără îndoială cea din 1167. În cadrul războiului purtat contra Ungariei,

împăratul Manuel I Comnenul a conceput o ofensivă pe trei direcții. În timp ce generalul Andronikos Kontostephanos obținea o mare victorie la Zemun (8 iulie 1167), alte două corpuri de armată comandate de Leon Vatatzes și Ioannes Dukas au pătruns în Ungaria trecând Carpații. Istoricul Ioannes Kinnamos sublinia că tocmai această manevră strategică a asigurat victoria finală, pentru că ungerii nu mai fuseseră atacați astfel. Armata lui Leon Vatatzes a trecut probabil prin pasul Oituz, iar cea a lui Ioannes Dukas pe undeva prin nord, aproape de Halici²². Despre corpul de armată al lui Vatatzes, Kinnamos scria că includea „o mare mulțime de vlahi, despre care se spune că sunt colonii de demult ai celor din Italia”. Cuvântul *homilos* se referă la o trupă neregulată, recrutată cel mai probabil din Dobrogea de azi, regiunea de unde a fost lansat atacul²³. În acest caz nu avem de a face cu unități de români deja constituite și integrate în armata bizantină, ci cu forțe adunate pentru a completa efectivele insuficiente. Nu știm cât de mare a fost contribuția lor la victorie, dar dacă Kinnamos i-a menționat, se poate presupune că ea nu a fost de neglijat. Cel mai probabil, acești români cunoșteau terenul pe unde s-a desfășurat ofensiva, care era necunoscut armatei bizantine (a fost singura campanie a armatei bizantine desfășurată în teritoriile extracarpatice).

Ca urmare a victoriei din 1167, Imperiul Bizantin a redobândit hegemonia la Dunăre, după patru decenii de confruntare cu Ungaria, dar această hegemonie nu a mai durat decât până la revolta care va fi declanșată de români și bulgari în toamna anului 1185. Contra armatei bizantine, românii s-au manifestat în trei ocazii menționate în izvoare înainte de această revoltă care a condus la crearea unui nou stat. Se poate să fi fost mai multe, bunăoară în timpul rebeliunii lui Petru Delian din 1040. Mai întâi, a fost revolta de la Larissa din 1066, unde ei au avut un rol declanșator și predominant într-o mișcare care a evoluat de la o revoltă urbană motivată de creșterea dărilor la o acțiune armată de anvergură care a condus la cucerirea unor puncte strategice²⁴. Mai puțin cunoscută este participarea românilor din Paradunavon la mișcarea secesionistă din perioada 1072-1091, dar există un indiciu și în această privință, oferit de un pasaj din cronica lui Mihail Sirianul, patriarhul Antiohiei (1126-1199). Alexios I, la începutul domniei sale, „prin înțelepciunea sa

a eliberat orașele [grecilor] de franci, cumani, sârbi și vlahi (*Balakaye*). Editorul sursei și Victor Spinei au demonstrat că *Balakaye* sunt români²⁵. În fine, în timpul atacului cumanilor din 1095, alți români decât cei ai lui Bădilă i-au ajutat pe cumani să străbată trecătorile din Haemus.²⁶ Știind bine terenul, ei i-au călăuzit pentru a ocoli punctele apărate. În această privință, este interesant de remarcat că un manual de strategie compus de împăratul Vasile II nota că: „Oamenii pe care îi denumim călăuze nu sunt doar oameni care cunosc drumurile, deoarece asta o poate face și ultimul dintre țărani, ci oameni care, în afară de cunoașterea drumurilor, sunt în stare să conducă armata prin trecătorile munților.”²⁷ Ar fi însă exagerat a afirma că românii și cumanii au acționat în 1095 ca o coaliție anti-bizantină așa cum o vor face un secol mai târziu, și că această evoluție a fost stopată atunci fiindcă imperiul era încă puternic.²⁸ În acea perioadă, comunitățile românești nu aveau motive de a se revolta contra statului. Unii dintre ei luptau în armata bizantină, iar ceea ce s-a întâmplat în 1095 a fost doar un incident.

Situația s-a schimbat însă în anii 1180, când conjunctura internațională și o bruscă mărire a dărilor a declanșat revolta românilor și bulgarilor din regiunea Munților Haemus în octombrie 1185. Cu aceasta se deschidea o nouă etapă în istoria raporturilor dintre români și armata bizantină, asupra căreia nu ne vom opri decât pentru a observa că încă din primii ani ai conflictului s-a vădit că măcar unii dintre rebeli aveau experiență militară. Aceasta nu putea fi dobândită decât în cadrul armatei bizantine, mai cu seamă în legătură cu celele fortificații montane menționate de Niketas Choniates în Haemus²⁹. Această experiență militară a fost rezultatul politicii de recrutare aplicate de împărații din dinastia Comnenilor. Reformele introduse de Alexios I au crescut capacitatea de apărare prin sprijinul acordat deținătorilor de domenii denumite *pronoia*, posesiuni viagere acordate aristocraților care erau obligați să furnizeze militari de pe aceste domenii. Pe termen lung, acordarea de *pronoia* a stimulat tendințele centrifuge, mai ales după ce a devenit ereditară în 1258, dar în secolul al XII-lea armata de militari profesioniști constituită pe această bază a fost cu adevărat eficientă, iar meseria armelor a redevenit interesantă pentru țărani. În aceste împrejurări s-a produs revolta prin care românii și bulgarii au reușit

să se desprindă de puterea bizantină, profitând de experiența militară acumulată chiar în cadrul armatei acesteia.

Nu toți românii se răzvrătiseră contra puterii imperiale. La sfârșitul lunii iunie 1189 participanții la Cruciada a III-a conduși de împăratul Frederic I au pătruns în Imperiul Bizantin pe la Belgrad, iar la 2 iulie au ajuns la Branicevo. Acolo se afla la comandă un duce (*dux de Brandicz*). La ordinele împăratului Isaac II, acest duce a încercat să împiedice înaintarea armatei cruciate, dirijând-o pe un drum impracticabil, în loc să le permită marșul pe drumul pietruit. Ajunși în codri deși (*silva longissima Bulgariae*), cruciații s-au confruntat cu hărțuirile unor cete de greci, români, bulgari și sârbi. *Greculos, Bulgares, Seruigios et Flachos semibarbaros in insidiis ponentes, ut ex abditis repentinis incursibus extremos in castris, sed et servientes in gramine seu pabulo equorum colligendo progredientes sagittis toxicatis ferirent. Quorum plures, dum comprehenderentur, confessi sunt iussu domni sui ducis de Brandiez et principaliter imperatoris Grecorum edicto ad hec se perpetranda coactos* („Grecotei, bulgari, sârbi și români pe jumătate barbari efectuau ambuscade, năvălind brusc din ascunzături asupra taberelor, iar sergenții care se duceau să adune nutreț pentru cai erau loviți cu săgeți otrăvite. Mai mulți dintre aceștia, care au fost capturați, au mărturisit că au fost siliți să săvârșească acestea la porunca stăpânului lor ducele de Branicevo și indeosebi din cauza deciziei împăratului grecilor”)³⁰. Nu erau simpli tâlhari, ci așa cum a reieșit din interogatoriile celor prinși, ei au fost determinați să atace la ordinele date de ducele de la Branicevo. Frederic I a trimis soli la Isaac II cerând explicații, dar acesta i-a primit cu întârziere și apoi i-a luat ostateci. Acei „români semibarbari” care i-au atacat pe cruciați nu trăiau în statul româno-bulgar care deja ființa la Târnovo, ci într-o regiune care a mai rămas pentru scurt timp sub stăpânirea lui Isaac II. După câteva luni, la 2 februarie 1190, când armata cruciată se afla la Adrianopol, ea s-a confruntat cu ostașii vlahi și cumani ai lui Isaac II lângă Arkadiopolis (Lüleburgaz): *Sequenti die impegerant nostri in phalanges conductitii exercitus Constantinopolitani imperatoris Blacorum et Cumanorum, cum quibus congressi duce absente in fugam eos inopinatum converterunt, paucis quidem e nostris, pluribus vero hostium captivatis et vix*

quindecim nostrorum servientium occisis. („În ziua următoare, oamenii noștri au atacat detașamentele armatei împăratului de la Constantinopol, compusă din vlahi și cumani. Ei s-au luptat cu ei și în mod neașteptat i-au pus pe fugă, în ciuda absenței ducelui (Frederic VI de Suabia). Puțini dintre ai noștri au fost capturați, mai mult dintre dușmani, iar 15 sergenți dintre ai noștri au fost uciși”)³¹. Așadar, unii români au continuat să lupte în armata bizantină și în primii ani după revolta fraților Petru și Asan.

NOTE

¹ Kekaumenos, în *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. III, București, 1975 (FHDR III), p. 45; G. Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, București, 1984, p. 71-74; M. Gyóni, *L'oeuvre de Kekauménos, source de l'histoire roumaine*, „Revue d'Histoire Comparée”, 23, 1945, n.s., tome 3, 1-4, p. 118; P. Lemerle, *Prolégomènes à une édition critique et commentée des “Conseils et Récits de Kékaumenos”*, “Académie Royale de Belgique. Classe des Lettres. Mémoires. Collection in-8”, Deuxième série”, 54, 1960, 1, 45. Pasajul face parte din secțiunea *Logos basilikos*, care este considerată o operă separată de către ultimul editor (Cecaumeno, *Raccomandazioni e consigli di un galantuomo (Strategikon)*. Testo critico, traduzione e note di Maria Dora Spadaro, Alexandria, 1998, p. 12-15).

² N. Oikonomides, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris, 1972, p. 264/265.

³ P. Lemerle, *op. cit.*, p. 88; E. Stănescu, *Premisele răscoalei Asăneștilor. Lumea românească sud-dunăreană în veacurile X-XII*, în *Răscoala și statul Asăneștilor*, București, 1989, p. 26. În schimb, G. Murnu, *op. cit.*, p. 72 și M. Gyóni, *op. cit.*, p. 135 au contestat existența ei, fiindcă de regulă unitățile erau constituite pe criterii etnice doar în cazul populațiilor venite din afara imperiului.

⁴ H. J. Kühn, *Die Byzantinische Armee im 10. und 11. Jahrhundert. Studien zur Organisation der Tagmata*, Wien, 1991, p. 93-103; M. Grigoriou-Ioannidou, *Thémata et tágmata. Un problème de l'institution de thèmes pendant les Xe et XIe siècles*, „Byzantinische Forschungen”, Amsterdam, 19, 1993, p. 40-41; W. Treadgold, *Byzantium and its Army. 284-1081*, Stanford, 1995, p. 28, 67, 79, 83.

⁵ L. Bréhier, *Les institutions de l'Empire Byzantin*, Paris, 1949, 354; N. Oikonomides, *op. cit.*, p. 330; H. J. Kühn, *op. cit.*, p. 101-102; W. Treadgold, *op. cit.*, p. 104, 122.

⁶ M. Grigoriou-Ioannidou, *op. cit.*, p. 36-37.

⁷ *Annales Baresnes*, în *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores in folio*, vol. V (*Chronica et gesta aevi Salici*), Hannovera, 1844, p. 53. M. Gyóni, *Vlahi Barijskoi Letopisi (Les Vlaques des Annales de Bari)*, „Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae”, 1, 1952, 1-2, p. 235-245; E. Stănescu, *op. cit.*, p. 27, 28; W. J. Churchill, *The Annales baresnes and the Annales Lupi Protospatharii: Critical Edition and Commentary (A Dissertation submitted in conformity with the requirements for the Degree of Doctor of Philosophy)*, Toronto, 1979, p. 118, 265-266; T. Olajos, *La deuxième attestation de lethonyme Valaque des Roumains dans les sources écrites*, în J. Vereecken, K. Demoen (ed.), *La spiritualité de l'univers byzantin dans le verbe et l'image – Homages offerts à Edmond Voordeckers à l'occasion de son éméritat*, Turnhout, 1997, p. 236; V. von Falkenhäusen, *Between Two Empires: Southern Italy in the Reign of Basil II*, în P. Magdalino (ed.), *Byzantium in the Year 1000*, Leiden, Boston, 2003, p. 150.

⁸ Este denumirea folosită pentru unguri în diverse surse bizantine. O unitate de unguri a rămas în Calabria (T. Olajos, *Source byzantine inobservée concernant la protohistoire du peuple hongrois*, în A. Schoors, P. van Deun (ed.), *Philohistor. Miscellanea in Honorem Caroli Laga Septuagenarii* (Orientalia Lovanensia Analecta, 60), Leuven, 1994, p. 441).

⁹ C. Holmes, *Basil II and the Governance of Empire (976-1025)*, Oxford, 2005, p. 434.

¹⁰ Ana Comnena, *Alexiada*, trad. M. Marinescu, București, 1977, vol. II, p. 12 (VIII, 3.4); M. Gyóni, *Le nom de «Blachoi» dans l'Alexiade d'Anne Comnène*, „Byzantinische Zeitschrift”, 44, 1951, 2, p. 241-243, 249-251; I. Vásáry, *Cumans and Tatars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1183-1365*, Cambridge, 2005, p. 20.

¹¹ Ana Comnena, *op. cit.*, p. 17 (VIII, 5.2).

¹² N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, vol. III: *Les fondateurs d'état*, Bucarest, 1937, p. 88; J. Birkenmeier, *The Development of the Komnenian Army: 1081-1180* (History of Warfare, vol. 5), Leiden, 2002, p. 76.

¹³ M. Gyóni, *Le nom...*, p. 251-252. În engleză: *The Alexiad*. Translated by E. R. A. Sewter, London, 2003, p. 257).

¹⁴ I. Barnea, *Sigilii bizantine din nordul Dobrogei*, în *Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul*, Chișinău, 28-30 mai 2000, București, 2001, p. 103-104.

¹⁵ Ana Comnena, *op. cit.*, p. 32-33 (VIII, 9.6-7).

¹⁶ Ana Comnena, *op. cit.*, p. 71 (X, 2.6); C. C. Giurescu, *Despre Vlahia Asăneștilor*, "Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj", 4, 1931, p. 118; M. Gyóni, *La première mention historique des Vlaques des Monts Balkans*, "Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae", 1, 1952, 3-4, p. 502-503; I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III. *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 155; I. Vásáry, *op. cit.*, p. 21; V. Spinei, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*, vol. II. *Cumans and Mongols*, Amsterdam, 2006, p. 375-376.

¹⁷ P. Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, Bucarest, 1978, p. 57.

¹⁸ E. Stănescu, *op. cit.*, p. 28; V. Spinei, *op. cit.*, p. 375.

¹⁹ *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century*. Introduction, translation, and annotations by A. M. Talbot and D. Sullivan, with the assistance of G. T. Dennis and S. McGrath, Washington DC, 2005, p. 194 (IX. 7).

²⁰ N. Oikonomides, *Des Valaques au service de Byzance ? À propos de l'utilisation du mot komenton aux Xe et XIe siècles*, RESEE, 25, 1987, 2, p. 187-190.

²¹ P. Georgiev, *Encore sur l'origine du mot KOMENTON*, "Études Balkaniques", Sofia, 24, 1988, 2, p. 87-92.

²² Ioannes Kinnamos, VI. 3 (*Deeds of John and Manuel Comnenus*, translated by Charles M. Brand, New York, 1976, p. 195-196); A. Urbansky, *Byzantium and the Danube frontier. A Study of the Relations between Byzantium, Hungary and the Balkans during the period of the Comneni*, New York, 1968, p. 104-106; P. Diaconu, *op. cit.*, p. 102-103; F. Makk, *The Árpáds and the Comneni. Political Relations between Hungary and Byzantium in the 12th Century*, Budapest, 1989, p. 100-101; I. Cădea, *Expediția militară a Bizanțului din 1166 și geneza culoarului Dunăre-Curbura Carpaților*, Angustia, Sfântu Gheorghe, 4, 1999, p. 153-155; P. Stephenson, *Byzantium's Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans, 900-1204*, Cambridge, 2000, p. 260-261; J. Birkenmeier, *op. cit.*, p. 119-120.

²³ P. Ș. Năsturel, *Valaques, Coumans et byzantins sous le règne de Manuel Comnène*, "Vizantiina", 1, 1969, p. 178-184; E. Stănescu, *Les "Blachoi" de Kinnamos et Choniates et la présence militaire byzantine au Nord du Danube sous les Comnènes*, RESEE, 9, 1971, 3, p. 589; F. Curta, *Southeastern*

Europe in the Middle Ages, 500-1250, Cambridge, 2006, p. 316, 333; R. Kostova, *The Lower Danube in the Byzantine Naval Campaigns in the 12th C.*, "Cultură și civilizație la Dunărea de Jos", Călărași, 24, 2008, p. 273-274.

²⁴ Am discutat pe larg rebeliunea în A. Madgearu, *Răscoala aromânilor din Thessalia din anul 1066*, "Anuar. Studii de securitate, apărare națională și istorie militară, 1999", ISPAIM, București, 2000, p. 140-151; Idem, *Urban Unrest and Centrifugal Actions in Thessaly (1066)*, "Revista de Istorie Socială", 8-9, 2003-2004 (2006), p. 32-41.

²⁵ *Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1199)*, éditée pour la première fois et traduite en français par Jean-Baptiste Chabot, vol. III, Paris, 1905, p. 204; V. Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Leiden, Boston, 2009, p. 119.

²⁶ Ana Comnena, *op. cit.*, p. 72 (X, 3.8); M. Gyóni, *La première...*, p. 496-501.

²⁷ *Anonymous Book on Tactics*, in *Three Byzantine Military Treatises*, Text, translation, and notes by G. T. Dennis, Washington DC, 1985, p. 290/291; G. Dagron, H. Mihăescu, *Le traité sur la guérille (De velitatione) de l'empereur Nicéphore Phocas (963-969)*, Paris, 1986, p. 251.

²⁸ I. Vásáry, *op. cit.*, p. 21.

²⁹ Niketas Choniates, *Isaac Angelos*, I. 4 (FHDR III, p. 254/255).

³⁰ Ansbertus, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, ed. A. Chroust, in *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum*, Nova Series, tomus V, Berlin, 1928, p. 27-28; *Historia peregrinorum*, *ibidem*, p. 132; E. Johnson, *The Crusades of Frederick Barbarossa and Henry VI*, in *A History of the Crusades*, ed. by K. M. Setton, Madison, London, vol. II, 1969, p. 98; B. Primov, *The Third and Fourth Crusades and Bulgaria*, "Études Historiques", Sofia, 7 1975, p. 46-47; S. Iosipescu, *Români și cea de-a treia cruciadă*, "Revista Istorică", serie nouă, 5, 1994, 3-4, p. 265; K. Gagova, *Cronique de la haine (La troisième Croisade aux Balkans)*, "Bulgarian Historical Review", 26, 1998, 3, p. 121; P. Stephenson, *op. cit.*, p. 294-295; F. Curta, *op. cit.*, p. 371.

³¹ Ansbertus, *op. cit.*, p. 63; N. Iorga, *Histoire des roumains et de la romanité orientale*, Vol. III. *Les fondateurs d'état*, Bucarest, 1937, p. 107; E. Johnson, *op. cit.*, p. 105; S. Iosipescu, *op. cit.*, p. 268; V. Spinei, *op. cit.*, p. 407.

O MICĂ FORTIFICAȚIE MEDIEVALĂ ÎN HOTARUL SATULUI PIANUL DE SUS (JUDEȚUL ALBA)*

PETRE BEȘLIU MUNTEANU**

Abstract

*The little fortification from Pianul de Sus (dep. Alba) is almost unknown in the historical references. Only in **The repertoire of Alba archaeological sites** there is some information. The village was known for its surface gold mines.*

On the hill Cetateaua, near Pianul de Sus, almost on the top, is a little fortification with earth rampart. The place was strategically chosen surveying the Mures Valley. The medieval constructors separated the top of the hill, the route of enemies towards south with a ditches and a segment of an earth wall. It was the simplest medieval fortification known in the south of Transylvania. The fortification dated in at the end of the 14th or in the 15th century.

Keywords: *Transylvania, Pianul de Sus, medieval fortification with earth vallum*

După cercetarea arheologică a cetăților medievale de la limita munților din județul Sibiu,¹ interesul studierii fortificațiilor de frontieră din partea central-sudică a Transilvaniei s-a îndreptat spre drumul de plai al Sebeșului, cale de acces tradițională dinspre sudul nesigur al Carpaților spre regiunea dens populată a Văii Mureșului, la rândul ei cale de pătrundere spre inima regatului Ungariei medievale.

Alături de Valea Sebeșului străjuită de fortificațiile de la Căpâlna și Săsciori, exista un drum secundar, al Văii Pianului, vale mărginită

de dealuri cu potențial strategic. Ea era locuită în Evul Mediu de comunități de români și de sași, cunoscuți pentru funcția lor de paznici ai hotarelor.

Pe dealurile de la nord-est de satul Pianul de Sus, județul Alba, se află un loc numit Cetățeaua. Pe botul de deal astfel denumit de săteni se poate ajunge din Pianul de Sus, pe sub releul de telefonie mobilă, deasupra livezilor satului sau de la ieșirea din Pianul de Jos trecând peste locurile de cultură ale sătenilor și apoi peste râul Pian cu direcția spre Dealul Cocoș. (Planșa

* Un raport succint despre această săpătură arheologică: Petre Beșliu Munteanu, Pianul de Sus, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2011*, Sibiu, 2010, p. 211-212.

** Petre Beșliu Munteanu este doctor în istorie, cercetător principal II la Muzeul Național Brukenthal, custodele colecției de arheologie medievală de la Casa Altemberger.

a III-a). Localizarea fortificației este înșelătoare, partea mai înaltă a dealului și nu terasa mai joasă a cetății fiind numită Cetățeaua. Poziția față de Valea Sebeșului asigură însă o mai bună vizibilitate, iar locul este mai ușor de apărat, pantele apropiate fiind abrupte. Drumurile de culme leagă Cetățeaua de Valea Sebeșului spre sud și est. (Planșa a IV-a). Administrativ, locul este la limita teritorială a Pianului de Sus cu orașul Sebeș.

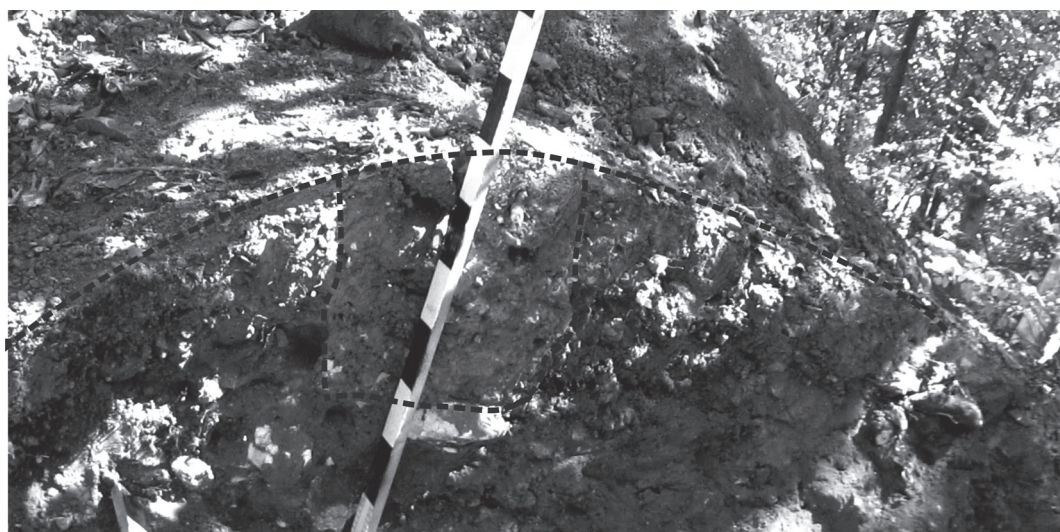
Dealurile de la vest de sat au o zestre istorică relevantă de harta josephină. Acolo au existat exploatari de suprafață ale aurului până în secolul al XIX-lea. Tot în regiunea vestică a satului, pe culmea împădurită, este *Culmea* sau *Piscul Cetățelii*, care însă nu lasă să se vadă urme de amenajare umană, dovadă că toponimele nu indică întotdeauna o anume realitate istorică. (Planșa a II-a)

Săpătura arheologică a fost organizată fără finanțare de către Muzeul Național Brukenthal din Sibiu în parteneriat cu Muzeul Unirii din Alba Iulia. Sprijin am avut de la comunitatea satului, mulțumiri datorând în primul rând primarului Marin Petrusse. La cercetare arheologică efectuată cu o sponsorizare simbolică și cu participarea unor asistenți din sat a participat studentul Lucian Muntean din Cluj-Napoca. Ridicarea topografică a fost efectuată de Ana David, căreia îi mulțumesc și pe această cale.

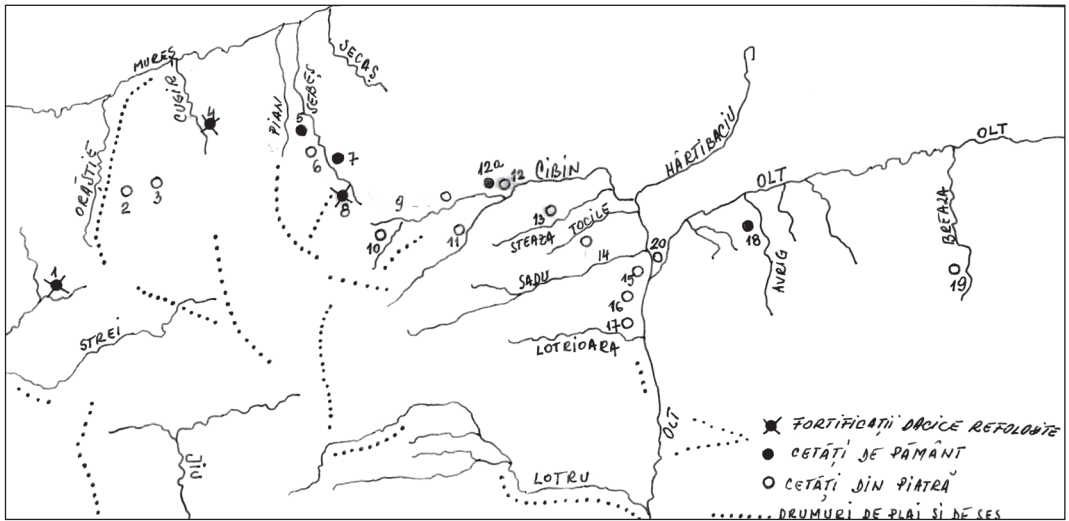

Pianul de Sus, Secțiunea I, vedere de la sud

Istoria satului Pianul de Jos este superficial cunoscută. Identificarea tipului de așezare de pe Cetățeaua și cronologia relativă sunt însă corecte.² Aproape de locul cercetării arheologice, deasupra drumului de hotar al Sebeșului, la cota 236 m, Ioan Berciu a identificat o probabil anterioară cetate de pământ la Pianul de Jos, având dimensiunile de 54 x 30 m³.

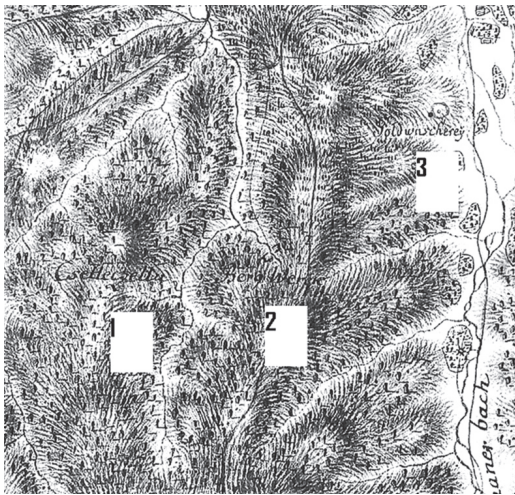

Pianul de Sus, secțiunea prin val, profilul de sud-est

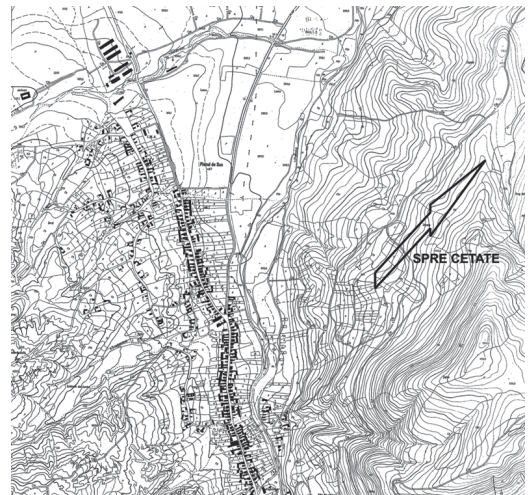
Planșa 1

Amplasamentul fortificațiilor medievale în zona sub montană a părții central-sudice a Transilvaniei: 5. fortificația de la Pianul de Jos

Planșa 2

Hotarul satului Pianul de Sus (1. Culmea Cetățelii; 2. Exploatarea de aur de suprafață; 3. Instalațiile de spălare a minereului cu aur (dupa Josephinische Landeskartnahme, p.186)

Planșa 3

Hotarul satului Pianul de Sus și drumul de acces spre fortificație

În urmă cu 10 ani locul necunoscut în literatura istorică mai veche al Cetățuiei a fost vizitat de o echipă mixtă de amatori și specialiști din Ungaria care au postat pe internet date de teren utile pentru cei interesați.⁴

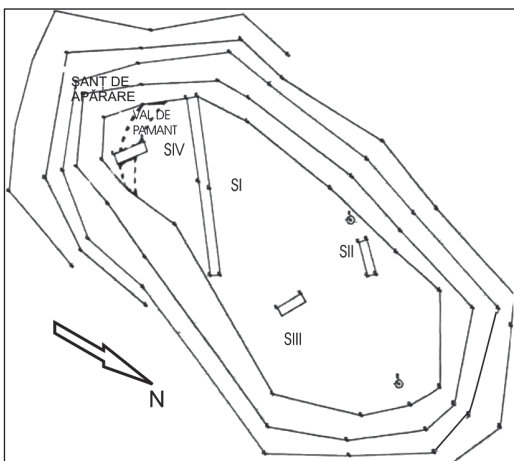
Pe teren se văd cu greu urmele unei fortificații. Botul de deal este marcat la prima vedere de gropile căutărilor de comori, cea mai

adâncă afectând solul calcaros. Spre sud, locul a fost separat de culmea Cetățuiei printr-un șanț adânc de 3 m și lat de 12,50 m în partea superioară. Două terase au fost amenajate la capătul opus. S-a format o suprafață terasată, lungă de 65 m, pe direcția nord-est – sud-vest și lată de 18-22 m. Profilul șanțului sec se vede la sud-est și sud-vest. Un drum forestier înconjoară

botul de deal și se continuă spre sud-est. La est, terasa inferioară se termină cu o groapă, rezultat al activității distructive umane.

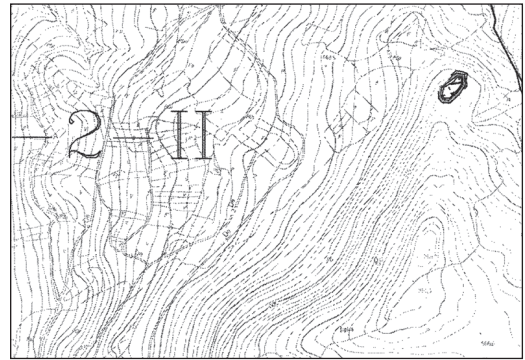
Roca calcaroasă a dealului lasă impresia falsă de folosire a mortarului într-o eventuală construcție cu ziduri. Din analiza unor bucăți de rocă a rezultat un amestec de nisip și var în raport de 1:2, fals interpretat ca liant al unui miez din piatră a valului.⁵

Pe terasa superioară sunt dificil de diferențiat movilele de pământ de eventuale lucrări defensive. Din acest motiv marginea terasei a fost în două rânduri secționată. Botul de deal a fost secționat pe direcția nord-est – sud-vest cu o secțiune lungă de 24 m (Fotografia 1). Ea a intersectat groapa căutătorilor de comori. La nord a fost practică secțiunea II, de 5 x 1,50 m, iar la est, la marginea terasei, secțiunea III. Cea mai productivă a fost secțiunea IV, de 4 x 1,50 m, prin valul de la sud. (Planșa a V-a) Săpătura arheologică s-a adâncit superficial în straturile de depunere peste solul stâncos. Pământul de pădure brun-marونیu a păstrat în unele sectoare din SI fragmente ceramice preistorice (Coțofeni), fragmente de rocă roșietică și, rar, fragmente ceramice medievale. Mai multe fragmente ceramice preistorice au apărut în capătul de sud al secțiunii I și, în poziție secundară, pe valul așezat în poziția cea mai înaltă a platoului.

Planșa 5

Ridicarea topografică a culmii Cetățuții cu valul de pământ și șanțul de apărare

Planșa 4

Amplasamentul fortificației de la Pianul de Sus

Pentru identificarea tipului de așezare finală și a cronologiei lui atrag atenția două piese: un fragment de oală cu buza lătită (*kragenrand*) și un cuțit fragmentar.

Cea mai importantă piesă descoperită este o un cuțit de uz comun, fragmentar păstrat pe un lungime de 13,5 cm. Lama este întreagă și are lățimea de 1,2 cm. Pe mânerul cuțitului s-au păstrat 2 găuri pentru nituri.

Semnul de meșter incizat în partea de sus a lamei, spre mâner, reprezintă o line încrucișată la capete de alte două linii mai mici. (Planșa a VI-a, 3) Spre deosebire de cuțitele descoperite la Săliște,⁶ fierul este de bună calitate, piesa fiind puțin degradată.

Fără a intra în analiza cuțitelor medievale din Transilvania, atrag atenția că producția lor este opera meșterilor breslași din orașe sau a unor ateliere locale, așa cum sunt piesele descoperite în cimitirul medieval de la Săliște, datate cu monede în secolele XV-XVI.⁷ Ultimele nu au semn de meșter. Semnul de meșter de pe cuțitul de la Pianul de Sus este încrustat. Despre cel de la Negoiești nu se fac precizări asemănătoare. Oricum, descoperirile arheologice de cuțite medievale, mai numeroase decât cele publicate în sinteza lui AA Rusu, impun reluarea subiectului, folosind metode moderne de investigație. (Planșa a VI-a:4,5)

Fragmentul de buză lătită (*kragenrand*) de vas poate fi sugestiv doar în măsura în care oala a fost folosită în acel loc.

Puțin relevante sunt observațiile asupra segmentului semicircular de val, înalt de 0,70-0,90 m, cu lățimea maximă de 3,50 m, care, împreună cu șanțul, protejea locul de eventuali atacatori dinspre sud. Fragmente de rocă locală se văd în toată umplutura valului. Nu există un evident nucleu din piatră. Într-un perete al secțiunii prin val se vede negativul unei gropi (de par?). Ipoteza unei amenajări de tipul palisadei nu e confirmată pe perețele opus. (Fotografia 2) Datarea valului în perioada medievală este asigurată de cuțitul descoperit în grosimea lui și de poziția stratigrafică: valul a suprapus nivelul preistoric.

Un bot de deal amenajat pentru apărare cu un segment de val și șanț nu poate fi încadrat în tipologia cunoscută a fortificațiilor din Evul Mediu. Din aceeași categorie de boturi (terase) de dealuri amenajate pentru supraveghere și apărare, refoosite cu un minim de dotări în Evul Mediu fac parte locurile fortificate de la Căpâlna, Cugir și Piatra Roșie. Toate amenajările defensive amintite sunt așezate în zona de locuire mai densă a românilor din sudul hotarului transilvănean subcarpatic. (Planșa I)

Amenajarea valului format din pământ adus din imediata vecinătate a dus la distrugerea așezării preistorice din partea înaltă a terasei. Urmele ei nu au fost găsite în secțiunea II și III, plasate perimetral. Lipsa materialului arheologic medieval în secțiunile perimetrare și răscolirea centrului terasei descurajează viitoare cercetări în locul amintit.

Datarea amenajării valului de pământ este fericit asigurată de cuțitul fragmentar descoperit în valul de pământ. Folosirea niturilor pentru prinderea prăselei și singura analogie cunoscută pentru semnul de meșter asigură datarea lui și a valului în secolul al XV-lea⁸ sau cel mai devreme la sfârșitul secolului al XIV-lea.⁹

Perioada secolului al XV-lea este favorabilă unor construcții defensive modeste în mediile socio-politice mai puțin favorizate cum sunt satele românești atrase în politică de apărarea antiotomană de la mijlocul secolului amintit. Astfel se conturează o categorie de fortificații medievale modeste, unde, nefiresc pentru secolele XIV-XV, lipsesc zidurile de incintă din

piatră, iar protecția terasei prin val nu a fost finalizată: Avrig (val cu miez din zid de piatră), Căpâlna, Pianul de Sus, eventual un val modest pe terasa superioară a dealului de la Tălmăcel.

NOTE

¹ Thomas Năgler, *Cetatea feudală de la Tilișca în lumina recentelor cercetări și săpături arheologice*, în *Sesiunea de Comunicări a Muzeelor de Istorie*, II, 1964, București, 1970, p. 189-195; Thomas Năgler, *Die mittelalterliche Burg Tilișca nach ihrer archäologischen Erforschung*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 1, 1967, p.77-85; Thomas Năgler, *Cetățile feudale de la Orlat și continuitatea românilor în sudul Transilvaniei*, în *Studii și Comunicări. Muzeul Brukenthal. Arheologie - Istorie*, 20, 1977, p. 27-50; Thomas Năgler, Petre Beșliu Munteanu, *Fortificații medievale la marginea voievodatului Transilvaniei. Cetatea medievală de la Rășinari (jud. Sibiu)*, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, IX, 3-4, 1998, p.13-18. Thomas Năgler, Petre Beșliu Munteanu, *Die Grenzburg von Reschinar bei Hermanstadt*, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 22(93), 1, 1999, p. 3-13; Petre Beșliu Munteanu, *Contribuția Universității săsești la consolidarea sistemului de fortificații din Defileul Oltului*, în *Tyrageia*, 3, 1993, p. 151-157; Petre Beșliu Munteanu, *Cetatea medievală de la Sadu*, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, VI, 3-4, 1995, p. 36-44; Petre Beșliu Munteanu, *Grenzraum und Grenze in Südsiebenbürgen* în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 32 (2009), 2, p. 1-12; Petre Beșliu Munteanu, *Considerații generale asupra securității frontierei central-sudice a Transilvaniei (secolele XIII-XVI)*, în *Transilvania*, 3, 2009, p. 75-84; Petre Beșliu Munteanu, *Mit și discontinuitate. Considerații asupra istoriografiei fortificațiilor din Transilvania*, în *Comunicări științifice*, I, 2008, p. 35-48; Thomas Năgler, Petre Beșliu Munteanu, *Repertoriul fortificațiilor medievale din piatră aflate în partea central sudică a Transilvaniei (secolele XIII-XVI)* în Daniela Marcu, Angel Istrate, Corneliu Gaiu, *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european*, Cluj-Napoca, 2005, p. 387-405 (mai departe, Năgler; Beșliu, *Repertoriul*); Petre Beșliu Munteanu, *Planul fortificației medievale „Turnu Roșu” de la Boița*, în *Transilvania*, IV, 2003, p. 70-74; Petre Beșliu Munteanu, *Characterul și evoluția fortificațiilor*

medievale din defileul Oltului (secolele XIV-XVI) în *Buletinul Muzeului Militar Central*, I, 2003, partea a II-a, p. 142-151 Petre Beșliu Munteanu, *Construirea, administrarea și funcționarea fortificațiilor din defileul Oltului (secolele XIV – XVI)*, în *Palate, castele și cetăți din Transilvania, Făgăraș*, 2000, p. 55-63; Petre Beșliu Munteanu, *Fortificațiile medievale de la Tâlmăciu și Turnul Spart. Raport arheologic preliminar*, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, nr. 1-4, 1999, p. 47-59.

² *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba Iulia, 1995, p. 145.

³ I. Berciu, *Descoperiri din epoca feudală timpurie în raionul Alba Iulia*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*, 4, 1957, p. 342-343.

⁴ WWW varak.hu.

⁵ Nägler, Beșliu, *Repertoriul*, p. 393

⁶ Petre Munteanu Beșliu, *Vechi monumente medievale din vatra satului Săliște (județul Sibiu)* în *Revista Muzeelor și monumentelor. Monumente Istorice și de Artă*, XX, 2, 1989 p.18, planșa a VII-a, a.

⁷ Rodica Popovici, *Negoiești, un sat din zona Neamț în secolele XV-XVI*, în *Arheologia Medievală*, IV, 2002, p.32 și figura 11, 1, p. 45.

⁸ Daniela Marcu Istrate, *Catedrala romano-catolică „Sfântul Mihail” și palatul episcopal din Alba Iulia. Cercetări arheologice(2000-2002)*, Alba Iulia, 2008, p.242, p.374, nr. cat. 173,176, 177. Pe nici un cuțit descoperit la Alba Iulia nu a fost evidențiat vre-un semn de meșter; Nicolae Constantinescu, *Coconi, un sat din câmpia română în epoca lui Mircea cel Bătrân*, București, 1972, p. 91-92; p. 329, pl. V:1, 8, 10, 11-13. Cuțitele cu nituri au fost datate în epoca lui Mircea cel Bătrân. Cele de dimensiuni mari (22-25 cm) și vârful ascuțit se pot încadra în categoria celor de luptă.

BELGRADE 1456 – CHRISTIAN TRIUMPH AGAINST ALL ODDS

ANDREI POGĂCIAȘ *

Keywords: Belgrade, Pope Calixtus IIIrd, John Hunyadi, Giovanni da Capistrano, Mehmed II the Conqueror

The great siege and battle of Belgrade occurred in July 1456. The town had been besieged a few times before¹, and will be a military target also in the next centuries². Still, the events of 1456 are perhaps the most notorious. A series of contemporary and also later sources give the modern reader a fairly accurate image on how the events took place. The following recreation of the events is based on Christian and Muslim chronicles³.

Among written sources there are Latin, Ottoman and Byzantine writings. One of them is the letter of Pope **Calixtus IIIrd**, from August 1456, to a Burgundian bishop, where he describes how the valiant John Hunyadi, “the most powerful Athleta Christi”, with a small and poorly equipped army, managed to crush the powerful Ottoman army, who, otherwise, would have conquered the whole of the “Christian Republic”.

Ottoman chroniclers Mehmed Neshri and Kemal Pasha-Zade are worth reading for information about the battle. **Neshri⁴** writes about the bronze statues of the newly-conquered Constantinople, that were melted

in order to cast cannons for the Belgrade siege, and presents the unrest in the Ottoman army, due to the interdiction to raid and plunder North of the Danube. It seems, from his chronicle, that the Sultan could not maintain order in the army and especially among the commanders, fact that lead to the eventual defeat. **Kemal⁵** writes his account based on the information he had got from an eye witness⁶, and is the first historian to say that Hunyadi was wounded in the battle and died because of that particular arrow wound⁷.

Last but not least, the Byzantine chroniclers Laonikos **Chalcocondyles**, **Critobulos** of Imbros and **Ducas⁸** also wrote about the battle; Chalcocondyles is the second historian to mention that John Hunyadi died after the battle because of a wound he got while leading his cavalry against the Ottomans.

Commanders

John Hunyadi is one of the most remarkable personalities in European medieval history. He was born around 1385 (or 1400, according to some sources), as son of a

* Doctorand al Facultății de Istorie din cadrul Universității Babeș-Bolyai.

nobleman of Wallachian origin, Voicu, his mother being from a Transylvanian noble family. Some say he was actually the bastard son of Hungarian king and German emperor Sigismund. Voicu was made a noble in 1409 and received the domain of Hunedoara, hence the family name Hunyadi. Young John grew up in the entourage of the King, and participated in military campaigns and negotiations. He was soon renowned for his capabilities as wise military commander and fierce warrior. For his services he began receiving properties, a seat in the Royal Council, and ranks in the administration – governor of Transylvania, captain of Belgrade (1441), General Captain (1444-1446) and then Governor (1446-1453) of Hungary. His anti-Ottoman campaigns alternated between victories and defeats, but the defense of Hungary was always successful. 1443 he began the Long Campaign, south of the Danube, where he defeated all the armies sent by the Sultan both in advance and in retreat, captured Nis, conquered Sofia and vanquished the Sultan himself at Snajm. Two grave defeats follow in his career – Varna 1444 and Kosovo 1448. His last effort, the defence of Belgrade in 1456, culminated in a great Christian victory, although he paid this with his own life, due to a battle wound or because of the plague. He is regarded today as a national hero of both Romania and Hungary.

Giovanni da Capistrano was born on 24 June 1386, in the Kingdom of Naples. His father had been a member of the King Louis I of Anjou's Court. He studied law at the University of Perugia, got married and had a successful professional life. From 1412 to 1416 he served as governor of Perugia, until he decided to become a monk and lead an exemplary life of ascetism. From 1420 onwards he wandered around Germany, Bohemia, Italy, Hungary and Poland, preaching with enthusiasm to huge crowds – as Chalcocondyles writes, “he was extremely skillful in talking for the religion of Christ”. He also led diplomatic missions, for Popes Eugene IV and Nicholas V, in Milan, Burgundy, France and Austria, and visited Poland, at the invitation of King Casimir IV Jagiellon. As inquisitor, in Ferrara, Sicily, Poland, Venice, Hungary and Bohemia, he prosecuted and sentenced “heretics”, Jews, and

especially Hussites. In 1454, Pope Calixtus III sent him to preach the Crusade and gather an army of peasants (and whatever he could find) in order to withstand the Ottoman threat, menacing Belgrade, Vienna, and the whole Christian Europe. His role, before and during the battle of Belgrade, proved crucial, as events show. Giovanni da Capistrano died on October 23rd 1456, of plague, in Ilok, (today in Croatia), and was canonized in the 17th century by the Catholic Church.

Mehmed II the Conqueror was one of the most important Ottoman sultans ever. His name will forever be linked with the fall of Constantinople, in 1453. Born on the 30th of March 1432, in Edirne, as son of sultan Murad II, Mehmed ascended the throne in 1444, as his father willingly resigned this position. With two short interludes, when his father had to return to the throne, in 1444 and 1446-1451, Mehmed will rule until his death, in 1481.

During his time, the Ottomans crushed John Hunyadi and his armies at the battles of Varna (1444) and Kosovo (1448). The great victory of 1453 against Constantinople and the conquest of the city transformed the young sultan into a feared military commander and put him into the ranks of the European monarchs, as prestige and power. His attempt to conquer Belgrade, the key stronghold to Central Europe, failed in 1456, but his conquests continued in the Balkans (Morea, 1460) and Anatolia (Trebizonda, 1461), as well as the final defeat of Uzun Hassan, the Turkic Khan of eastern Anatolia, in 1473. He is partially defeated in Vallachia, by Vlad the Impaler, in 1462 – Vallachia would prove very problematic over the next years, as no loyal ruler towards the Ottomans could be placed on the throne. The attempts to subdue Moldavia also ended in two important defeats – the first one, categorical, in 1475, and the second, led by the sultan in person, in 1476. Big problems arose from the rebellion of the Albanians, commanded by George Kastrioti Skanderbeg. His attempts to conquer the Italian Peninsula also failed.

His rule was a time of cultural development, also because of Christian (Italian) scholars and artists, invited by the sultan to work for him.

A cultivated man, speaking a few languages, Mehmed developed the schooling system, and showed an amazing religious tolerance. An able politician, he kept the Orthodox Church in place, with the aim to serve Ottoman aims and especially keep the Orthodox subjects in line. The administration of the state was modernized, codes of laws issued, and the new capital, Constantinople, grew and flourished under the watchful eye of the sultan.

Prelude to the battle

After the great Ottoman victories at Varna 1444, Kosovo 1448, and Constantinople 1453, the Empire of the sultans seemed invincible and unstoppable. With the Balkans under complete control, Mehmed could dream of conquest in the West. One city and fortress lay between him and Western Europe: Belgrade, the formidable Christian stronghold on the Danube, and major obstacle on the way to Hungary.

The Ottomans sent spies towards Belgrade, to gather information about the area and the movements of Hunyadi and the Serbs. There had been information that Serbia had asked help from the Hungarians against the Ottomans¹⁰. Such an alliance could have been dangerous for the Empire. Kemal actually mentions that the Ottomans started marching towards Belgrade only when they learnt that the Hungarians are marching towards the Danube¹¹...

Kritoboulos mentions that the city was well fortified and “sheltered” between the two rivers – the Sava and the Danube. It was naturally defended also by the high banks of the rivers, by the “very fast flow of the water”, which presented “deep waves and whirlpools”. The side towards the inland was “defended by a very tall double wall and by a very deep and swampy ditch and full of water”. The city had a “rather large garrison of warlike Hungarians and all dressed in iron”.

On the Hungarian side, John Hunyadi sensed the danger and began preparations since the autumn of 1455. News about the Ottoman preparations began to multiply, such as the one regarding an Ottoman Danube war fleet, moving towards Semendria and Belgrade, and plundering the banks of the

Danube in its path¹². Hunyadi’s spies were also reporting about the workshops in Macedonia, where cannons were being cast, and various other weapons made; about the Ottoman fleet gathering at Vidin, and about the Ottoman army gathering at Adrianople.

As relations with the Hungarian magnates were tense, Hunyadi had to rely almost entirely on his own money and his private army¹³. After supplying Belgrade with food, equipment and fresh troops, he began arming a flotilla of around 200 small ships, and hiring mercenaries. The core of his army was made up by battle hardened mercenaries, and a few cavalry flags of his loyal nobles¹⁴, in total no more than 20.000 able men. The Hungarian magnates feared Hunyadi’s growing power more than they feared the Turks!, and for good reasons – in 1456, Hunyadi owned 28 castles and fortresses, 87 towns, and more than 1000 villages...

Panic began to spread among the Balkans and Hungary as the Ottomans began marching towards Belgrade. The Hungarian king fled to Vienna; the Serbian despot George Brancovic took refuge in Transylvania “with his woman and his children and everything he owned”¹⁵; Hunyadi gathered his troops at Szeged and prepared to march south. The Hungarian fleet gathered at Salankemen and waited.

As chances looked grim, heavenly providence showed up in the shape of Capistrano and his freshly recruited army of peasant crusaders. Capistrano would prove to be Hunyadi’s most precious ally and a true hand of God. His calls to crusade around Europe, his preaches and efforts proved successful, almost 30.000 peasants rallying by his side. Although poorly or not at all properly equipped, lacking military preparation, experience and discipline, these “troops” had the advantage of a very high moral, being more than eager to fight against the Ottomans – for faith or looting, or both. Thus, it is estimated that Hunyadi’s army at Belgrade numbered between 40.000 and 50.000 men.

On the other side, Mehmed’s army numbered, according to the chronicles, around 150.000 soldiers, and, according to recent research, between 50.000 and 60.000 men. Made up by cavalry and infantry, and the

famous Janissaries, Mehmed's experienced army was one of the best armies in the world at that moment. With strong moral and highly motivated, the Ottomans believed victory is just a matter of time.

The army, gathered as usual at Adrianople, passed by Sofia and then crossed the Morava valley. A Venetian source, unconfirmed by any other, reveals that a Serbian army, of around 9.000 men, was routed in the valley of the Morava on the 18th of June.

The siege

Once in front of Belgrade, the Ottomans set up camp and prepared the siege. On July 4, Ottoman canons began to pound the walls of the city. The garrison inside, commanded by John Hunyadi's brother-in-law, Michael Szilagyi, numbered only about 7.000 soldiers, and had just 40 ships. A few thousand civilians who remained in the city could also be of some help.

Mehmed organized his army into the three traditional groups, as follows: on the right flank, the Rumelian¹⁶ army with the majority of the cannons; on the left, the Anatolian¹⁷ army; in the center, the Janissaries and the command post of the sultan. To avoid any flanking maneuver, two cavalry units¹⁸ were disposed as outer flanks, one on the left, towards the Sava, and the sipahis on the right, towards the Danube.

The beylerbey of Rumelia, Tadjji Karadja, asked the sultan to be allowed to cross the Danube and establish a camp on the opposite site of the river, in order to block any attempt of relief of the city¹⁹. Other commanders opposed to this idea²⁰. Kemal mentions a war council in the Sultan's tent, where this idea came up, but a few commanders opposed to it²¹.

The fleet, made up by six large galleys and around 50 various ships, was ordered to patrol the Danube and the swamps to the North-West of the city, so it could block any attempt to reinforce and supply the garrison.

On July 14²² John Hunyadi arrived on the northern banks of the river. In front of him lay the besieged city and the ottoman fleet, blocking the Danube from one shore to the other. The Hungarian fleet immediately attacked the Ottoman ships and won the battle. In about five hours, the Hungarians sank three of the big galleys, captured the other three, and 20 other ships²³. The rest of the Ottoman fleet withdrew

far from Belgrade, and never returned to battle. It seems that the Sultan ordered the remaining ships to be burned, so they cannot be captured by the Christians²⁴. The bodies of the Turkish soldiers killed in battle were laid in order in a few ships, and sent down the Danube...

Hunyadi sent supplies and reinforcements into the city. The campaign had started well.

The first battle

The Ottoman siege continued. By the 21st of July, the walls of the city had collapsed in various points. The besieged dug a ditch behind the collapsed wall and erected a palisade²⁵. The sultan ordered a general assault, which started in the evening and continued throughout the night. The attack must have been very powerful, as the Turks managed to enter the city and got to the citadel. A fierce hand-to-hand battle began here, with big losses on both sides. Chalcocondyles states that Hunyadi ordered that the Janissaries should be allowed to enter the city, where they could not fight properly.

Hunyadi had prepared for this situation. As the battle was raging, he ordered that flammable material be thrown upon the besiegers. A wall of fire appeared behind the janissaries. Panic installed immediately, and the Hungarians from the garrison began butchering the Ottomans, as other troops were attacking the Turks outside the walls. The losses must have been huge especially on the Ottoman side; the beylerbey of Rumelia, Tadjji Karadja, was killed during this battle, by a cannon shot from the fortress²⁶. As the Ottoman chronicler Enveri writes, the Rumelian troops didn't want to fight anymore, after their commander died²⁷.

The Ottoman Kemal-Pasha-Zade writes that there were two unsuccessful Turkish attacks on the town, both repelled by the garrison. The moral of the troops was very low, and a third attack was ordered. The third assault took place after the Christian army²⁸ had entered the city and the citadel²⁹.

Critobulus³⁰ writes that the Ottomans attacked with the Sultan in command, and occupied the city, but were driven back by Hunyadi's counterattack. The Christians pushed the Ottomans back to their camp, from where they were pushed back themselves to the outskirts of Belgrade, by a counterattack

led again by the Sultan himself. Mehmed then retreated to his camp for the remaining of the night.

The battle

The final battle for Belgrade occurred on the next day, the 22nd of July 1456. No side could claim victory yet. The Turks had been beaten back, but the odds were still unclear. As both commanders ordered their troops to rest, the unexpected happened. Although Hunyadi had given everybody clear orders not to attack, it seems that the peasants under Capistrano's command began to harass the troops in front of them, perhaps only to get some loot from their camp.

The sipahis intervened, without success. The battle between the peasants and the Turks began. Capistrano tried, unsuccessfully, to calm down his men. According to the legend, he was caught in a wave of thousands of attacking "crusaders"; with no hope of taking them back in the camp, he reportedly raised his hand, holding a cross, and shouted words of encouragement³¹.

Hunyadi noticed that events were taking place on the field in front of Belgrade. It is not clear whether he tried to stop the fight, or immediately started the preparations for the battle. Either way, some time must have passed until he crossed his army and charged – first he must have exchanged information with Szilagy, in the fortress; second, the knights had to be dressed in armour³² and horses prepared; third, the cavalry had to be shipped over the Danube on the other bank³³, in front of Belgrade³⁴, where another unit, from the fortress, had to prepare in advance a secure bridgehead. All these actions must have taken a while, perhaps 2-3 hours...

The conclusion was that Hunyadi seized the opportunity, crossed the Danube and attacked with his troops. His main aim might have been to annihilate the Ottoman artillery, a huge advantage in a field battle. Taken by surprise, and unprepared, the Ottomans withdrew for a while, while the Janissaries tried to organize the defense in the center.

The first Hungarian attack managed to capture the Ottoman artillery, but the Turks counter-attacked. A brutal battle began, with many losses on both sides. The chronicles

mention three Christian attacks and Ottoman counter-attacks over a period of a few hours. As the Christians began to gain the upper hand³⁵, the sultan wanted to give his own example. He mounted his horse and ordered a general attack, but was hit by an arrow in the leg, fell off his horse and fainted. The Ottomans began retreating, the majority in disorder, others still holding ground, leaving the camp, the belongings and the artillery in the hands of the Christians.

There was no pursuit of the Ottomans, partially because of the coming night, partially because all stopped to loot the Ottoman camp. Also, it is very possible that Hunyadi gave the order not to pursue the enemy. He actually ordered everybody inside the walls and stay alert, fearing a Turkish counter-attack during the night. The attack never came.

Under the cover of the night, the Ottomans withdrew far and fast. The sultan woke up only the next day. After hearing the proportions of the disaster – losses in men, material and equipment, the lost commanders – , he wanted to commit suicide by taking poison. He was barely stopped by his Court. After calming down, he took the remains of his army and returned to Constantinople.

Effects

It is considered that the Christian victory at Belgrade in 1456 saved Europe, or at least slowed down the advance of the Ottomans towards Central Europe for many decades. Hunyadi could finally take his revenge for the defeats at Varna and Kosovo, although he didn't live long enough to enjoy the victory. He died on the 11th of August, in the camp at Zemun, by plague or because of a wound he had got in the battle – as Chalcocondyles writes "John himself was wounded and not much later he died. It is also said that he died of the plague."³⁶

Dlugosz writes about his death with much compassion: "his death was bad not only for Hungary, but also for the whole Christian world, because there was nobody among the Hungarian princes and barons to lead with such enthusiasm the fight against the Turks".

The next time the Ottomans will reach Belgrade will be in 1521, when sultan Suleiman I will also conquer the fortress, after three

weeks of siege, without any Hungarian army to come to the rescue. The battle of Mohacs was only five years away...

During the siege of 1456, Pope Calixtus IIIrd had ordered that bells of all churches in Europe should sound at noon, and the Christians to pray for the victory of John Hunyadi against the Great Turk. In many areas, the news of the great victory arrived before the "order" of the Pope, so that the chiming of the bells at noon became the symbol of celebrating the victory at Belgrade, from 1456 to this day.

NOTE

¹ In 488, 504, 584 and 603, when it was still called Singidunum; other sieges in 827, 971, 1316, 1382 and 1440.

² In 1521, 1688, 1690, 1717, 1739, 1789, 1804, 1806.

³ Romanian editions.

⁴ *Cronici turcești privind Țările Române: extrase* (1). București 1966, 125.

⁵ Shemseddin Ahmed bin Suleyman Kemal-Pasha-Zade, known under the shorter names of Ibn Kemal or Kemal-Pasha-Zade, was born in the second half of the 15th century. He wrote a number of works in different domains, and occupied a series of high offices in the Ottoman administration. Sultan Bajazet II entrusted him with the writing of a History of the Ottoman Empire.

⁶ *Cronici turcești* 194.

⁷ *Cronici turcești* 197.

⁸ Ducas only mentions very briefly the events, in a few sentences. *DUCAS, Istoria turco-bizantină*. București 1963, 420.

⁹ *CHALCOCONDYLES, Expuneri istorice*. București 1958, 243.

¹⁰ Chalcocondyles writes that the Serb despot had sent gifts to the Sultan. *CHALCOCONDYLES* 241.

¹¹ *Cronici turcești* 195.

¹² *CHALCOCONDYLES* 242.

¹³ After the two defeats from 1444 and 1448, Hunyadi had lost much support. The losses in troops and military material had been huge. Only a few of his most loyal noblemen came to his aid, bringing as many soldiers as they could. The nobles were forming the heavy cavalry, while the infantry was formed mainly of mercenaries with firearms. A certain number of wagons could have been taken, in order to build a fortified camp. There is no information regarding the Christian artillery present in the battle, except for the cannons from the fortress.

¹⁴ As mentioned above, these were heavy cavalry, very good for breaking enemy lines, but useless if used without the support of light cavalry or infantry. In the campaigns south of the Danube, 1444 and

1448, the Wallachians brought the contingent of light cavalry. For the battle of Belgrade, there is no information regarding such troops. It is maybe one of the reasons why Hunyadi remained with his troops on the northern bank of the Danube.

¹⁵ *CRITOBUL din Imbros, Din domnia lui Mahomed al II-lea, anii 1451-1467*. București 1963, 200.

¹⁶ Troops from the European part of the Empire, both infantry and cavalry.

¹⁷ Troops from the Asian part of the Empire, both infantry and cavalry.

¹⁸ Light cavalry.

¹⁹ Eventually, as he tried to cross the river, he couldn't do it anymore, as units from Hunyadi's army were already there and blocking the crossing.

²⁰ Neshri gives the most unusual and irrational explanation for this behavior – the commanders feared that, once Belgrade had fallen, they couldn't make raids north of the Danube! The same chronicler writes that a few of the commanders simply refused to fight, because they were not allowed to leave the camp and raid adjacent territories. Few of them might also have committed treason because of this...

²¹ *Cronici turcești* 195.

²² *CHALCOCONDYLES* 242.

²³ Kemal writes that, initially, the Ottoman fleet was successful, but was attacked from behind by the Belgrade garrison and their ships. Only then was the river battle lost.

²⁴ *CHALCOCONDYLES* 242.

²⁵ *CRITOBUL* 198.

²⁶ *Idem* 243.

²⁷ Neshri mentions very clearly that the Ottoman troops were not so eager to fight anyway. There were conflicts between the sultan and the commanders.

²⁸ With John Hunyadi.

²⁹ Almost the same information at Critobulus, without indicating the number of attacks.

³⁰ *CRITOBUL* 202. It is obvious that he mixes the two battles into one.

³¹ The exact time of this attack is not known.

³² Preparing a knight for battle, by his servants/squires took around 45 minutes in the 15th century. The horses also needed to be saddled and prepared. In case the nobles didn't have time to change their garments from the night battle, the time needed for preparations was considerably shorter.

³³ The cavalry couldn't be taken to the fortress directly, as much debris must have been there, and the cavalry couldn't form among ruins.

³⁴ Towards the former right Ottoman flank.

³⁵ Kemal writes that at a certain moment, the Christians got very close to the Sultan. A powerful attack of the azaps and akindjis managed to push them back.

³⁶ *CHALCOCONDYLES* 245.

LOOKING THROUGH THE HOURGLASS OF AMERICAN DECLINISM

Dr. SIMONA R. SOARE *

Abstract

This paper is taking a closer look at the hypothesis of US decline and investigates closely the arguments of the declinist school of American foreign policy.

Keywords: *relative power decline, declinist school, rise and fall of great powers, overstretch, deep engagement, offshore balancing, disengagement, retrenchment, rebalancing America's foreign policy*

“Without underrating the hardships of our situation, the long tragedy of the unemployed, the grievous burden of taxation, the arduous and painful struggle of those engaged in trade and industry, at any rate we are free from that fear which besets so many less fortunately placed, the fear that things are going to get worse. We owe our freedom from that fear to the fact that we have balanced our budget.”¹ “Tonight, thanks to the grit and determination of the American people, there is much progress to report. After a decade of grinding war, our brave men and women in uniform are coming home. After years of grueling recession, our businesses have created over six million new jobs. We buy more American cars than we have in five years, and less foreign oil than we have in 20. Our housing market is healing, our stock market is rebounding, and consumers, patients, and homeowners enjoy stronger

protections than ever before.”² How well these words describe America at the beginning of the 21st century! Except they belong to different political figures set in different timeframes. The first quote belongs to the British statesman Neville Chamberlain speaking before the House of Commons in 1933 about Britain's struggle against its own relative power decline. Less than a decade later, World War II swept across the world with crushing brutality. The second quote is from President Barack Obama's 2013 *State of the Union* speech delivered less than a month before this article's completion.

There is always a reasonable limit to the comparison of historical similarities and certainly the United States' development in the international system does not mimic that of the British Empire. Today's world is far more complex than it was in the early 1900s. Yet the U.S. seems to have been constantly aware of

* Simona R. Soare is a scientific researcher with the Institute for Political Studies of Defense and Military History in Bucharest (IPSDMH) and the editor of the Strategic Monitor journal published by IPSDMH. She holds a Ph.D. (2011) in Political Sciences – International Relations from the National School of Political Studies and Public Administration in Bucharest (NSPSPA) where she currently teaches International Relations.

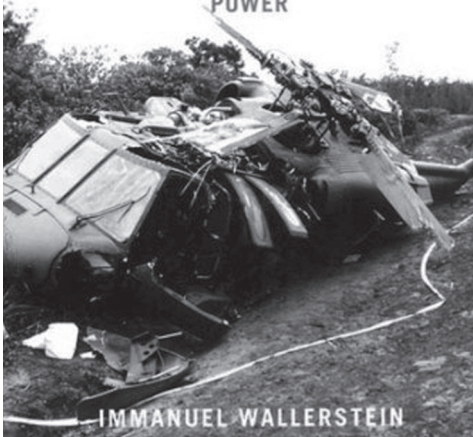
the burden of a great power's inescapable demise. Even as Washington became the most powerful actor in the international system in the aftermath of World War II and proclaimed its exceptionalism and its liberal manifest destiny, the knowledge it would once face relative power decline has always been present in the back of the American statesmen's mind; the possibility that they, too might one day share the tragic fate of all other great powers has constantly haunted them. Indeed, it seems there are cyclical American fears of relative power decline; during the Cold War there were several episodes of American declinism marked by the fear that the United States was falling behind the Soviet Union: in the late 1950s after the USSR launched the Sputnik; in the 1960s when the American political elite was concerned about the so-called *missile gap*; in the 1970s, after the Vietnam War as well as in the aftermath of a grueling economic crisis; or in the 1980s when Washington feared it would soon be economically replaced by close ally and economically-booming Japan. Today the U.S. is experiencing perhaps the second most severe recession in its history; this fuels the debate about American power and brings the fears of American relative power decline to the forefront of foreign policy agenda-setting once again. In the mid and late 2000s the United States entered its fifth wave of relative power decline by Josef Joffe's count.³

There is a truly prolific literature on the rise and fall of great powers in the field of International Relations. The literature on systemic change rests on the transitory character of world leadership and the rise and fall cycles of all great powers. The power transition theory's foundations, which initially originated with Organski and Kugler in the mid-20th century, are twofold:⁴ on the one hand, the hegemonic transition theory of Gilpin argues systemic change occurs when a strategic near peer rises in the system and challenges the status quo in order to better provide for its own interests.⁵ The change in the systemic distribution of power inevitably shifts because of the uneven pattern of the rise and demise of the international actors' relative power. Another version of systemic change is provided by Schweller's argument that the

change in the systemic distribution of power occurs as new and revisionist great powers rise in the international system and challenge established hegemony in order to maximize their own power and gains. A different version of systemic change is provided by the hegemonic cycles theory. Modelski and Goldstein argue there is an immutable cyclical pattern to the rise and fall of hegemony in the international system.⁶ This particular branch of IR research rests on the assumption that there is a natural and unbreakable development of any great power's resources. Therefore, the main effort is to identify strong empirical evidence to support the downward trend of the respective state's relative power.

On the other hand, there is Kennedy's theory of imperial overstretch which builds on the tragic fate of all great powers.⁷ He argues that great powers inevitably work their way into decline and eventually even demise by seeking to maximize their power; at some point, the costs of maintaining their power possessions outgrow their benefits; consequently, the respective great power becomes imperially overstretched. This is cause for both decline – a relative power downward trend, albeit not necessarily a constant one – or demise – the definite and constant downfall of relative power. Unlike the first type of research on systemic change, Kennedy's theory is built on the premise that great powers' demise is not necessarily an unbreakable historical law, but a historical recurrence fed by the wrong grand strategic choices these states tend to make. This is mainly a consequence of the great powers' tendency to focus on the present rather than see things in historical hindsight. Kennedy's argument much resembles the arguments put forth by Niall Ferguson or Aaron Friedberg in this respect. A variation of Kennedy's argument is Taliaferro's who argues decline might also be caused by the great powers' being bogged down in periphery conflicts of marginal strategic importance.⁸ Unlike these authors, Immanuel Wallerstein (see Fig. 1) argues the structure of the system is in constant flux between the center and the semi-periphery and this drives the systemic change in the distribution of power.⁹

The DECLINE of AMERICAN POWER

In the early 2000s a new brand of systemic change in IR theory was developed: *the rise of the rest* argument. Zakaria and Kupchan, for instance, argue that great powers experience relative power decline; but this may not necessarily be a result of their own economic or military underperformance or even of their inadequate grand strategic choices; rather, it may be caused by other great powers' inevitable rise¹⁰ in the international system to eventually balance against and challenge the established hegemon. This is part of the natural cycle of change in the international system and, it would appear, it has nothing to do with America's exceptionalism. However, the rise of new non-European great powers might just prove that American exceptionalism and American unipolarity are simply passing moments for new great powers will balance against the United States sooner rather than later.

Against this solid theoretical background, at the beginning of the 21st century a brand new line of scholarly research was established, a school of thought otherwise known as the *declinist school* of American foreign policy. This new line of research practically monopolized

U.S. foreign policy analysis especially over the past decade. The declinist school refers to the decline of the American power by using a combination of the arguments of the aforementioned established IR theories;¹¹ it also refers to alternative grand strategies the United States may choose in order to delay, mitigate, prevent or prepare for its inevitable decline. In particular, the declinists argue the United States, the superpower endowed with plenty of security in the system, is wasting lives and treasure on a forward-leaning, unnecessarily militarized and aggressive hegemonic grand strategy also known as primacy or for liberals in particular, deep engagement. This grand strategy is especially harmful to the narrow American strategic interests which at times find themselves forced to compete with more general American interests such as ensuring the allies' security – particularly, the European allies' security; ensuring their access to scarce energy resources such as oil or natural gas from the Middle East; ensuring the spread of democracy worldwide; etc. All of these tasks represent heavy burdens on the United States federal budget which feed the ballooning deficit and foreign debt with which Washington is struggling nowadays. In other words, America is constantly and unnecessarily prioritizing the allies' security before its own which is creating a negative spiral of relative power decline. At present, the declinists claim, the costs of maintaining America's forward-leaning grand strategy far outweigh its benefits and with the onset of the economic crisis may have become prohibitive indeed; they inevitably lead America into a state of overstretch and rush its relative decline. The declinists also argue that empirical evidence does not matter as much as the unbreakable laws of the international system, those of the rise and fall of great powers.

At the same time, there is a booming critical literature that emphasizes the solid and enduring bases of American power and offers evidence to support its claim that the United States is in fact not experiencing relative power decline – at least not of the morbid kind. While there is a general acknowledgement that the United States is standing at a turning point in its history and it faces significant economic

difficulties, critics of the declinist school argue America simply needs “to reconnect with the values and ideals that made the American dream so compelling for so many generations of Americans, as well as for so many millions of people across the globe. (...) That used to be us [the U.S.]. And because that used to be us, it can be again.”¹² The American “liberal ascendancy is not over”¹³ yet. Therefore, “the United States does, in fact, have an opportunity to revise the system – and, moreover, that this opportunity (...) long endure. (...) the United States can push hard and even unilaterally for revisions to the international system without sparking counterbalancing, risking the erosion of its ability to cooperate within international institutions, jeopardizing the gains of globalization, or undermining the overall legitimacy of its role.”¹⁴

But what empirical evidence lies beyond the ongoing theoretical debate on the American relative power decline? What are the declinist school's main arguments? What is the history of American declinist fears? More importantly, what evidence is offered to support them? The next pages will tackle each of these questions in detail.

The purpose of this paper is to review the declinist school literature and underline its main arguments by reference to its historical and contemporary development. I refer to historical evidence to investigate the declinist school's arguments, and their main critics, but it is not my purpose here to refute them. In particular, I argue that historical empirical evidence offers little support for the declinist theses as well as for the critics of declinism albeit for very different reasons. While the declinist school's arguments seem to be based on a self-fulfilling prophecy especially because the declinist scholars' reference to empirical evidence is more rhetorical than probatory, their counterarguments are difficult to refute presumably because they offer no comparison reference point either. In other words, the declinists argue the costs of maintaining a forward leaning grand strategy are causing American relative power decline because America has become overstretched, but fail to point to quantifiable benefits or costs of the grand strategies they propose

because these cannot be accurately estimated in advance. On the other hand, the critics of declinism use empirical evidence to point to the benefits of the current American grand strategy; yet the costs of switching to a more restrained grand strategy are also considered hypothetically, presumably because they cannot be accurately estimated either. Both these approaches offer incomplete empirical evidentiary support for their arguments; the latter are methodologically difficult to test, which is why they set the perfect background for self-fulfilling prophecies.

Symbolically, the debate about America's relative power decline is very much like an hourglass. One gets the feeling the two sides of the hourglass are different and apparently transparent. One knows for sure the sand is running fast, but it is simply difficult to tell whether it is running for or against oneself. America's case of relative power decline today is an hourglass in which it is difficult to tell whether the sand is running in favor of the declinists' arguments or against them; whether time is running against or in favor of the United States systemic power preponderance. For each side of the hourglass is representative of a different argument: the declinists and their critics. Yet, turn the hourglass and the sand will still be running in the opposite direction, regardless of what that is.

The declinist school's argument that the United States is on a downward economic trend, as a result of natural historical evolutions or overstretch does not seem to be sufficiently supported by economic figures and estimated trends at this point in time. Basically, while it does rightly point to the American economic downturn since the mid-2000s and especially since the economic crisis hit in 2007, the declinist school does not seem to separate this short-term economic fallout from a postulated, but unproved long-term descendant economic trend; it offers little empirical evidence as to why this particular recession of the late 2000s is so different from previous ones as to warrant such a bleak perspective of the American power's future. Similarly, the declinists emphasize the United States became overextended because of the wars in Iraq and Afghanistan as well as because it disproportionately sub-sidizes

the security of its European allies. Yet, the empirical evidence invoked to support this argument is circumstantial, not causal and conclusive.

In part, the declinist school's allegations seem to be nothing more than rhetoric, a misrepresentation of empirical facts in support of a specific political and strategic preference entertained by the conservative declinists. The ongoing debate within the declinist school is itself caught up in the mirage of American exceptionalism as seen by four enduring American foreign policy traditions: the Wilsonian, the Hamiltonian, the Jeffersonian and the Jacksonian traditions.¹⁵ The declinists focus less on decline as a result of the inescapable historical and systemic laws and more on decline as a result of the wrong grand strategic choices the United States made in the past. The reverse argument is, decline could be stalled or even delayed if the United States corrects these wrong historical choices – i.e. deep engagement or extra-regional hegemony – and adopts an *appropriate* grand strategy – that is, selective engagement, disengagement, retrenchment or offshore balancing. Of course, the declinists themselves cannot agree which restrained grand strategy is more appropriate. There is a strong normative aspect to the declinist school of American foreign policy and one gets the distinct feeling it overpowers the historical and empirical arguments it is built on.

The article consists of three main parts. The first part reviews the declinist school literature as well as the main critical arguments to it. In particular, I find there are three underlying layers to the declinist school's claim the United States is experiencing relative power decline. The second part of this article briefly investigates the history of the argument concerning the American relative power decline. In particular, I find that there is a cyclical development of American declinism that generally accompanies periods of domestic or international shifts in the American grand strategy, whether the latter are driven by international crises or not. Finally, I draw my conclusions arguing it is still too early to tell whether the United States will emerge out of this fifth wave of relative decline at least if not more powerful that it entered. The empirical

evidence I analyze seems to point to the fact that there does not seem to be an objective, long-term downward economic trend in America's power beyond the immediate negative impact of the Great Recession. Rather, it points to the fact that the global race with other great powers is on in these times of austerity, as president Obama outlined in his call to *Fix-It-First!*

The Five Cycles of American Declinism

There is a long history behind the 21st century declinist school of American foreign policy. Indeed, there are cycles to the American fears about relative power decline. Since the end of World War II, Washington underwent a decline scare every single decade. Yet the United States has so far managed to successfully overcome every single one of these successive waves of declinism and even to become more powerful than before. Critics of the declinist school, like Brooks, Ikenberry and Wohlforth, argue American decline has been preached many times, but did not actually happen; hence, there is little reason to believe it will happen this particular time around. After all, the United States is simply too big to fail. Surely, the critics of declinism are wrong: just because a phenomenon does not take place when expected or predicted it does not mean it will *never* occur. Therefore, the argument about America's relative power decline deserves further historical and empirical scrutiny before dismissing or accepting it. My purpose here is not to refute or confirm the declinist theses, but rather to look at the historical evidence on which they are built. I will first look at the brief history of the declinist arguments' development.

After the Soviet Union launched the Sputnik in 1957, the United States feared it was falling behind in the global competition and would soon experience decline. In the 1960s when the Soviet Union built the first Multiple Independently Targetable Reentry vehicle (MIRV) and managed to place ballistic missiles in Cuba, just off the coast of the United States, Washington again feared it was losing the competition with the communist menace in what was largely known as the *missile gap*. Indeed, the latter was a serious cause for strategic concern in Washington as the Soviet

Union was believed to possess more ballistic missiles, more nuclear warheads, more strategic bombers than the United States. This, the argument went, was undermining America's power in the global race and was a sign of America's relative power decline. In the 1970s the United States was seriously concerned about falling behind the Soviet Union in the aftermath of the Vietnam War, fearing the loss of the war would spark a domino effect and would eventually undermine Washington's security guarantees to other allies. Moreover, domestic reforms such as the social security or healthcare reforms in the mid-1960s caused an economic stirr. Yet, between 1965 and the mid-1990s the American household's income steadily and constantly increased; the foreign debt diminished from over 120% of GDP to just under 30% of GDP; the federal deficit fell from almost 14% of GDP to just under 2% annually; employment exploded, etc all as a result of the good performance of the American economy.

In the late 1970s the United States experienced a period of economic recession of which the Carter administration skillfully managed to emerge in the early 1980s. In the late 1970s and early 1980s there were similar concerns about the growing federal deficit and foreign debt held by the American public. Critics of the Carter and Reagan administrations emphasized the sizable deficit of over 3.5% of GDP as well as the rapid growth of the foreign debt to over 50% of GDP after a decade of keeping it below 35% and at times even below 30% of GDP. The growth of the deficit and the foreign debt was believed to inevitably reduce the power of the United States and even undermine the American power in the competition with the Soviet Union. The Carter administration managed to heal the economic malaise and by 1982 it was *morning in America* again. And the 1980s were a period of booming economy for the United States; the Reagan administration managed not only to create jobs, but also to re-start the American economic engines by applying a Keynesian-inspired solution to the economic problems: large federal investments, particularly in the defense industry. Surely, the federal deficit hit levels unseen since World War II and the

foreign debt held by the public ballooned to almost 60% of GDP.¹⁶ This was cause enough for concern without adding Japan's skyrocketing economic performance to the mix, or the fact that the latter held a significant amount of the American foreign debt and an even larger share of incoming FDI. Economists in the United States feared or even professed that Washington was in relative power decline and that Japan might soon replace the United States as the world's largest economy. But with the economy working at full-capacity there was no empirical evidence of relative power decline. In the late 1980s the United States emerged out of the Cold War victorious and wealthier than it had entered.

More importantly, in 1991 when the Soviet Union dissolved, the United States became the only global superpower, the unipolar state. Its primacy over the system was debated, but not challenged or denied. Though it was the most powerful country in the world, in the early 1990s the United States undertook the task of ensuring the security of other states in the international system through the spread of democracy, the maintenance of international strategic and economic stability, open markets, the spread of functional market economies and free trade, etc. Its policies met with international dissent, but rarely did the United States encounter near peer strategic resistance.

In the 1990s the Clinton administration's economic and fiscal policies put the United States on a path of unprecedented economic growth path; and its indispensable nation-

inspired grand strategy made the United States the center, as well as the top of the international system. In the early 2000s the Bush jr. administration changed the economic and fiscal policies which economists like Krugman argue it brought about the economic recession America is now struggling to pull itself out of. Krugman claims that had Bush jr. decided to continue the fiscal and economic policies of the Clinton administration, the United States would have managed by 2012 to completely pay off an increasingly burdensome foreign debt by 2012. The incredible irony is 2012 turned out to be the year the foreign debt held by the American public amounted to more than 70% of GDP. At the same time, especially over the past ten years, the United States became increasingly preoccupied with China's rise to global power status. In particular, in 2010 China replaced the United States as the largest manufacturing market in the world, after it had previously replaced America as the largest car manufacturer and the largest energy consumer in the world. OECD estimates that by 2016 China will have replaced the United States as the world's largest economy as well, thus officially altering the hierarchy of power in the international system. And the National Intelligence Council's *Global Trends 2030* and the IISS projections predict that all things equal, China will replace the United States as the world's largest defense spender by the mid-2030s.¹⁷

What does this mean, though, for the fate of the American power and the future of the American world order? Certainly, the previous waves of American declinism decried the tragic fate of all great powers, though American scholars continued to relish in the exceptionalism of American power. Has this exceptionalism run out? All those times before, the United States feared losing the strategic competition, but never did; Washington was never surpassed by the power of a rival near peer since the end of World War I. In less than a decade, the United States is facing something it has never experienced before – being surpassed in economic power by another great power. Does this mean that American decline is not a scholarly phantasm anymore? Under the impact of the wars in Afghanistan

and Iraq, of the rapid rise of China and of the negative fallout of the global economic crisis, there seems to be a growing agreement in IR literature on the American relative power decline. Surely, there are at least three different arguments to the declinist school which can be easily traced back to the previous waves of declinism. I will review the declinist arguments next.

The Declinist School's Arguments

Scholars of the declinist school of American foreign policy argue the post-World War II grand strategy adopted by the United States is characterized by an extensive forward presence and an extensive global network of security commitments, an excessive engagement to the promotion of democracy, etc. *This* grand strategy has been extremely detrimental to American power and security, causing the unnecessary loss of both American lives and treasure. This is a consequence of the fact that the grand strategy largely deviates from the narrow American strategic interests and fails to take into consideration America's truly exceptional geopolitical position in the international system which allows it the choice of when and how to engage with the rest of the international actors.

For all these reasons, the grand strategy pursued by Washington after World War II ended up by eventually diminishing America's relative power in the system: "Over the last decade (...) the country's relative power has deteriorated, and policymakers have made dreadful choices concerning which wars to fight and how to fight them. What's more, the Pentagon has come to depend on continuous infusions of cash simply to retain current force structure – levels of spending that the Great Recession and the United States' ballooning debt have rendered unsustainable."¹⁸ Not only has America been living beyond its financial means, but its security strategy has become increasingly costly because it has become so overstretched under the pressure of existing security commitments worldwide. The maintenance of the current strategic forward presence, however, has only led to *de facto* encouraging American allies to cut their defense expenses, to free-ride the American

security bandwagon, to allow Washington to strongly subsidize their security while they developed other sectors of their economies, to drag Washington into unnecessary wars, etc. Yet America's ballooning foreign debt and budget deficit no longer warrant such a grand strategy:¹⁹ "The United States should replace its unnecessary, ineffective, and expensive hegemonic quest with a more restrained grand strategy."²⁰ The harm caused by America's unnecessarily militarized and forward-leaning hegemonic grand strategy can still be abandoned; it is not too late for Washington to chart a different course and switch to a *restrained* grand strategy based on the protection of America's narrow strategic interests by means of a smaller expeditionary force and a smaller forward presence in the international system.

There is a deep-seated paradox accompanying the declinist school's arguments that has not escaped its critics: as the declinist school became an established line of research in IR literature in the mid-2000s, preaching the inevitable demise of American power, the United States was reaching the zenith of its post-Cold War global power; there was even talk of an American empire.²¹ There is practically no IR book on American foreign policy that does not recount the sheer size of the yet unrivaled American power! At the beginning of the 21st century the world is still experiencing an unrivaled America: "since the end of the Cold War, the United States has emerged as an unrivaled and unprecedented global superpower. At no other time in modern history has a single state loomed so large over the rest of the world."²² Paul Kennedy similarly argues "A statistician could have a wild time compiling lists of the fields in which the US leads... It seems to me there is no point in the Europeans or Chinese wringing their hands about US predominance, and wishing it would go away. It is as if, among the various inhabitants of the apes and monkeys cage at the London Zoo, one creature had grown bigger and bigger – and bigger – until it became a 500 lb gorilla."²³ That is the United States of America, a true Colossus towering over the entire international system.²⁴ Indeed, so overwhelming is the American preponderance in the system that

"the unprecedented concentration of power resources in the United States generally renders inoperative the constraining effects of the systemic properties long central to research in international relations."²⁵ As a consequence, "We currently live in a one superpower world, a circumstance unprecedented in the modern era. No other great power has enjoyed such advantages in material capabilities – military, economic, technological, and geographical. (...) the United States emerged from the 1990s as an unrivaled global power. It became a "unipolar" state."²⁶ In a nutshell, the United States "is enjoying a preeminence unrivaled by even the greatest empires of the past. From weaponry to entrepreneurship, from science to technology, from higher education to popular culture, American exercises an unparalleled ascendancy around the globe."²⁷

Yet the 2000s that were celebrated by some scholars as the zenith of American preponderance were decried by others as the beginning of America's inevitable decline. Resonating the words of the British statesman Joseph Chamberlain in the speech he delivered during the 1902 Colonial Conference – "The Weary Titan staggers under the too vast orb of its fate" – Timothy Garton Ash argued in 2005 "[t]he United States is now that weary Titan."²⁸ Consequently, the United States needs to rapidly change its grand strategy to cope with its relative power decline: "The changing distribution of power in the international system-specifically, the relative decline of U.S. power and the corresponding rise of new great powers-will render the strategy [of preponderance] untenable. The strategy also is being undermined because the robustness of America's extended deterrence strategy is eroding rapidly. Over time, the costs and risks of the strategy of preponderance will rise to unacceptably high levels. The time to think about alternative grand strategies is now-before the United States is overtaken by events"²⁹ because "America's unipolar moment is over. It began with the breakup of the Soviet Union in December 1991 and ended with the collapse of Lehman Brothers on September 15, 2008."³⁰ As new great powers inevitably rise, the United States' sheer preponderance will compel others to balance against it, which

will only rush the American power decline and harm the American security interests. Already there are signs of growing systemic resistance to the United States; these signs usually take the shape of soft balancing or anti-Americanism but they will sooner rather than later turn into hard balancing. And with that, America's exceptionalism will be yet another thing of the past.

By the mid-2000s the concern had shifted from the exuberance of preponderance to the worries about the limits of America's primacy and preponderant power in the international system.³¹ An entire brand of reactionary literature criticized the declinist school's premise that the United States was experiencing relative power decline. Critics, in general, fell into three main categories: those who refuted the American decline and argued the United States was still the unipolar state and would continue to be so for the foreseeable future;³² those that partially agreed with the ascertainment of American relative decline, but contested the degree of decline and its immediate consequences;³³ and those that partially agreed with the ascertainment of American decline, but contested the root causes and consequently the type of grand strategic change the United States would need to make.³⁴ These critics are tailored to answer to the layers of the declinist school's arguments. I will discuss these layers next in greater detail.

a) **The American decline as a result of inevitable historical and systemic laws**

As Krugman argues, economic crises and recessions are habitual in the international political economy.³⁵ However, without a solid economic foundation, the American power might slowly be eroded. While great powers, like all other states, follow a sinusoidal path of economic development, moving from ascendancy to stalling to recession and eventually demise, recessions are not enough to cause a great power's final decline: "one recession, or even a severe economic crisis, need not mean the beginning of the end for a great power. The United States suffered deep and prolonged economic crises in the 1890s, the 1930s, and the 1970s. In each case, it rebounded in the following decade and actually ended up in a

stronger position relative to other powers than before the crisis. The 1910s, the 1940s, and the 1980s were all high points of American global power and influence."³⁶ However, unlike the preceding waves of American declinism, the current situation begs a detailed scrutiny of the possibility that the American power might actually face, for the first time, bankruptcy.³⁷ Indeed, the U.S. economy is still the largest in the world, but the International Monetary Fund estimates it will be replaced by China by 2017, whereas the OECD estimates China will replace the United States as the world's largest economy in 2016.³⁸ Just a few years ago, these same estimates were looking at time horizons of over two and a half decades. Consequently, the declinist argument goes, the American power decline is indeed accelerated. The Congressional Budget Office's (CBO) estimates suggest the American GDP will see a moderate increase over the next decade, but the federal deficit will only be reduced in the short-term through president Obama's measures. The structural conditions that feed America's long-term deficit – aging population, growing social security and healthcare costs, growing defense budgets, etc. – will still be in place in a decade or beyond; and while the federal deficit will slowly diminish to an average 3.3% of GDP, the foreign debt held by the American public will most likely endure at 65-70% of GDP for at least the next ten years.³⁹

This particular declinist argument emphasizes two aspects: one of these aspects is the negative fallout of the economic crisis and the deep economic recession experienced by the United States. The economic crisis may have had its immediate consequences, but these are ultimately signs of the inevitable American power decline's *structural* causes. In particular, the focus is on the pursuit of a Keynesian solution to coming out of the recession not only in the field of infrastructure investments, but also in terms of social security, healthcare and education policies. Paradoxically, the conservative elite that now relishes in criticizing the American power decline does not seem mindful of the fact that America has dealt with such high levels of deficit and foreign debt before. If anything, the Reagan years thought the American power

elites, and the Republicans in particular, that deficits don't matter. Yet the republicans are now among the most active critics of Obamacare, the ballooning federal deficit and foreign debt.

The second aspect has to do with deficits and this perhaps is the most prominent economic argument nowadays. The United States reached a deficit ceiling that is no longer sustainable. If Washington wants to maintain its lead in global affairs then it better step up its efforts to deal with the federal deficit and the record-high foreign debt held by the American public. By comparison to the first aspect's Keynesian-inspired solution, this argument emphasizes austerity measures as a way of coming out of the economic recession. The challenge is for the United States to cut down on public spending, to reduce the federal deficit, to cut down on and re-balance the social security, healthcare and education budgets and to reduce the foreign debt held by the American public. So urgent have these measures become that the United States Congress enacted a law in August 2011 called the Budget Control Act (BCA) which places caps on discretionary (defense and non-defense) public expenditure in general as well as on mandatory public spending (*sequestration*) starting January 1, 2013 if the United States Congress does not compromise by the end of 2012 on how to alleviate these structural, macroeconomic problems.

As in most cases, there is no consensus among IR scholars on which of these two aspects offers a better solution for the consolidation of the American economy. But the proof on both sides of the argument is not solid enough. On the one hand, the Keynesian-liberals, such as Krugman and Stieglitz argue the American economic engine needs to be rekindled with a massive infusion of state capital and large infrastructure investment projects. Even scholars such as Friedman and Mastanduno support this view, emphasizing it is unacceptable a superpower like the United States has less than state-of-the-art infrastructure. They compare China's new airports, bridges, high-speed railways and highways with America's decaying bridge infrastructure that has not been modernized in over two decades; with America's decaying

airport infrastructure such as the old Dulles airport, the largest international airport servicing the nation's capital city; with America's railways that have yet to be modernized almost a decade into the start of repairment works.⁴⁰ If there is any urgency that Washington needs to address in re-balancing its economic power, it is certainly that of capital infusions into rebuilding the national critical transportation infrastructure. Moreover, as the United States stands face to face with the retirement of the 'baby-boom' post-World War II generation, the United States needs to rebalance its discretionary and non-discretionary expenses to accommodate larger costs of social security and healthcare benefits for the retired while reducing unemployment and maintaining a healthy and numerous working population to pay for these increasing costs – estimates range in the hundreds of billion of dollars in the next decade.⁴¹ And, the argument goes, now is a favorable moment for enacting such policies because the costs of borrowing are very low – with record interest rates close to 0%.⁴²

On the other hand, the debate emphasizes the importance of reducing the federal deficit and the foreign debt held by the public. This is a debate that has regularly spilled over into the political spectrum with scholars arguing the American political elite is now more polarized than ever before. As the United States is heading into the 21st century, the annual federal deficit is counting into the trillions of dollars – \$1.3 trillion in 2009 and \$1.1 trillion in 2012.⁴³ Even the White House and the Department of Economy acknowledge the United States needs to shave off at least \$50 billion on an annual basis for the next decade to reach a sustainable federal deficit of approximately 3.3% of GDP on average. There is an ongoing debate between the liberal and conservative American scholars as to such a policy's estimated success. The liberals emphasize tax increases, albeit non-discretionary ones, as a means of raising more money to the federal budget and promoting a more equal income distribution. The conservatives, particularly those associated with the Republican Party oppose any kind of tax increases and profess tax reductions as a means of stimulating demand and consumption, while cutting public

expenses. In reply, the liberals emphasize cutting public expenses will only lead to a spike in unemployment; and a drop in the relatively low, albeit stable consumption which will only exacerbate the recession's negative effects.⁴⁴ Moreover, the liberals tend to emphasize that the republicans artificially overturned the discussion from the Reaganite dictum that deficits don't matter to the power-breaking American deficit while income and wealth are more and more unequally distributed in the American economy. The average American household's income has not been rising for the last five years and the American economy⁴⁵ is targeted by social movements such as the 99% *Occupy Wall Street*. All in all, though, the Bush-era tax cuts already cost the American federal budget approximately \$1.6 trillion, and if maintained, they will reduce the budget by an estimated \$3.5 trillion in the next decade. This is, actually, a far larger budgetary problem than the costs of the stimulus package in the aftermath of the Great Recession (\$800 billion) and the economic losses (\$3.5 trillion). And the issue here is not necessarily political, but rhetorical: Americans seem to want a powerful state, but are critical about paying for the allies' security. However, it would seem they are reluctant not about paying for others' security, but actually about paying for the basic necessities of a modern, powerful state.

The emphasis is on cutting public expense, especially non-discretionary defense expenditure. Declinist scholars such as Posen and Layne argue the Iraq and Afghanistan wars as well as the costs of maintaining Euro-pean security are unaffordable for the United States. The tragic decisions of the Bush jr. administration hurt the American economy incredibly. However, the funny thing is the Bush-era deficits

were almost half the size of 2009 federal deficit; during the second Bush jr. administration the federal deficit ranged between \$120 and \$480 billion. Federal deficits only started to sky-rocket in 2009, when the Obama administration took over the White House, ranging from \$1.3 trillion to \$1.1 trillion in 2009-2012. Surely, president Obama did inherit a significant debt from the Bush administration and his administration had to stimulate the economy, reform the healthcare system and end two major overseas combat operations in Iraq and Afghanistan. However, defense budgets did not decrease in Obama's first mandate, but rather increased. During the campaign, president Obama criticized the Bush jr. administration for requesting too large a budget for ballistic missile defense – nearly \$7 billion in 2009; however, once in the White House, the Obama administration requested nearly \$1.5 billion in addition to the Bush-era ballistic missile defense budget.⁴⁶ Adding up the defense deficits of 2002-2012 does not result in the \$1.3 trillion in annual federal deficit; in fact, the defense deficit for the 2002-2012 period amounts to roughly \$1.8 trillion in total – that is, \$180 billion annually on average. The American defense budget has been growing larger than the 2012 dollars equivalent of the Cold War era budget; but the average defense budget between 2002-2012 was roughly 4% of GDP, which is far less than the average 7.6% of the Cold era. Therefore, arguing the United States is overstretched because of the wars in Iraq and Afghanistan does not seem to be supported by empirical evidence⁴⁷ and the evidentiary support offered by the declinists is coincidental, not causal and probatory.

Critics like Brooks and Wohlforth emphasize in their 2008 book, *A World Out of Balance* that the basis of American economic power is as solid as ever, despite the economic recession the United States is experiencing; basically, the largest American economic partners and FDI donors are also its closest allies. The United States “has suffered through ten such recessions since the Second World War, sometimes in unfortunate synchronicity with its major European and Japanese trading partners.”⁴⁸ But this time around, instead of helping the United States bounce back from

the recession, the allies are even deeper in it. The Eurozone is in recession, the second time in less than two years and the European Union is torn by political turmoil. It would seem the days of 9/11 when the dollar could rest on the Euro for support during a crisis are long gone. To top it all off, the federal authorities have been slow and inadequate in responding to the 2007 economic crisis; the \$787 billion stimulus package was severely under-estimated for an economic problem that required at least twice if not three times as much to be solved.⁴⁹ Moreover, because of the political squirmishes in the United States Congress, the stimulus package was awarded far later than it was actually needed to effectively level the economy and the international markets. And certainly, last but not least, the entire world was looking at the United States for political and economic guidance on how to overcome the recession; this, too, came later than actually required.

There is a relative consensus that the way to bring the United States economy back to active growth is to re-consolidate and stimulate the healthy and strong middle class. The more economic growth is accelerated, the more the GDP growth rate is stimulated through state capital infusions, the more this will help the American economic power for the United States can now afford to borrow cheap. This will not increase the federal deficit in the short-term, but it will be sustainable because a higher GDP growth rate will mean a lower foreign debt share of the GDP and a larger chance to eventually reduce the deficit and build a solid economy. Any policy Washington decides to promote that fails to address these *structural* economic problems will make the move from recession to decline that much more likely as the historical laws of economics suggest. And this might severely impact the manner in which the United States will be able to finance its global role in the future. Within less than a decade, the United States has moved down on the list of top global economies. The United States is no longer the lender of last resort, but rather the largest systemic borrower to finance its growing deficit; decreasing domestic consumption is threatening America's role as a last-resort market in the international economy, especially if the trend is not fastly

reversed; the number of attacks on the dollar as a reserve currency appear to be multiplying; etc. The declinists thus argue that the American economy is now weaker and may be unable to sustain the American global influence for much longer if conditions don't change rapidly.

Unfortunately, American economists like Krugman, Stieglitz and Greenspan do not see any chance for a rapid turn-around of economic conditions. The political deadlock, they claim, is the main cause for this bleak outlook. Yet the United States political elite has always been very polarized; to argue that it is that much more polarized now seems somewhat repetitive, which does not lend much credibility to the argument. Why does this political deadlock carry more structural impact on the economy than previous ones? Indeed, on December 31, 2012 the Republicans and the Democrats reached a partial agreement on the American Taxpayer Relief Act which postponed the BCA and the sequestration for two more months. And on March 1, 2013 when the BCA and sequestration entered into effect, the United States Congress immediately pulled through and passed legislation – public law no. 113-6 – which alleviates the caps of sequestration and the BCA for the 2013 federal budget. And the funny thing is, the law was proposed and supported by a Republican senator; a significant number of Democrats and Republicans voted for it. This seems to suggest the declinists' argument about the structural rustiness of the American political and party system is not necessarily fully validated by empirical evidence.

b) The American decline as a result of the wrong grand strategy choices

The most representative layer of the declinist school's argument has traditionally been the one revolving around the United States' inadequate grand strategic choices. In particular, this argument revolves around the issue of the American grand strategy. More specifically, what grand strategy the United States *should* adopt to maximize its chances of maintaining its preeminent position in the international system and avoiding the tragic fate of all great powers – decline and, eventually, demise? The debate

on the *appropriate* American grand strategy is carried out between the proponents of basically several types of grand strategies, one which is generally blamed for getting the United States into the situation that it is in now – i.e. deep engagement, hegemony or primacy – and three alternative grand strategies considered as suitable replacements – i.e. selective engagement, disengagement (a variation of it – isolationism), retrenchment, collective security and offshore balancing.⁵⁰ All of these strategies seek to postulate the appropriate relationship the United States should build with the rest of the international system. However, isolationism is refuted by a majority of IR scholars; collective security is in many ways confused with selective engagement or retrenchment; and primacy is usually confused with hegemony. Therefore, I will only be comparing five types of grand strategies: deep/selective engagement, disengagement/retrenchment, and offshore balancing. While some strategies appear more conservative than the others, in fact the purpose behind all of them – how to ensure a longer preservation of America's top position in world affairs – is equally conservative and hegemonic. Differences between these strategies, sensible as they certainly are, represent operational and tactical, not ideological shifts in the American grand strategy.

In particular, the grand strategy of deep engagement which is harshly refuted by the declinists' emphasis that Washington should continue to remain engaged and maintain its current security commitments. Among the most significant benefits of deep engagement are the political, security and economic ones. More specifically, deep engagement allows the United States the possibility of leading the world and building/maintaining a liberal global order – what Ikenberry calls the *liberal leviathan*. In the economic field, deep engagement fosters an economic international order favorable to free trade, open international markets, the maintenance of the dollar as the international reserve currency, the relatively free movements of people and capital, etc. As it recently became evident, the pursuit of free trade agreements in the Atlantic and the Pacific would be less simple

for Washington were it to disengage from the world or retrench from the international system. While the estimated benefits of global disengagement would amount to \$900 billion over the course of a decade, the benefits of the proposed Transatlantic Free Trade and Investment Agreement are estimated to more than \$100 billion annually; pure arithmetics seems to suggest that benefits are higher if the United States follows the second option. But declinists claim this expands the American security interests in Europe while maintaining the European security is already too expensive. Forgoing these burdensome costs will most certainly result in more security for America than continuing this overstretch. However, enjoying more security does not necessarily mean America will continue to maintain its national power relative to other international actors for there is no pertinent empirical evidence it will alleviate or delay the decline; nor is there any pertinent evidence engagement heightens counterbalancing against the U.S.

In the political field, deep engagement allows the United States to pursue a grand strategy that reflects its most deep-seated liberal, democratic values and principles that continue to be the very essence of the American way of life and to inspire and attract other states and peoples around the world. Moreover, in the security field, deep engagement allows the United States' forward military presence and pervasive alliances to prevent, prepare for, deter, retaliate and prevail over an existing or potential threat to America's security and strategic interests;⁵¹ they also facilitate America's "strategic solvency."⁵² This translates into an enhanced American global influence which helps Washington get things the way it wants and increases its leverage power in relation to other states. According to Layne, these are the foundations of the Open Door Doctrine which has guided the American hegemonic grand strategy since World War II: "Perhaps the biggest challenge (...) will be to rebuild U.S. authority, respect, and credibility and regain the ready support of its allies and other states. The United States' strongest characteristics are its moral authority and capacity to command respect and build partnerships and alliances."⁵³

And these can only be maintained through solid deep engagement and liberal institutionalism. Even if there are costs attached to this role of *liberal leviathan* (i.e. counterbalancing), they will not squander American power because other states in the system treasure the public goods the United States produces for them as the unipolar state. Indeed, the United States would be making a great error to pass on this historical opportunity to remake the international system into a more democratic, prosperous, open and peaceful one. The rise of China, or any other great power for that matter, should not concern the United States as much, for even if it will become the world's second largest economy, Washington will remain the world's uncontested military superpower. And this is unlikely to change in the foreseeable future.⁵⁴

By contrast, selective engagement would require that the United States still enact an active, engaged strategy based on forward American presence that underlines six major American interests: defend the United States homeland against attack; maintain a deep peace among the Eurasian allies (which requires the maintenance of two alliances – NATO and the U.S.-Japan alliance); preserve the free access to energy resources (particularly oil); preserve an open international economic order; spread democracy, rule of law and the protection of human rights; and avert severe climate change. However, this selective engagement strategy will have to adapt to the profound changes of the austerity era that America is experiencing. In particular, the United States would need to limit its security-military role and all associated expenses, but it could not and should not compromise or reduce its ability to provide collective goods in the international system.⁵⁵ This includes its military power projection capabilities.

However, both deep engagement and selective engagement predispose the United States to balancing from other great powers in the international system. Surely, the unipolar system may be a unique power configuration from the point of view of the distribution of power; but balancing is still present, be it in the form of political and diplomatic resistance – typically referred to as *soft* balancing – or anti-American feelings. The declinist argue

the international system has already started to push back against the United States. And Waltz, Posen and Layne argue soon this resistance will inevitably turn into outright hard balancing. With the rise of new great powers such as China, which has a long history of using coercive power in international conflicts, as well as the resurgence of other great powers such as the Russian Federation which was willing to use military force in Georgia, hard balancing is no longer a possibility, but a future certainty. Critics of declinism, however, argue most of the post-Cold War realist IR literature is bewildered by the obvious lack of hard balancing against the United States. Brooks, Ikenberry and Wohlforth argue that the declinists' claim that China, Russia, and other great powers *might* start to balance against the United States hardly counts as evidence of counterbalancing effort in the international system. Possibilities are not empirical evidence. And in fact, systemic resistance is natural and the United States is in a much better position to make use of it than the rising great powers.

Disengagement and retrenchment are similar strategies, though they are not identical. The first calls for a complete withdrawal of American troops and an isolationist policy towards the rest of the international system; it argues the American interests would be best served if America stopped spending precious, scarce resources to serve the interests of other states, some of which have become security free-riders. Retrenchment, which is roughly similar to selective engagement or collective security, entails a partial, selective American disengagement from some security commitments and geographical areas that are not crucial for the strategic or vital American interests alongside avoiding any embroilment in land wars or state-building adventures on the continent in Europe and/or Asia. However, critics such as Ikenberry, Brooks and Wohlforth argue in a 2013 article in *International Security* that the benefits of these two strategies are difficult to estimate, while their costs are immediately obvious. Under these circumstances, it is virtually impossible to predict whether the estimated benefits of a world in which the United States is disengaging from the international system, are in any way

larger than those of a world in which America is engaged with the system and governs it relatively well albeit at a considerable cost.

Last, but certainly not least, offshore balancing assumes the United States will continue to pursue the national interest of avoiding the rise of a regional hegemon in Europe – as well as a regional hegemon in the Middle East where U.S. oil interests might thus be imperiled. Offshore balancing is a realist grand strategy that assumes there are structural limits to America's power, the most important of which is the rise of new great powers that will inevitably balance against the United States: "Offshore balancing is predicated on the assumption that attempting to maintain U.S. hegemony is self-defeating because it will provoke other states to combine in opposition to the United States and result in the futile depletion of the United States' relative power, thereby leaving it worse off than if it accommodated multipolarity. Offshore balancing accepts that the United States cannot prevent the rise of new great powers either within (the EU, Germany, and Japan) or outside (China, a resurgent Russia) its sphere of influence. Offshore balancing would also relieve the United States of its burden of managing the security affairs of turbulent regions such as the Persian Gulf/Middle East and Southeast Europe."⁵⁶ But the United States need not stay engaged and cover the huge costs of a hegemonic grand strategy simply to promote this particular interest. Rather, Washington could rely on the regional balance of power dynamics and retrench to a role of over-the-horizon balancer: "An offshore balancing strategy would permit the United States to withdraw its ground forces from Eurasia (including the Middle East) and assume an over-the-horizon military posture. If – and only if – regional power balances crumbled would the United States re-insert its troops into Eurasia."⁵⁷ This would entail a radical shift in America's global role from the global policeman towards the balancer of last resort, from the first line of global security to the defender of last resort, from the governor of the system to the holder of the systemic and regional balance of power.

Unlike disengagement which favors breaking all existing security commitments and full retrenchment of American forward military presence on a global scale, offshore balancing points out disengagement is not sufficient and it does not presume the true American strategic interests are misrepresented by the grand strategy Washington pursues. Instead, much like the case of selective engagement or retrenchment, the United States must maintain sufficient and adequate air and naval power projection capabilities to ensure a solid and credible deterrent against the potential rise of a continental hegemon in Eurasia. In a nutshell, offshore balancing calls for limiting the American global military presence "because that presence generates resentment, fuels more terrorism, and threatens [American] liberty at home. Finally, offshore balancing recognizes that there are *limits* to U.S. power."⁵⁸ And specifically because of the fact that even American preponderant power has its inherent limits, "the paradox of U.S. power will not disappear. (...) the big question confronting U.S. strategists in coming years is how to reduce the risks of U.S. hegemony. To lower the risk, the United States must change its grand strategy."⁵⁹ Offshore balancing is the most appropriate grand strategy because unlike hegemony or primacy, it shifts the security burden off American shoulders: "Offshore balancing is a grand strategy based on *burden shifting*, not burden sharing."⁶⁰ And this particular grand strategy might ensure a more enduring American leadership of the international system because it might decrease its costs and make American power less disagreeable to the other powers in the system.

In general, the declinists argue in favor of limiting America's engagement abroad by referring to the material limits of American power and American exceptionalism. The implied assumption behind this argument is that limiting America's expensive and extensive engagement abroad will reduce the federal deficit, the foreign debt and help rebalance the American economy. However, disengagement will also cost a lot of money. Declinists argue the United States will save up to \$900 billion

if it disengages and brings all troops back home, thus alleviating the federal deficit and the public debt because America will no longer need to borrow money to maintain its huge defense budget; however, this argument overlooks the fact that disengaging at a moment like the present would put that much more pressure on the short-term federal deficit amounting to \$1.1 trillion in 2012. Moreover, there is no real guarantee the saved \$900 billion will automatically be deducted from the American deficit and/or public foreign debt, not with the structural problems the U.S. is struggling. If the point is to alleviate the United States' economic problems in the short- and mid-term, then wouldn't the costs of disengagement be intuitively more harmful? Also, alleviating the short-term pressures on the American budget will prove of no avail in the mid-term if the costs of America's selective engagement or „over-the-horizon” balancing posture incurs growing cost for each individual foreign adventure. And these are not costs one can estimate or know in advance, but the critics of declinism presume they are prohibitively high, whereas the declinists presume they are incentively low. In a nutshell, the debate is very tight because neither the declinists, nor the critics bring solid empirical evidence to support their arguments, because neither argument is based on balanced and relatively complete evidenciary support for the harms and blessings of one grand strategy or another.

c) The American decline as a result of the rise of the rest

The third layer of the declinist argument behind America's relative power decline is a counterintuitive one: it is not that America's power is diminishing – indeed, how could it when the United States is still so far ahead militarily and it is still too big to fail? But the systemic power gap has started to close as a result of the rise of other systemic great powers such as China, India, Brazil or of the resurgence of others, such as the Russian Federation. The rise of these global powers might, in the mid- or long-term endanger America's global leadership position not merely because of the

intense economic competition, but also because there is a greater chance they may start balancing against the United States to pursue their own narrow strategic interests.

This particular layer is the most intimately related to the power transition, hegemonic transition or power shift theoretical background. It basically emphasizes that the United States “confronts a world in transition” from uni- to multipolarity.⁶¹ At the same time, the United States is facing a rising aspiring regional hegemon – the People's Republic of China – which may very well challenge the basis of the American hegemonic world order at some point in the future. Some of the declinist school's scholars, such as Friedman, Mandelbaum and Friedberg argue the United States is already losing its strategic advantage in its hegemonic competition with China because Washington has become so strategically distracted by secondary interests (e.g. the wars in the Middle East, providing security for the European allies, etc.) that it has so far failed to address this strategic rivalry with China appropriately. As a result, China has been gaining increasing lead on America in economic, technological and even military terms.⁶² However, the United States needs to pay more attention to this strategic relation with China and to refocus its strategic attention towards Asia – what the White House used to call the *pivot* to Asia which has nowadays been rebranded the *rebalancing* of American foreign policy; the latter sounds much more neutral especially to worried European ears. The United States is no longer just the indispensable nation, but since 2002 it has also become the *Pacific* nation. Such a refocus on Asia should come with the clear realization of the limits of deep engagement in the Pacific. In other words, the United States should definitely avoid being dragged in *any* kind of conflict and war on the Asian continental mass. American power should be exercised from offshore bases and be built on economic appeal and the projection of naval and air power.⁶³ Essentially, Washington's strategy in Asia must avoid the errors of its grand strategy and deep involvement in Europe and/or the Middle East.

But what are the costs incurred by operating an „over-the-horizon” or restrained grand strategy? What are the economic and strategic costs – or what Kennedy calls the invisible costs – of this restrained grand strategy? What and how does this grand strategy contribute to alleviating the economic problems with which the United States is struggling nowadays? How long would it take for such a grand strategy to alleviate them? And how is this different from or more beneficial than the alternative solutions offered by the current grand strategy? Similarly, how does one know deep engagement is any better strategically than its more restrained alternatives if the costs and benefits of the latter are impossible to measure? Historical evidence also points to the fact that great powers rarely shift their grand strategies in so radical a fashion as the move from deep engagement to retrenchment or offshore balancing would entail. Is President Obama’s pivot to Asia or rebalancing of its foreign policy between the Atlantic and the Pacific such a radical shift?

A few concluding thoughts

“I propose a *“Fix-It-First”* program to put people to work as soon as possible on our most urgent repairs, like the nearly 70,000 structurally deficient bridges across the country. And to make sure taxpayers don’t shoulder the whole burden, I’m also proposing a Partnership to Rebuild America that attracts private capital to upgrade what our businesses need most: modern ports to move our goods, modern pipelines to withstand a storm, modern schools worthy of our children. Let’s prove that there’s no better place to do business than here in the United States of America, and let’s start right away. We can get this done.”⁶⁴ “As we peer into society’s future we (...) must avoid the impulse to live only for today, plundering, for our own ease and convenience, the precious resources of tomorrow. We cannot mortgage the material assets of our grandchildren without risking the loss also of their political and spiritual heritage.”⁶⁵ How relevant are these words in describing the current American economic strategy! Yet they belong to different American political leaders set in very different

timeframes. The first quote is from President Obama’s 2013 *State of the Union Address* while the latter belongs to President Eisenhower’s *Farewell Address* in 1961. I started the article with two different historical quotes and I will end it with the same historical comparison to serve as a reminder all historical moments are unique; yet none is so unique as to escape historical comparisons altogether. Similarly, the American experience and fears of relative power decline are not unique in history.

President Obama’s 2013 *State of the Union* address underlines a double-edged proposal: on the one hand there is a plan – *Fix-it-First!* – to take the American economy out of recession and rebuild it first among the rest of the global economies now experiencing economic difficulties as well. On the other hand there is a national bi-partisan plan – *Partnership to Rebuild America* – to reconsolidate America’s economy, one that addresses structural problems, several of which have been repeatedly addressed by the declinist scholars. Could this focus on rebuilding America’s national power basis be Washington first step in the battle against its relative power decline? While the White House outlined in 2013 a balanced grand strategy between the deep engagement’s benefits and the harms pointed out by the declinists, its foreign policy looks more like a compromise between the two approaches rather than a clear choice between them. For instance, declinist scholars such as Layne or Posen demanded that the United States disengage from Europe and shift to an offshore balancing position to prevent the rise of hostile regional hegemon. However, one such potentially hostile regional hegemon is already rising in Asia, i.e. China. The United States is already reducing its forward presence in Europe and shifting a large part of those troops to Asia to balance China.⁶⁶

At the same time, though, the American grand strategy is now focusing inward in order to rebuild and rebalance the (domestic) sources of American power – from reindustrialization and creation of new jobs, to rebuilding America’s decaying transportation infrastructure, to rebalancing the distribution of income and re-empowering the middle class, emphasizing high education and research, boosting equality

and non-discrimination, etc. In other words, America's journey of rediscovery has already begun. And it is a race against other great powers in the international system and a search for the next model of international and domestic political and economic success. But this grand strategy will only do the trick half way assuming it is successful. China, India, Brazil, Russia and other great powers will still be rising. And they might still hard balance against the United States; they might still make decisions amongst themselves, decisions within which the United States will either not be invited, or it will fight a lot harder to be admitted into. If the international system moves from unipolarity to bipolarity again, it will be a mistake to believe it is familiar to Washington; a Sino-American bipolarity will be nothing like the Soviet-American bipolarity. And if the system moves towards multipolarity, then it will be a completely new strategic environment for the United States.

At this point it is simply too early to tell whether the fifth wave of American relative power decline is supported by empirical evidence or if this will be just a scare as the previous four waves have proved to be as well. Whether America's future is to be the Weary Policeman or the Systemic Colossus is just too early and too inconclusive to tell. The empirical evidence provided by the declinists as well as by their critics are not complete enough to make this judgement at this point. And the choice between the two schools of thought seems a matter of political or theoretical preference rather than a decision based on clear empirical evidenciary support. In fact, both the declinists and their critics provide insufficient and incomplete empirical evidenciary support. The declinists focus more on the costs of the hegemonic grand strategy while presuming the benefits of a more restrained grand strategy which cannot be measured for comparison. By contrast, the critics of declinism offer plenty of empirical evidenciary support for the benefits of a deep engagement grand strategy and for the huge costs entailed by its even partial abandonment; but they do not offer any terms of comparison assuming the costs and

benefits of a restrained grand strategy cannot be calculated precisely.

In a sense, the American grand strategic hourglass has been reset by the second Obama administration on February 13, 2013. Whether time is running in favor of America's relative power preponderance in the international system, or against it, time will tell. For at this moment, the sands of America's grand strategic hourglass do not reveal themselves completely.

NOTE

¹ Neville Chamberlain, British Chancellor of the Exchequer, *Speech in the House of Commons*, April 25, 1933.

² President Barack Obama, *State of the Union Address*, Speech before the U.S. Con-gress, February 12, 2013.

³ Josef Joffe, "Declinism's Fifth Wave" *The American Interest* January/February 2012, online edition.

⁴ For a comprehensive analysis of power transition theory, in all its forms and variations, see Simona R. Soare, „Tranziția de putere” [Power Transition Theory] in Lucian Dîrdală and Daniel Biro, *Introducere în relațiile internaționale. Teme centrale în politica mondială* [An Introduction to International Relations: Great Issues in World Affairs] (Iași: Polirom, 2013), forthcoming.

⁵ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981) and Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest* (New York: Columbia University Press, 1998).

⁶ George Modelski, *Long Cycles in World Politics* (Seattle: University of Washington Press, 1987) and Joshua S. Goldstein, *Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age* (New Haven: Yale University Press, 1988).

⁷ Paul Kennedy, *The Rise and Fall of Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (New York: Vintage Books, 1987).

⁸ Jeffrey Taliaferro, *Balancing Risks: Great Power Intervention in the Periphery* (Ithaca: Cornell University Press, 2004).

⁹ Immanuel Wallerstein, *The Decline of American Power: The U.S. in a Chaotic World* (New York: The New York Press, 2003).

¹⁰ Fareed Zakaria, *The Post-American World* (New York: W.W. Norton, 2008) and Charles A. Kupchan, *No One's World: The West, the Rise of the Rest, and the Coming Global Turn* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 5.

¹¹ The declinist school is very extensive. Among the most representative studies are: Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment" *Foreign Affairs* 70:1 (1990/1991), 23-33; Christopher Layne, "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise" *International Security* 17:4 (1993), 5-49; Kenneth Waltz, "The Emerging Structure of International Politics" *International Security* 18:2 (1993), 44-79; Barry R. Posen, "The Case for Restraint," *American Interest*, 3:1 (2007), 7-17; Barry R. Posen, "Stability and Change in U.S. Grand Strategy" *Orbis* 51:4 (2007), 561-567; Walt, *Taming American Power*; Stephen M. Walt, "In the National Interest: A Grand New Strategy for American Foreign Policy" *Boston Review* 30:1 (2005); John J. Mearsheimer, "Imperial by Design" *National Interest*, 111 (2011), 16-34; Eugene Gholz, Daryl G. Press, and Harvey M. Sapolsky, "Come Home, America: The Strategy of Restraint in the Face of Temptation" *International Security* 21:4 (1997), 5-48; Eugene Gholz and Daryl Press, "Footprints in the Sand" *American Interest* 5:4 (2010), 59-67; Benjamin H. Friedman, Eugene Gholz, Daryl G. Press, and Harvey Sapolsky, "Restraining Order: For Strategic Modesty" *World Affairs*, Fall 2009, 84-94; Paul K. MacDonald and Joseph M. Parent, "Graceful Decline? The Surprising Success of Great Power Retrenchment," *International Security* 35:4 (2011), 7-44; Christopher A. Preble, *Power Problem: How American Military Dominance Makes Us Less Safe, Less Prosperous, and Less Free* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2009); Christopher Layne, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006); Christopher Layne, "From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy" *International Security* 22:1 (1997), pp. 86-124; Christopher Layne, "Offshore Balancing Revisited" *Washington Quarterly* 25:2 (2002), 233-248; Christopher Layne, "Less Is More: Minimal Realism in East Asia" *National Interest* 43 (1996), 64-77; Benjamin Schwarz and Christopher Layne, "A New Grand Strategy" *Atlantic Monthly*, January 2002, 36-42; Christopher Layne, "America's Middle East Strategy after Iraq: The Moment

for Offshore Balancing Has Arrived" *Review of International Studies* 35:1 (2009), 5-25; Richard K. Betts, *American Force: Dangers, Delusions, and Dilemmas in National Security* (New York: Columbia University Press, 2012); Robert A. Pape, *Dying to Win: The Strategic Logic of Suicide Terrorism* (New York: Random House, 2005); Robert A. Pape, "Empire Falls" *National Interest*, No. 99 (2009), 21-34; Robert A. Pape, "It's the Occupation, Stupid" *Foreign Policy*, October 18, 2010; Robert A. Pape and James K. Feldman, *Cutting the Fuse: The Explosion of Global Suicide Terrorism and How to Stop It* (Chicago: University of Chicago Press, 2010); Andrew J. Bacevich, *American Empire: Realities and Consequences of U.S. Diplomacy* (Cambridge: Harvard University Press, 2002); Max Boot, *The Savage Wars of Peace: Small Wars and the Rise of the American Empire* (New York: Basic Books, 2002); Ted Galen Carpenter, *Smart Power: Towards a Prudent Foreign Policy for America* (Washington, D.C.: CATO Institute, 2008); Ivo H. Daalder and James M. Lindsay, *America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2003); Michael Desch, *Power and Military Effectiveness: The Fallacy of Democratic Triumphalism* (Baltimore: John Hopkins University Press, 2008); Colin Dueck, *Hard Line: The Republican Party and U.S. Foreign Policy since World War II* (Princeton: Princeton University Press, 2010); Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy* (Princeton: Princeton University Press, 2006); Francis Fukuyama, *America at the Crossroads: Democracy, Power and Neoconservative Legacy* (New Heaven: Yale University Press, 2006); Leslie H. Gelb, *Power Rules: How Common Sense Can Rescue American Foreign Policy* (New York: Harper Collins, 2009); G. John Ikenberry, Thomas J. Knock, Anne-Marie Slaughter, Tony Smith, *The Crisis of American Foreign Policy: Wilsonianism in the Twenty-First Century* (Princeton: Princeton University Press, 2009); Robert Jervis, *American Foreign Policy in a New Era* (London: Routledge, 2005); Charlmers Johnson, *Dismantling the Empire: America's Last Best Hope* (New York: Metropolitan Books, 2010); Charlmers Johnson, *The Sorrows of Empire: Military, Secrecy, and the End of the Republic* (New York: Metropolitan Books, 2004); Robert Kagan, *The Return of History and the End of Dreams* (New York: Alfred A. Knopf, 2008);

Robert Kagan, *Dangerous Nation: America's Place in the World from its Earliest Days to the Dawn of the Twentieth Century* (New York: Alfred A. Knopf, 2006); Melvyn Leffler and Jeffrey Legro, *To Lead the World: American Strategy after the Bush Doctrine* (Oxford: Oxford University Press, 2008); Steven E. Lobell, Norrin Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro (eds.), *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009); Michael Mandelbaum, *The Frugal Superpower. America's Global Leadership in a Cash-Strapped Era* (New York: Public Affairs, 2010); Norrin Ripsman and T.V. Paul, *Globalization and the National Security State* (Oxford: Oxford University Press, 2010); Robert J. Lieber, "America In Decline? It's a Matter of Choices, Not Fate" *World Affairs* 175:3 (2012), 88-96; Robert J. Lieber, *The American Era: Power and Strategy for the 21st Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005); David P. Calleo, "American Decline Revisited" *Survival: Global Politics and Strategy*, 52:4 (2010), 215-227; Paul Krugman, *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008* (New York: W.W. Norton, 2009); Joseph E. Stiglitz, *Freefall. America, Free Markets and the Sinking of the World Economy* (New York: W.W. Norton, 2010).

¹² Thomas L. Friedman and Michael Mandelbaum, *That Used to Be Us: How America Fell Behind in the World It Invented and How Can We Come Back* (New York: Farrar, Strauss and Giroux, 2011), 356.

¹³ G. John Ikenberry, *The Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order* (Princeton: Princeton University Press, 2011), 9.

¹⁴ Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 217.

¹⁵ This argument is developed in great detail in Simona R. Soare, "Pax Americana: Pacea Paradoxurilor și Paradoxurile Păcii" [Pax Americana: The Peace of Paradoxes and the Paradoxes of Peace], Introductory Study to the Romanian translation of Christopher Layne, *Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the present* (Iași: Polirom, 2011), 9-51.

¹⁶ *The Budget and Economic Outlook: Fiscal Years 2013 to 2023* (Washington D.C.: Congressional Budget Office, 2013), 2 – Table 1; also see *The 2012 Long-Term Budget Outlook* (Washington D.C.: Congressional Budget Office, 2012), 25 – Figure 1-5.

¹⁷ *The Military Balance* 113: 1 (2013), 42 and *Long-Term Implications of the 2013 Future Years Defense Program* (Washington D.C.: Congressional Budget Office, 2013).

¹⁸ Barry R. Posen, "Pull Back: The Case for a less Activist Foreign Policy" *Foreign Affairs*, January/February 2013, online edition.

¹⁹ Layne, "The Almost Triumph of Offshore Balancing," online edition.

²⁰ Posen, "Pull Back," online edition.

²¹ A representative analysis is Niall Ferguson, *Colossus: The Rise and Fall of the American Empire* (New York: Penguin Books, 2005).

²² G. John Ikenberry, "Is American Multilateralism in Decline?" *Perspectives on Politics* 3 (2003): 533.

²³ Paul Kennedy, "The Eagle Has Landed: The New U.S. Global Military Position," *Financial Times*, February 1, 2002.

²⁴ Ferguson, *Colossus*, 3.

²⁵ Brooks and Wohlforth, *World Out of Balance*, 3. Also see John G. Ikenberry (ed.), *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power* (Ithaca: Cornell University Press, 2002).

²⁶ G. John Ikenberry, Michael Mastanduno and William C. Wohlforth, "Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences" *World Politics* 61:1 (2009), 1.

²⁷ Henry Kissinger, *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century* (New York: Simon and Schuster, 2001), 17.

²⁸ Timothy Garton Ash, "Stagger On, Weary Titan: The US Is Reeling, Like Imperial Britain after the Boer War –but Don't Gloat," *The Guardian*, August 25, 2005.

²⁹ Layne, "From Preponderance to Off-shore Balancing," 86-124.

³⁰ Robert J. Art, "Selective Engagement in an Era of Austerity" in Richard Fontaine and Kristin M. Lord (eds.), *America's Path: Grand Strategy for the Next Administration* (Center for A New American Security, 2012), 13.

³¹ Joseph S. Nye, *Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone* (Oxford: Oxford University Press, 2002); Stephen M. Walt, *Taming American Power: The Global Response to U.S. Primacy* (New York: W.W. Norton, 2005).

³² Brooks and Wohlforth, *World Out of Balance*; and Stephen G. Brooks, G. John Ikenberry, and William C. Wohlforth, "Don't Come Home, America: The Case against Retrenchment" *International Security*, 37:3 (2012/13), 7–51.

³³ David P. Calleo, "American Decline Revisited" *Survival: Global Politics and Strategy*, 52:4 (2010), 215-227. Calleo differentiates between morbid and relative power decline; he argues the U.S. is experiencing relative power decline from it can always recover provided it adopts sound, rational policies. Also see, David P. Calleo, *of Power. America's Unipolar Fantasy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 31. Also, see Michael Cox who argues the American relative power decline is exaggerated, especially when the rise of the rest is concerned. See, for instance, Michael Cox, "Power shifts, economic change and the decline of the West?" *International relations*, 26:4 (2012), 369-388; Michael Cox, "Power shift and the death of the West?: not yet!" *European political science*, 10:3 (2011), 416-424; Robert J. Lieber, *The American Era: Power and Strategy for the 21st Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

³⁴ See Zakaria, *The Post-American World* and Kupchan, *No One's World*.

³⁵ Paul Krugman, *End This Depression Now!* (New York: W.W. Norton, 2012).

³⁶ Robert Kagan, "Not Fade Away: The Myth of American Decline" *The New Republic*, January 11, 2012, <http://www.tnr.com/article/politics/magazine/99521/americanworld-power-declinism>. This point is made quite poignantly by Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers* and Goldstein, *Long Cycles*.

³⁷ Joffe, "Declinism's Fifth Wave;" also see Stiglitz, *Freefall*.

³⁸ For a different perspective see National Intelligence Council, *Global Trends 2030* (Washington D.C.: National Intelligence Council, 2012).

³⁹ *The Budget and Economic Outlook: Fiscal Years 2013 to 2023* (Washington D.C.: Congressional Budget Office, 2013).

⁴⁰ Freidman and Mandelbaum, *That Used to Be Us*, 3-17.

⁴¹ A great analysis of this particular challenge is in Stiglitz, *Freefall*, especially part 1.

⁴² Krugman, *End This Depression Now!*

⁴³ *The Budget and Economic Outlook: Fiscal Years 2013 to 2023* (Washington D.C.: Congressional Budget Office, 2013).

⁴⁴ Joffe, "Declinism's Fifth Wave."

⁴⁵ "Trends in the Distribution of Household Income between 1979 and 2007" (Washington D.C.: Congressional Budget Office, 2011).

⁴⁶ Simona R. Soare, „Planul Obama privind sistemul de apărarea anti-rachetă în Europa. Implicații pentru securitatea națională a României” [Obama's European Ballistic Missile Defense System. Implications for Romania's National Security] *Strategic Monitor* 3-4/2011, 51-61.

⁴⁷ For a much more comprehensive analysis of the contemporary empirical evidence to measure the American relative power decline and especially for an in-depth analysis of the misrepresentation of declinist arguments concerning the American subsidizing European security and NATO see Simona R. Soare, „Washington's *Cri de Coeur* in the Battle against Relative Power Decline?” *Strategic Monitor* 1-2 (2013), forthcoming.

⁴⁸ Dana H. Allin and Erik Jones, *Weary Policeman: American Power in an Age of Austerity*, Chapter 4 "The causes and consequences of austerity" *Adelphi Series*, 52:430-431 (2012), 139. Also see data of the National Bureau for Economic Research (NBER) counting 11 business cycles since 1945. See <http://www.nber.org/cycles.html>.

⁴⁹ Krugman, *End This Depression Now!* and Allin and Jones, *Weary Policeman*, 146.

⁵⁰ The concept was coined by Joseph S. Nye jr., "East Asian Security: The Case for Deep Engagement" *Foreign Affairs* 74:4 (1995), 90-102. However, this type of strategy is also known as hegemony, liberal interventionism, etc. For other alternative strategies see Art, "Selective Engagement in an Era of Austerity" 13-28; Barry R. Posen and Andrew L. Ross, "Competing Visions for Grand Strategy," *International Security* 21:3 (1996/97), 5-53; and Art, *A Grand Strategy for America*; John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics* (New York: W.W. Norton, 2001); Christopher Layne, "From Preponderance to Offshore Balancing" 86-124; Christopher Layne, "The (Almost) Triumph of Offshore Balancing" *The National Interest*, January 12, 2012. For a different argument, see John G. Ikenberry and Stephen Walt, "Offshore Balancing or International Institutions? The Way Forward for U.S. Foreign Policy" *Brown Journal of World Affairs* XIV: 1 (2007), 13-23. For a critical overview see G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2011); Stephen G. Brooks and William C. Wohlforth, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy* (Princeton, N.J.:

Princeton University Press, 2008); Robert J. Lieber, *Power and Willpower in the American Future: Why the United States Is Not Destined to Decline* (New York: Cambridge University Press, 2012); and Stanley A. Renshon, *National Security in the Obama Administration: Reassessing the Bush Doctrine* (New York: Routledge, 2010).

⁵¹ G. John Ikenberry, and William C. Wohlforth, "Don't Come Home, America: The Case against Retrenchment" *International Security*, 37:3 (2012/13), 7–51.

⁵² Fontaine and Lord (eds.), *America's Path: Grand Strategy for the Next Administration*, 8. By "strategic solvency" the authors mean "keeping America's external commitments in line with the domestic resources available to back them."

⁵³ G. John Ikenberry and Stephen M. Walt, "Offshore Balancing or International Institutions?" 15.

⁵⁴ For more details on this particular perspective concerning the United States' status as systemic military Goliath see Simona R. Soare, "Global Goliath vs. Global Leader: the United States' Difficult Strategic Choice" *Strategic Monitor* issue 1-2/2013.

⁵⁵ Art, "Selective Engagement in the Era of Austerity," 17.

⁵⁶ Christopher Layne, "Offshore Balancing Revisited" *The Washington Quarterly* 25:2 (2002), 245.

⁵⁷ Christopher Layne, "Who Lost Iraq and Why It Matters: The Case for Offshore Balancing" *World Policy Journal* 24:3 (2007), 38.

⁵⁸ Ikenberry and Walt, "Offshore Balancing or International Institutions?" 14, emphasis added.

⁵⁹ Layne, "Offshore Balancing Revisited," 245, emphasis added.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Fontaine and Lord (eds.), *America's Path: Grand Strategy for the Next Administration*, 5.

⁶² The paradoxical character of this argument is tackled in Simona R. Soare, "The China Factor in U.S. Grand Strategy" *Journal of East European and Asian Studies* 3-4 (2012), 295-310.

⁶³ For more details, see Henry Kissinger, *On China* (New York: Penguin Books, 2011) and Zbigniew Brzezinski, *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power* (New York: Basic Books, 2012).

⁶⁴ President Barack Obama, *State of the Union Address* speech before the US Congress, February 12, 2013.

⁶⁵ President Dwight D. Eisenhower, *Farewell Address*, January 19, 1961.

⁶⁶ Stephen G. Brooks, G. John Ikenberry, and William C. Wohlforth, "Lean Forward: In Defense of American Engagement" *Foreign Affairs*, January/February 2013. Also see Kyle Haynes, William R. Thompson, Paul K. MacDonald and Joseph M. Parent, "Correspondence: Decline and Retrenchment – Peril or Promise?" *International Security* 36:4 (2012), 189-203.

MARINA INDIANĂ ÎN MAREA MEDITERANĂ: DIPLOMAȚIE MILITARĂ ȘI SINERGIE TEHNOLOGICĂ

SILVIU PETRE *

Abstract

In the mold of the XVth century, Mediterranean Sea has become one of the centers of the world once more. Russian, Chinese, Israeli, Turkish and Indian navies join established Western powers in patrolling the widest sea mass separating North from the South. Terrorism, dynamics of MENA during Arab Spring and piracy in the Aden Gulf are all good motives for following Alfred T. Mahan's dictum of controlling the global maritime routes.

India, as one of the aspiring global superpowers, has made a custom in developing a blue water navy. However, her presence in the Mediterranean is not only an imitation of other nations nor a simple game of prestige. India seeks to establish and deepen naval cooperation with those Mediterranean countries with whom she already has prior technological exchange.

Keywords: India, Mediterranean Sea, Israel, Turkey, France, Spain, geopolitics, clusterland

Către mijlocul lui iunie 2012, patru nave ale marine indiene se pregăteau să plece la Shanghai (este vorba despre distrugătorul de rachete INS Rana, fregata camuflată INS Shivalik, corveta arată INS Karmukh și nava-rezervor INS Shakti¹). Evenimentul vine la câteva zile după întâlnirea de la Organizația pentru Cooperare din Shanghai dintre ministrul de externe indian, M.S.Krishna, și omologul său chinez Jiang Jiechi alături de vice-premierul Li Xeqiang. Înainte de a andoca în Shanghai navele indiene au oprit prin diferite porturi din Vietnam, Filipine, Coreea de Sud și Japonia².

Alte patru nave, de data aceasta ale flotei de vest (INS Mumbai, INS Aditya, INS Trishul și INS Gomti) au pornit în sens invers pentru

a ajunge în Golful Aden, Marea Roșie și a pătrunde în Mediterana. Condușă de contra-amiralul A.R.Karve, flota indiană a ajuns în portul Haifa din Israel la început de august pentru o vizită de patru zile. Cele două state, India și Israel, au sărbătorit 20 de ani relații diplomatice. Alături de cele două convoaie mai sus menționate, alte nave indiene au primit ordin să pornească spre Maldive, Mauritius și Seychelles. Mult mai aproape de data scrierii rândurilor de față, amiralul Murat E Bilgel, comandantul forțelor navale turcești, a poposit la Mumbai (6-8 noiembrie 2012) într-o vizită de curtoazie și schimb de experiență. Bilgel s-a întâlnit cu vice-amiralul Sekhar Sinha cu care a vizitat împreună șantierul naval și nava INS Teg³.

* Silviu Petre este doctorand SNSPA, beneficiar al Programului Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Dat fiind acest itinerariu, ne putem interoga asupra rostului itinerariului navelor indiene, mai ales în marea Mediterana? Este vorba despre o simplă demonstrație de forță, o prelungire a interesului indian în Golful Aden și Marea Roșie sau poate o modalitate prin care India vrea să fie mai aproape de punctele incandescente ale Primăverii Arabe?

Articolul de față va argumenta că itinerariul mării indiene se înscrie într-o cheie geopolitică însumând rațiuni deopotrivă tehnice și geografice. Vom introduce de asemenea termenul de **clusterland**, similar cu noțiunile consacrate de **heartland** și **rimland**. În geopolitica tradițională, cea care era fidelă etimologiei numelui său⁴, termenul de **heartland** denota o zonă cu geometrie variabilă ce cuprindea mai mult sau mai puțin estul Europei, parte din Rusia europeană până în Siberia. În teoria lui Halford Makinder, controlul Eurasiei depindea de controlul/cucerirea **heartlandului**. Mai târziu, americanul de origine olandeză Nicholas Spykman introducea noțiunea de **rimland** = pământul de margine și muta în consecință atenția pe acesta. Pentru Spykman hegemonia americană post 1945 cerea controlul zonelor de margine ale Eurasiei pentru a putea controla Oceanul Planetar și a îngrădi URSS. Program recomandat în scrisoarea cea lungă de către George Kennan în 1946-1947. În timpul Războiului Rece dar nu numai Statele Unite au urmărit să aibă atât **heartlandul** cât și **rimlandul** în sfera de influență. Plasarea rachetelor Polaris în Germania, războaiele din Indochina sau curțarea unor aliați precum Turcia, China ori Pakistan completau aceeași rațiune strategică. Astăzi, când refrenul general al ascensiunii economice asiatice are drept cheiasol puterea Chinei, Statele Unite comasează aici resursele logistice, militare și diplomatice.

Înțeleg prin **clusterland** o constelație de puncte de interes cu rol strategic, logistic sau de altă natură ce fixează politica externă a unui anume stat. Un **clusterland** apare dintr-o nevoie de ierarhizare a priorităților -> un stat/armată/marină nu poate controla complet un întreg areal și atunci se mărginește la câteva zone (orașe, forturi, vârfuri montane) ce asigură avantaje.

Putem aduce ca exemplu amplasarea scutului anti-rachetă în Europa. După cum se știe

infrastructura scutului va fi găzduită de cinci națiuni: Spania, Cehia, România, Polonia și Turcia. Elemente ale scutului ar putea fi concentrate doar pe flancul estic al NATO. Însă, din motive de natură politică/diplomatică/economică, a rămas configurația de mai sus. Spunem în acest caz că țările care vor găzdui elemente ale scutului compun un **clusterland** pentru decidenții de la Washington.

Clusterlandul este asemănător cu noțiunea de regiune geopolitică din gândirea lui Saul Bernard Cohen⁵. Acesta enumeră trei astfel de regiuni maritime: America de Nord și de Mijloc, Europa maritimă și Maghrebul; Rim-ul Pacific. Spre deosebire de Cohen, noțiunea propusă de **clusterland** are un caracter discontinuu și nu cere interesul față de o întreagă zonă anume, ci doar față de câteva relieuri strategice, așa cum s-a menționat mai sus.

De la statutul de Cenușăreasă la cel de regină a balului?

Cu un personal de peste 50.000 de oameni⁶ și un buget de 24,7 mld\$ (pentru următorii cinci ani⁷), marina indiană este a V-a din lume. Activitatea sa este compartimentată pe patru comandamente: cel Estic cu sediul la Visakhapatnam, cel Vestic cu sediul la Mumbai, Sudic - Kochi. Din 2001 a fost creat un al IV-lea comandament special pentru insulele Andaman și Nicobar. La sfârșitul anilor '90, posedea peste 100 de nave de luptă, dintre care 15 submarine, 2 portavioane și alte 23 de fregate și distrugătoare. Ambițiile mari erau circumscrise situației economice generale și achizițiile de noi aparate trebuiau în primul rând să înlocuiască vasele depășite tehnologic. La nivelul lui 2003 existau 140 de nave și submarine, dar exista o cerere de 198 întrucât 80 dintre cele 140 nu mai corespundeau standardelor actuale! În 2012, efectivul este de 134 de nave dintre care 52 nave mari de bătaie, 14 submarine Diesel germane tipul 209/1500 și 10 nave rusești clasa 877EKM Kilo și 13 fregate. 47 de nave au fost comandate sau sunt în construcție (trei dintre cele aflate în construcție vor fi importate, restul sunt produse intern)⁸.

La mijlocul anilor 2000 s-a demarat un amplu angajament de dotare cu echipament nou, mai ales de factură franceză și rusească.

Politica de achiziții nu este lipsită de peripeții, așa după cum indică povestea portavionului Vikramaditya. Cunoscut în timpurile sovietice drept Amiralul Gorshkov, vasul a devenit obiectul unui contract de circa 1,5 mld% între Kremlin și New Delhi în 2004. Partea sud-asiatică urma să dea banii doar pentru reparații și modernizare și nu pentru livrarea vasului în sine. Partea rusă se obliga să ofere la pachet avioane MIG-29 și elicoptere Ka-28/31. Un nou contract bilateral în 2009 creștea costurile la 2,3 mld\$⁹. Dacă în vara lui 2012 se anunțase că Vikramaditya a ieșit din șantierul naval și a pornit spre mări pentru teste, trei luni mai târziu, în decembrie, când vasul urma să fie predat marinei indiene, o nouă întârziere fixează data livrării în 2013. Deși India poate cere Rusiei daune, până acum nu s-a cerut nicio sumă.¹⁰

În vederea obținerii autarhiei tehnice, marina a ordonat în 2008 construcția prin mijloace autohtone a unui portavion, trei distrugătoare și trei fregate, patru corvete anti-submarin, 10 amplasamente propulsate cu jet pentru atacuri rapide, șase nave de recunoaștere și patru nave pentru patrula coastelor. Pentru 2022 se speră că panopia zeului Varuna va număra: 3 portavioane, 10 distrugătoare (2 tip Delhi; 3 Kolkata 15A și 4 Proiect 15B); 24 de fregate (9 Krivak + 3 Brahmaputra + 3 Shivalik + 7 Project 17A + 2 Project 17B), 20 de corvete și 34 de submarine dintre care 6 Scorpion, de origine franceză.¹¹

Promisiunea indigenizării s-a apropiat de împlinire odată cu lansarea la apă în august 2012 a primului submarin nuclear construit de India: Arhant (trad: Distrugătorul de dușmani). Macheta a fost dezvăluită în 2009 ca parte a unui proiect mai amplu de construire a cinci submarine nucleare. Arhant are o greutate de 6000 de tone, un echipaj de 95 de oameni, un generator 80 MW și viteza de 44 de km pe oră (24 de noduri). Arhant este echipat cu rachete anti submarin K-15, numite și Sagarika. Sagarika au fost introduse în 2007 și testate de mai multe ori, inclusiv în 2011. Raza este de 700 km (peste 400 de mile) și pot fi echipate atât cu încărcătura convențională cât și cu focos nuclear. Odată cu Arhant, India devine una dintre puținele națiuni ce posedă triada nucleară la ora actuală- adică poate lansa misile atomice din aer, apă și uscat.

Spre mări tot mai albastre – programul de modernizare și ambițiile marinei indiene

Pentru *Bhāratīya Nau Senā* – Marina Indiană – dezvoltarea a fost o funcție ce deriva din nevoia prioritizării celorlalte celor două arme: armata și aviația. Cum pericolele cele mai mari ale Indiei veneau din nord-nord-est, de pe uscat, a fost și normal ca marina să fie un pivot mai puțin solicitat. Mai degrabă și-a văzut utilitatea încercată în misiunile ONU din perioada Războiului Rece. Din punct de vedere al dotării tehnice, marina indiană, ca de altfel și restul armelor, a evoluat de la un debușeu pentru echipamentul învechit (sau disponibil) al imperiului britanic către un client cu gusturi diversificate, chiar dacă bazate în principal pe parteneriatul cu Uniunea Sovietică. Slăbiciunile marinei indiene s-au văzut mai ales după războaiele cu China (1962) și Pakistan (1965). După 1965, marina a preluat paza insulelor Andaman și Nicobar, până atunci aflate în atribuția armatei, precizează Gulab Hiranandani, amiral (r) al marinei indiene și unul dintre istoricii oficiali ai acesteia. Următorul conflict cu Pakistanul, survenit în 1971, a arătat că rivalitatea cu vecinul siamez din nord nu se poartă doar pe terra ferma, ci are o veritabilă dimensiune maritimă. Pe 9 decembrie 1971 un submarin pakistanez cumpărat de la francezi (clasa Daphne) a scufundat unul dintre cele două nave anti-submarin indiene în zona Surasthra. Lecția învățată s-a materializat într-un nou program de achiziții: avioane anti submarin-sovietice (Tu-142 și Il-38), germane (Dornier), elicoptere anti-submarin britanice (Sea King) și sovietice (Kamovs) alături de noi submarine de origine germană. Scopul viza maturizarea într-o „Marină tridimensională” capabilă să opereze simultan nave de suprafață, submarine și avioane. La sfârșitul anilor 1990, marina indiană apărea ca o forță încă redutabilă (a VII-a din lume), cu un personal de peste 50.000 de oameni și echipament învechit (stau mărturie cele două portavioane britanice Vikrant și Viraat cumpărate în 1957 și 1985 și compatibile cu avioane Harrier și Sea King). Paralel cu achiziția de echipament străin, se derulează alte două procese învecinate: adaptarea materialului deja în uz la piese de schimb

sau echipament străin și indigenizarea – visul cu bătaie lungă al industriei militare indiene vechi cât independența. În acest al doilea aspect, se poate menționa programul de fregate Leander început în anii '60. Prima navă la apă a fost Nilgiri pe 23 octombrie 1966, iar a VI-a și ultima Vindhyagiri, în operații din 1981. Gradul de indigenizare a pieselor componente a crescut de la 27% (în cazul primei fregate) la 73% (cea mai recentă).

Nevoia unei marine viguroase (civilă și militară), care să asigure Indiei nu numai securitatea în proximitatea dar să fie un vector al diplomației militare într-o lume interdependentă, s-a văzut în cel puțin două ocazii: 1973-1975 și 1987-1991. Primul interval se referă la criza petrolului ce afectează direct securitatea energetică a Indiei / al doilea interval vorbește despre seceta din 1987 și colapsul financiar din 1991. Odată cu anii '90, deci, New Delhi face primii pași către cooperarea maritimă cu alți actori semnificativi. În prima parte a anilor '90 și apoi în 1996 au loc trei exerciții comune navele indo-americane. Din 1996 încep exercițiile Malabar care au sărbătorit în 2012 a XVI-a aniversare. Malabar 2007 a fost unul dintre cele mai mari desfășurări de forțe maritime din istoria regiunii, aducând împreună trei portavioane, 28 vase de suprafață, 150 de avioane și 20.000 de oameni, personal din Statele Unite, India, Japonia, Australia și Singapore. În 2012 exercițiile Malabar au avut loc între 7-16 aprilie în portul Chennai din statul Tamil Nadu, lângă Golful Bengal. Din partea americanilor a participat Grupul de Impact-1 (Carrier Strike Group-1), parte a Task Force 70 din cadrul Flotei a VII-a. Flota indiană a fost reprezentată de fregata NS Satpura, Distrugătoarele INS Ranvijay și INS Ranvir – dotate cu rachete, corveta INS Kulish și nava-rezervor INS Shakti, conform publicației The Diplomat apud The Hindu.

– Cu al doilea furnizor al său de armament, anume Israelul, relația Indiei a fost aceea a unui limbaj dublu. În anii '50-'60 non-alianamentul nehruvianist curta bunele oficii ale lumii arabe și tindea să vadă Israelul ca pe un stat neo-imperialist ale cărui capricii erau stipendiate de Statele Unite. Cu toate acestea, mai ales odată cu moartea lui Nehru și izbucnirea războiului cu Pakistanul din 1965, între cele două state

se va cimenta o cooperare militară discretă, ținută departe de ochii publicului indian, mai ales a celui musulman. De abia după 1992 bilateralismul Tel Aviv-New Delhi va deveni public și va căpăta substanță. Venirea la putere a BJP-ului, partid cu agendă anti-musulmană, cooperarea în domeniul strategic se va accelera simțitor. Sertarul naval va fi inaugurat în noiembrie 1995 când două nave clasa Godavari FFG și o corvetă de patrulă vor vizita un port israelian. La sfârșitul anului următor, marina și aviația indiene vor fi cumpărat mai multe piese de tehnologie militară israeliană. Piesa de rezistență a fost radarul multi-modal, Elta, ce poate urmări până la 100 de ținte simultan! Radarul Elta echipeaza avioanele indiene de patrulă costală Do-228-101. Tot în 1996, India construiește două nave de patrulă tipul Dvora MK II, folosite în interceptarea teroriștilor palestinieni.

Dincolo de transferurile și schimburile tehnologice, staff-urile celor două părți au început să aibă discuții regulate odată cu 2007. În ianuarie 2010, șeful marinei israeliene, vice-amiralul Eliezer Marom, a făcut o vizită de trei zile în India pentru a purta discuții legate de proiectul comun al DRDO și IAI și anume sistemul anti-balistic Barak-NG (next generation), cu rază de 70 kilometri. Valoarea proiectului se ridică la 2,5 mld.\$. În octombrie același an, amiralul-șef al marinei indiene, Verma, înapoiază vizita în Israel unde a purtat convorbiri cu ministrul apărării, Ehud Barak, șeful marelui Stat major, Gabi Ashkenazi, și șeful marinei, Eliezer Marom. Exercițiile comune nu sunt atât de dese/frecvente precum exercițiile Malabar sau cele cu americane, dar viitorul poate adânci sinergia navală indo-israeliană.

– Cu marina franceză, Bhāratīya Nau Senā are evenimente la comun din 1993. În ultimii ani, duetul celor două state are un rol de prim rang în combaterea pirateriei somaleze din Golful Aden. Din 2001 a fost inaugurat Varuna – exercițiu de proporții, ajuns în 2012 la a XI-a aniversare. Poate cel mai amplu exercițiu de până acum s-a desfășurat în 2009 la un exercițiu comun în Mediterana, când itinerariul flotei indiene a circumscris întreaga Europă de Est, oprindu-se în Rusia. În 2010, exercițiul Varuna s-a desfășurat în portul Mumbai la final de august și a adus împreună FNS Duplex

și fregata INS Brahmaputra și submarinul INS Shankush – ultimele două de fabricație indigenă. Pentru 2011, flota indiană a fost reprezentată de INS Virat, fregatele indigene Godavari și INS Ganga alături de un submarin clasa Shishumar – INS Shalki. Franța a trimis Task Force 473 cu baza în Toulon, format din portavionul Charles De Gaulle, distrugătoarele FNS Forbin și FNS Tourville, nava-rezervor FNS Meuse și submarinul nuclear FNS Amethyste. Pentru Varuna 2012, India a trimis distrugătorul de rachete Mumbai, fregatele Trishul și Gomati și tankerul Aditya. Franța a fost reprezentată de fregatele Surcouf și Montcalm, corvetel Comandant Birot și nava de comandă Var. Pentru a sărbători Anul Indiei la St. Tropez, distrugătorul Mumbai și fregata Surcouf au andocat împreună între zilele 20 și 21 iulie. Mai târziu, vizita a fost întoarsă de distrugătorul francez de submarine Dupleix, care a andocat la Mumbai între 25-30 octombrie. Pe nivelul cooperării navale indo-franceze, anul s-a terminat cu vizita amiralului Bernard Rogel în India, în decembrie.

– Cu Spania, cealaltă putere regională latină atlanto-mediteraneană, India întreține relații comerciale dublate de cooperare în industria de apărare. Deși Spania face parte din concernul Euro-Fighter, care a pierdut licitația în fața modelului Rafale, comerțul militar nu s-a oprit pentru cele două state. În urma unei vizite făcute la New Delhi de către regele Juan Carlos și compania sa, s-a semnat un memorandum de înțelegere în vederea vânzării submarinului S-80 marinei indiene în cadrul programului India-75. De menționat că firma Navantia, veche de 300 de ani, este parte a consorțiului Scorpene India alături de firma franceză DCSN. Navantia mai are legături strânse cu Lockheed Martin și deci mișcarea indienilor nu face decât să urmărească acele state ale căror tehnologii sunt compatibile cu cele ale SUA. Memorandumul a fost semnat de către ministrul indian al apărării, K. Antony, și omologul său iberic, Pedro Morenés Eulate.

– În cadrul Primăverii Arabe, diplomația indiană nu a fost deosebit de activă. New Delhi-ul a fost absorbit propriilor sale probleme. Dar nu înseamnă că reacțiile sau poziționările față de evenimentele din MENA au lipsit cu desă-

vârșire. Mai ales că mii de conaționali muncesc în țări precum Bahrein sau Libia. La începutul lui martie 2011, când războiul civil a început în Jamahirie, au fost trimise două nave ale marinei indiene: INSA Jalashwa (fostă USS Trenton), a treia navă că mărime și INS Mysore.

La începutul lui iulie 2012, navele din flota de vest ale marinei indiene au părăsit Djibouti îndreptându-se spre Alexandria, unde ofițerii indieni s-au întâlnit cu omologii lor egipteni. A fost primul exercițiu comun de după schimbarea regimului.

– Ca subiect ca reflecție pentru narcisismul micilor diferențe, relațiile turco-indiene pot fi un bun exemplu. Ambele sunt democrații laice, pro-americane, cu populație musulmană însemnată și cu aspirații regionale. Cu toate acestea, Ankara și New Delhi nu au vibrat dincolo de glaciul unor relații diplomatice vagi. În parte lucrurile se explică pentru afinitatea Turciei pentru Pakistan. Tandemul dintre Ankara și Islamabad a avut drept resort viziunea neo-otomanistă a rezolvării războiului afgan și extinderea în Asia Centrală. Pakistanul, la rândul său, intuiește posibilitatea de a juca rolul de balansoar între Asia Mică și China. Dacă India a venit mai mult spre Turcia sau invers ar fi greu de spus. Cert este că globalizarea le aduce mai aproape și cere fiecăreia dintre ele să formuleze o abordare pentru cealaltă. Politetea începe să se transforme în politică de cooperare prin 2003 și aceasta mai mult via efortul american de combatere a terorismului. Atunci ministrul indian de externe Yashwant Sinha s-a întâlnit cu președintele turc de atunci, Ahmet Necdet Sezer, și cu premierul Recep Tayep Erdogan. În februarie 2010, președintele turc Abdullah Gül a fost însoțit de numeroși miniștri de resort și oameni de afaceri într-o vizită la New Delhi. Un an mai târziu, vice-președintele indian, Hamid Ansari, a întors vizita la Ankara în octombrie 2011. Cele două state au stabilit să se susțină la ONU în viitorul apropiat. La sfârșitul lui ianuarie 2013, Consiliul Indian pentru Chestiuni Globale (Indian Council of World Affairs – ICWA) a semnat un acord de înțelegere cu Centrul Turcesc pentru Studii Strategice Asiatice (Turkish Asian Centre for Strategic Studies-TASAM).

Toate aceste contacte la nivelul diploma-tico-economico-academice nu au rămas fără reverberație la capitolul cooperare navală. Începând cu 2010-2011, staff-urile militare ale celor două națiuni și-au întetit relațiile. Mai ales că noua doctrină navală turcească, aproximând un cvasi tout les azimuts, a demarat Operațiunea Barbarosa: Scutul Egena prin care navele sale vor patrula Marea Mediterană, Golful Aden și Oceanul Indian. Șeful forțelor aeriene, mareșalul Pradeep Vasant Naik, a cunoscut apele Bosforului într-o vizită din 18-21 aprilie 2010. Comandantul Forțelor Navale turcești, amiralul Esref Yugur Yigit, a vizitat la rândul său India în decembrie același an. Amiralul Nirmal Verma, șeful marinei indiene, a fost în Turcia între 13-16 iunie 2011. În iulie 2011, forțele navale indo-turce au efectuat un exercițiu la comun lângă coastele Mumbaiului. Protagonistii au fost TCG (Turkish Republic Ship) Barbaros, fregatele TCG Gelibolu și TCG Gemlik alături de nava de aprovizionare TCG YBK Gungor. De partea cealaltă avem INS Mumbai, INSA Betwa, INSA Brahmaputra și submarinul Shishukmar. După cum s-a spus și mai sus, la sfârșitul lui 2012, amiralul Murat Bilgel, șeful forțelor navale turcești, a efectuat o vizită de două zile în India unde s-a întâlnit cu vice-amiralul Sekhar Sinha, responsabil de comandamentul vestic. Cei doi au discutat probleme de securitate comune.

Rațiuni comerciale versus rațiuni militare

Peisajul interdependenței complexe oferă ubicuități, ironii și paradoxuri inedite celui care privește sistemul internațional westphalic. Vedem cum două sau mai multe state se pot angaja în relații economice intense în ciuda faptului că sunt rivale. Ironiile și paradoxurile însoțesc și relațiile exterioare ale Indiei unde harta parteneriatelor comerciale nu se suprapune peste cea a parteneriatelor strategice. Conform CIA Factbook, partenerii comerciali ai Indiei la nivelul anului 2011 erau:

- la export: UAE 12.7%, SUA 10.8%, China 6.2%, Singapore 5.3%, Hong Kong 4.1%
- la import: China 11.9%, UAE 7.7%, Elveția 6.8%, Arabia Saudită 6.1%, US 4.9%

Un articol mai vechi, din 2009, enumera cei zece parteneri comerciali ai Indiei, China având primul loc, iar Statele Unite cel secund:

Primii zece parteneri comerciali 2006-2007

Țară	Volum comercial (milioane de rupii)	Balanța comercială
SUA	138474	32263
China	116538	-41479
Emiratele Arabe Unite	93620	15270
Arabia Saudită	72273	-48850
Singapore	52302	2622
Germania	52154	-16140
Marea Britanie	44311	6532
Belgia	34463	-3020
Japonia	33748	-7841
Coreea de Sud	33126	-10368

Primii zece parteneri comerciali 2007-2008

Țară	Volum comercial (milioane de rupii)	Balanța comercială
SUA	168013	-1237
China	152713	-65519
Emiratele Arabe Unite	117148	8682
Arabia Saudită	93033	-63188
Singapore	62344	-3020
Germania	60335	-19137
Marea Britanie	46909	7026
Japonia	40973	-9942
Hong Kong	36252	14518
Coreea de Sud	35789	-12826

**Primii zece parteneri comerciali
2008-2009 (Apr.-Feb.)***

Țară	Volu comercial (milioane de rupii)	Balanța comercială
China	1,63,202	-92,676
SUA	1,55,353	12,254
Emiratele Arabe Unite	1,52,668	-1,934
Arabia Saudită	1,05,602	-64,303
Germania	67,602	-19,497
Singapore	63,280	2,934
Marea Britanie	50,144	524
Hong Kong	50,129	1,772
Belgia	41,552	-5,294
Olanda	33,099	19,049

În schimb, cartografia parteneriatelor militare/ importurilor de echipament militar de către New Delhi se găsește la un simplu click pe Google: SUA, Rusia, Israel, Franța, Suedia (majoritatea anterior listate).

Numai dacă ne uităm la cele patru nave menționate la începutul articolului – INS Mumbai, INS Aditya, INS Trishul și INS Gomti –, vom găsi o bună parte din lista furnizorilor tocmai enumerați. INS Trishul este o fregată de construcție rusească clasa Talwar. Alături de ea se mai găsesc câteva surate: INS Trishul (trident) și INS Tabar (topor). Lor se vor alătura alte trei nave din categoria Talwar pe care guvernul din New Delhi le-a comandat în 2006 printr-un contract de 1,6 mld\$: INS Teg, INS Tarkash și INS Trikanth. Cea din urmă, INS Tarkash, a fost dată în primire Indiei; Teg va fi livrată în aprilie 2013, iar Trikanth în iunie 2013. Fregatele sunt dotate, printre altele, cu rachete Brahmos – expresie a sinergiei indo-

ruse la capitolul balistic. Tot de factură rusească este și INS Aditya. Gomti este echipată cu sisteme anti-rachetă Barak (deocamdată singura din cele patru nave care au vizitat portul Haifa). Aparatura electronică israeliană este însă o prezență pe multe dintre amplasamentele navale indiene. Sistemul Barak-8 cu rol anti-balistic este o creație joint venture indo-israeliană și va fi instalat într-o formă completă pe INS Kochi. Radarul IAI Elta EL/M-2248³⁹.

INS Vikramaditya, anterior menționat, va fi echipat tot cu avioane rusești, de aceea guvernul indian a comandat în 2009 28 de MIG-uri 29 ce vor opera pe portavion.⁴⁰

Omniprezența ca ideologie?

Într-o lume interdependentă, omniprezența devine o ideologie în sine. A fi la locul potrivit, în momentul potrivit, pentru a masa forțele potrivite rezumă catehismul succesului între jucătorii mari și mici.

Știm că:

– Strategia este planificarea dezirabilității (ceea ce dorim; modul cum formulăm interesul național);

– Logistica este planificarea posibilităților (evaluarea lucidă a liniilor de comunicare, teritoriului, moralului, resurselor minerale, alimentare etc);

– Tactica este planificarea probabilităților (stabilirea efectivelor în bătălie, mutarea efectivelor pentru a rezolva o problema sau alta etc.).

Dacă cele trei paliere sunt separabile în rivalitățile de pe uscat, mai ales în timp de pace, nu același lucru se poate spune despre rivalitatea maritimă. Aici asigurarea logisticii se confundă cu tactica și strategia.⁴¹

Prezentul articol a încercat să arate că exercițiile marinei indiene în Marea Mediterană din ultimele luni se concentrează pe acele state cu care New Delhi are parteneriate militare profunde.⁴² Decidenții indieni par decizi să obțină sinergia operaționalizând componente rusești,

* India's Trading Partners, India's Trading Partners, Ministry of Commerce & Industry, July 27, 2009, <http://pib.nic.in/newsite/erelease.aspx?relid=51058>.

Sriram Vadlamani, Top 10 trading partners of India, Asia's Correspondent, Aug 07, 2009, <http://asian-correspondent.com/186/top-10-trading-partners-of-india/>.

franceze, britanice și israeliene pentru navele Bhāratiya Nau Senā (dar este valabil și pentru celelalte forțe armate). O diversificare limitată a furnizorilor pare să fie abordare bună, evitând atât bazarea excesivă pe un singur stat cât și extrema cealaltă: risipirea banilor pe prea multe produse care să nu mai poată fi armonizate. Însă diavolul stă în detalii și ține de elitele indiene să vadă claritatea acelor detalii.

P.S.: Articolul a încercat să schițeze un posibil model de comportament în Marea Mediterană. Prezența indiană navală poate fi văzută ca un test de turnesol care descoperă un focar intens al interacțiunilor în diplomația militară. Cooperarea tehnologică indo-rusă sau indo-israeliană sau vânzările de submarine germane către Israel și Egipt⁴³ arată cât de mult s-au apropiat relațiile Nord-Sud. Ne putem întreba, de asemenea, în ce măsură complexul militaro-industrial european se folosește de țările MENA sau de cele est-mediteraneene ca piețe de export sau dumping. Putem de asemenea reflecta cum terorismul, imigrația ilegală și interesele națiunilor regionale ori superputerilor vor afecta stabilitatea Mediteranei.

Nota bene: articolul de față a apărut pe site-ul Centrului de Studii Est-Europene și Asiatice într-o versiune anterioară: "Omniprezența ca ideologie: Ce caută marina indiană în Marea Mediterană?", 15 decembrie 2012,

<http://www.cseea.ro/publicatii/view/brief-analysis/omiprezen355a-ca-ideologie-ce-caut259-marina-indian259-in-marea-mediteran259>.

NOTE

¹ After China Indian Warships to be Deployed in Horn of Africa, Red Sea and Western Mediterranean, Defence Now, June 14, 2012, <http://www.defencenow.com/news/729/after-china-indian-warships-to-be-deployed-in-horn-of-africa-red-sea-and-western-mediterranean.html>.

² Indian Navy Ships to Dock in China as Both Nations Decide to Address maritime Security Issues, Defence Now, June 8, 2012, <http://www.defencenow.com/news/718/indian-navy-ships-to-dock-in-china-as-both-nations-decide-to-address-maritime-security-issues.html>.

³ The Commander Of Turkish Navy Is In India, 10 NOV 2012, [HTTP://TURKISHNAVY.NET/TAG/INDIAN-NAVY/](http://TURKISHNAVY.NET/TAG/INDIAN-NAVY/).

Turkish Naval Forces Commander on official visit: Admiral E Murat Bilgel, Commander of the Turkish Naval Forces is visiting India from 04 to 08 Nov 12, <http://indiannavy.nic.in/news-events/turkish-naval-forces-commander-official-visit>.

⁴ Mă refer aici la confuzia ce domnește în utilizarea noțiunii de geopolitică. În ultimul timp, și mai ales în spațiul românesc, aceasta tinde să devină o metaforă cu denotații atât de largi încât nu mai înseamnă nimic precis, crede Șerban Filip Cioculescu – "Geopolitica, deși are un statut foarte contestat și nu este recunoscută ca disciplină științifică, a tins să devină o <pălărie> conceptuală în care s-au înghesuit discipline variate: studiile de securitate și strategice, istoria, sociologia antropologia și desigur rudimente de TRI" Șerban Filip Cioculescu, *O dezvoltare „inhibită” a teoriei Relațiilor Internaționale în România? Ipoteza rivalității cu geopolitica* pp.19-47 în Ruxandra Ivan (coord), Direcții principale în studiul relațiilor internaționale în România, Institutul European, 2007, p. 49.

O părere diferită față de Cioculescu este aceea a Olgăi Kachina. Pentru Kachina marginalizarea geografiei din curricula școlară americană va avea consecințe negative pe viitor. De aceea pledează pentru menținerea geografiei în cadrul unei abordări interdisciplinare geopolitice care să arate influența dintr-un mediu, cultură și politică.

Olga A. Kachina, California State University East Bay, Teaching A Geographical Component.

In World History Curriculum, *Contemporary Issues In Education Research* –Volume 4, Number 12, December 2011

– Confuzia este parțial explicabilă și justificabilă prin păcatul originar al disciplinei ce atribuia geopoliticii fie rolul de studiu al luptei pentru putere și resurse între marile puteri fie acela de studiu al dependenței istoriei de geografiei. Vezi Leonhard van Efferinck, The Definition of Geopolitics, January 2009, http://www.exploringgeopolitics.org/Publication_Efferinck_van_Leonhardt_The_Definition_of_Geopolitics_Classical_French_Critical.html.

Vezi și L. Kristof, The Origin and Evolution of Geopolitics *The Journal of Conflict Resolution*, March, 1960, vol.IV în Silviu Costache, German School of Geopolitics. Evolution, Ideas, Prospects, *Revista Română de Geografie Politică*, Nr.XIII, No.2, November 2011, pp.264-276, esp.264

Sintetizând definiția clasică, bazată pe factori geografici-materiali și cea critică, axată pe discurs, Colin Flint numește prin geopolitică: 1) practica controlului și rivalității asupra teritoriului; 2) un discurs care clasifică teritoriile și mase de oameni. Colin Flint, *Introduction in Geopolitics*, Routledge, New York, 2006, p. 13.

⁵ Saul Bernard Cohen, *Geopolitics of World System*, Rowman & Littlefield, Maryland, 2003, p. 40.

⁶ Alte surse dau 96.000 de oameni. Mrityunjoy Mazumdar, Indian Navy Force Structure Development Is Driven by Blue Water Maritime Strategy, Defence Media Network, June 1, 2012, <http://www.defensemmedianetwork.com/stories/indian-navy-force-structure-development-is-driven-by-blue-water-maritime-strategy/e> Strategy.

⁷ În 2011 Marina a primit 15% dintr-un buget de 30,6 mld.\$ În 2012, la un buget de 40,44 mld\$ (o creștere de 17,63% față de anul precedent) marina a primit 20%. Laxman K Behera, India's Defence Budget 2011-12, IDSA Comment, March 7, 2011.

Laxman K Behera India's Defence Budget 2012-13, IDSA Comment, March 20, 2012.

Bindiya Thomas, Indian Navy Draws Up A Nearly \$20 Billion Procurement Plan, Defence Net, Dec 7, 2012, <http://www.defenseworld.net/go/defensenews.jsp?id>.

⁸ Mrityunjoy Mazumdar, Indian Navy Force Structure Development Is Driven by Blue Water Maritime Strategy, *op.cit.*

⁹ Vezi și Radu-Alexandru Cucută, Admiral Gorshkov is on sale again!, CSEEA, Brief Analysis, Aprilie 22, 2009, <http://www.cseea.ro/publicatii/view/brief-analysis/east-european-and-asian-security-3>.

¹⁰ INS Vikramaditya: Waiting for Gorshkov..., Indian Defence Daily, Oct 11, 2012, <http://www.defenseindustrydaily.com/ins-vikramaditya-may-hit-delay-cost-increases-03283/>.

Defence Ministry Set delivery Deadline for Vikramaditya, Naval-Today, Nov. 28, 2012, <http://navaltoday.com/2012/11/28/defense-ministry-set-delivery-deadline-for-ins-vikramaditya/>.

¹¹ <http://www.globalsecurity.org/military/world/india/in-navy-development.htm>.

¹² – Gulshan Luthra, Indian Navy accelerates Nuclear Submarine programme, India Strategic, Publishes: January 2011, <http://www.indiastrategic.in/topstories861.htm>.

– India's nuclear submarine set for sea trials, China Daily, August 8, 2012, http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2012-08/08/content_15651080.htm.

– India's first nuclear submarine set for sea trials, The Hindustan Times, August 08, 2012, <http://www.hindustantimes.com/India-news/NewDelhi/india-s-first-nuclear-submarine-set-for-sea-trials/Article1-910129.aspx>.

– Dean Nelson, India to launch its first home-built nuclear submarine, The Telegraph, 09 Aug 2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews>

/asia/india/9464590/India-to-launch-its-first-home-built-nuclear-submarine.html.

– Shane A. Mason, From Dyad to Triad: What India's Nuclear Developments Mean for Pakistan, James Martin Center for Nonproliferation Studies (CNS), 22 AUGUST 2012, HTTP://WMDJUNCTION.COM/120822_INDIA_PAKISTAN_NUCLEAR.HTM.

¹³ India To Test Submarine Based K-15 Ballistic Missile, India Defence, February 8, 2008, <http://www.india-defence.com/reports-4974>.

DRDO to Conduct Tests for Interceptor Missile, Sagarika K-15 Missile, India Defence, January, 31, 2011, <http://www.india-defence.com/reports-4974>.

¹⁴ Vice Admiral Gulab Hiranandani, Indian Navy (Retired) THE INDIAN END OF THE TELESCOPE.

India and Its Navy, *Naval War College Review*, Spring 2002, Vol. LV, No. 2, pp. 61-72, p.67-68.

¹⁵ Clarence Earl Carter, Commander, USN, The Indian Navy: A Military Power at a Political Crossroads, A Research Report Submitted To the Faculty In Fulfillment of the Curriculum Requirement, Maxwell Air Force Base, Alabama, 1 April 1996, p.10.

Vikrant a fost scos din uz în 1997. Vezi: Admiral Arun Prakash, India's Quest for an Indigenous Aircraft Carrier,RUSI Defence System, Summer 2006, pp.50-52, p.50.

¹⁶ Primul experiment de acest fel are loc în 1976 când tunul de 200 mm de pe un vas rusesc este montat pe un submarin de fabricație britanică. G. M. Hiranandani, *Transition to Guardianship: Indian Navy 1991-2000*, Lancer Publishers, New Delhi,2009/ 2012, p.xxiv.

¹⁷ *Ibidem*, p. 20.

¹⁸ Walter Ladwig, India Sets Sail for Leadership, The Wall Street Journal, June 9 2010, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703302604575295773533377334.html#articleTabs%3Darticle>.

¹⁹ Zachary Keck, India's Navy Good U.S. Option, The Diplomat, April 10, 2012, <http://thediplomat.com/flashpoints-blog/2012/04/10/indias-navy-good-u-s-option/>.

²⁰ Dov S. Zakheim, The United States Navy and Israeli Navy. Background, current issues, scenarios, and prospects, CNA Strategic Studies, February 2012, pp.40-41.

²¹ Efraim Inbar and Alvite Singh Ningthoujam, Indo-Israeli Defense Cooperation in the Twenty-First Century, The Begin-Sadat Center for Strategic Studies Bar-Ilan University, January 2012, p. 12.

²² Israel and India to further cement Military ties, Defence Talk, TacStrat, December 23, 2011, <http://tacstrat.com/content/index.php/2011/12/23/israel-and-india-to-further-cement-military-ties/>.

²³ Angana Guha Roy, Indian Navy's Anti Piracy Operations, Voice of India, 2012, <http://voiceofindia.com/in-focus/indian-navys-anti-piracy-operations/538>.

²⁴ G. M. Hiranandani, *Transition to Guardianship: Indian Navy 1991-2000*, op.cit., p. 7.

Dr. Vijay Sakhujia, India, France Strategic Partnership: Nuclear and Maritime Cooperation, Society for Study of Peace and Conflict, May 28, 2009, http://www.sspconline.org/opinion/IndiaFranceStrategicPartnership_VijaySakhujia_280509.

Indian Navy exercises with French and Royal Navies, Brahmand.com, Aug 04, 2009, <http://brahmand.com/news/Indian-Navy-exercises-with-French-and-Royal-Navies/1833/1/11.html>.

IDR News Network, Indo-French bilateral Naval Exercise 'VARUNA 10' gets underway with two aircraft carriers and two submarines, Indian Defence Review, 06 Jan, 2011, <http://www.indiandefence-review.com/news/indo-french-bilateral-naval-exercise-varuna-10-gets-underway-with-two-aircraft-carriers-and-two-submarines/>.

An Indian Summer on the French Riviera. The "Varuna" naval exercise in Toulon and the Year of India in Saint Tropez, French Embassy in New Delhi, 22.08.2012, <http://ambafrance-in.org/New-article,10450>.

²⁵ Varuna 2012 – naval maneuvers with India, Asian Defence, JULY 20, 2012, <http://www.asian-defence.com/2012/07/varuna-2012-naval-maneuvers-with-india.html#.UMJdY-TG9i0>.

French Navy warship FS Duplex calls at Mumbai Port (25-30 October 2012), Consulate General of France in Bangalore, posted 26.10. 2012, <http://ambafrance-in.org/French-Navy-warship-FS-Duplex,10624>.

²⁶ Cmde Ranjit B Rai (Retd), Indian Navy's second Submarine Line will witness strong competition India Strategic, May 2011, <http://www.indiastrategic.in/topstories1019.htm>.

Special Correspondent, India, Spain ink agreement on defence cooperation, The Hindu, October 27, 2012, <http://www.thehindu.com/news/national/india-spain-ink-agreement-on-defence-cooperation/article4034433.ece>.

Jorge García-Monederó, We Believe That Navantia's S-80 Submarine, Which is at the Final Stages of Construction for the Spanish Navy, Co-

uld be a Good Reference for P-75I, December 2012, http://www.forceindia.net/Interview_Navantia.aspx.

²⁷ Sunanda K. Datta-Ray, Between friends and foes-It is in India's interest to forge a coherent West Asia policy, The Telegraph, March 5, 2011, http://www.telegraphindia.com/1110305/jsp/opinion/story_13666780.jsp.

Rajeswari Pillai Rajagopalan, India's Libya Shame Will Haunt It, The Diplomat, April 06, 2012, <http://thediplomat.com/2012/04/06/india%E2%80%99s-libya-shame-will-haunt-it/>.

²⁸ Sandeep Roy, Why Are Indian Warships Heading Towards Libya?, New Media America, March 8, 2011, <http://newamericamedia.org/2011/03/why-are-indian-warships-heading-towards-libya.php>.

Richard Fontaine & Daniel Twining, India's Arab Spring Opportunity, The Diplomat, August 24, 2011, <http://thediplomat.com/2011/08/24/india%E2%80%99s-arab-spring-opportunity/>.

Indian Navy deploys ships to evacuate Indian from Lybia, Indian Navy Press Release, 26 Aug 2011, <http://indiannavy.nic.in/press-release/indian-navy-deploys-ships-evacuate-indians-libya>.

²⁹ Indian and Egyptian Navy to Conduct Debut Military Drill, Indian Defence Now, July 05, 2012, <http://www.defencenow.com/news/761/indian-and-egyptian-navy-to-conduct-debut-military-drill.html.l>.

³⁰ Jean-Christophe Peuch, Terror ties: Turkey and Pakistan join forces, Times of Asia, Jan 22, 2004, http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/FA22Df06.html.

Evolving Pragmatism in Indo "Evolving Pragmatism in Indo-Turkish Relations: From Cold War to Post – Cold War -Period", Turkish Yearbook of International Relations/Milletlerarasi Munasebetler Turk.

Yilligi, Number xxxviii, 2007, pp. 129-145, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/680/8653.pdf>.

Saurav Jha, Turkey-Pakistan Ties: India's Loss is China's Gain, World Politics Review, 14 Jan 2011, <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/7569/turkey-pakistan-ties-indias-loss-is-chinas-gain>.

³¹ K Gajendra Singh, India and Turkey rediscover each other, Asia Times, Aug 13, 2003, http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/EH13Df06.html.

After Pak-induced snub, Turkey tries to make up to India, Time of India, Feb 10, 2010, http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2010-02-10/india/28146234_1_turkish-government-joint-declaration-convention-on-international-terrorism.

Mehmet Ozkan, Can the Rise of 'New' Turkey. Lead to a 'New' Era in IndiaTurkey Relations?, IDSA Issue Brief, 20 september 2010, http://www.idsa.in/system/files/IB_IndiaTurkeyRelations.pdf.

³² Selcuk Colakoglu, Turkey-India Relations in the Framework of Ankara's New South Asian Strategy, The Journal of Turkish Weekly, 6 August 2012, <http://www.turkishweekly.net/columnist/3649/turkey-india-relations-in-the-framework-of-ankara-39-s-new-south-asian-strategy.html>.

³³ Press Release on First ICWA-TASAM Dialogue on India-Turkey Relations, India Council of World Affairs, January 22, 2013, <http://www.icwa.in/pdfs/Pressrelease22012013.pdf>.

³⁴ Akin Unver Turkish Naval Buildup in the Eastern Mediterranean, Foreign Policy, September 6th, 2011, <http://foreignpolicyblogs.com/2011/09/06/turkish-naval-buildup-in-the-eastern-mediterranean/>.

³⁵ Saurabh Joshi, India to hold naval drills with Turkey, Stratpost, July 6, 2011, <http://www.stratpost.com/india-to-hold-naval-drills-with-turkey>.

³⁶ The Commander Of Turkish Navy Is In India. Bosforus Naval News, 10 November 2010, <http://turkishnavy.net/2012/11/10/the-commander-of-turkish-navy-is-in-india/>.

³⁷ Indian Navy to receive second Talwar-class warship, Naval-Technology, 9 November 2012, <http://www.naval-technology.com/news/newsindian-navy-receive-second-talwar-class-warship>.

³⁸ Russia Delivers Second Stealth Frigate To Indian Navy, Defence World, Nov 9, 2012, <http://www.defenseworld.net/go/defensenews.jsp?showid=152&id=7857&h=Russia%20Delivers%20Second%20Stealth%20Frigate%20Indian%20Navy>.

Rachetele de croazieră Brahmos sunt proiectile cu două stadii capabile să atingă o viteză de 3 Mach, posedă o rază de 290 km și o altitudine de 15 km. Încărcătura este convențională și are o greutate de 200-300 kilograme. Prima navă indiană echipată cu proiectile Brahmos a fost INS Rajput în 2005. Vezi

pagina web a firmei Brahmos.<http://www.brahmos.com/content>.

³⁹ Indian Navy Warships Conclude Israeli Visit, Indian Defence Update, August 7, 2012, http://defense-update.com/20120807_indian-navy-warships-conclude-israeli-visit.html.

⁴⁰ Cmde Ranjit B Rai (Retd) & Gulshan R Luthra, India Strategic, Indian Navy Power Packed for a Strong National, December 2009, <http://www.indiastrategic.in/topstories454.htm>.

⁴¹ În acest sens vezi și Nicholas Spykman: *"It exercises supreme authority over a particular section of the globe and its activities are directly dependent on the physical characteristics of its territorial base. Indeed, its existence as a state is so intimately connected with the undisputed possession of a special piece of land that any encroachment on that territory by another state threatens its very life. Security must, therefore, be understood in terms of the integrity of control over the land.*

Furthermore, the physical characteristics of the territory will influence directly the manner in which that security is maintained because power is determined to a great extent by geography and natural resources. When dealing with the problem of safety and independence, the nation has to act on the basis of the strength it can mobilize, either within its own territory or through its allies and protectors". Nicholas John Spykman, Helen R. Nicholl, The Geography of Peace, Institute of International Studies, Harcourt Brace and Company, 1944, p.4.

⁴² Despre diplomația militară indiană vezi și: Arvind Dutta, Role of India's Defence Cooperation Initiatives in Meeting the Foreign Policy Goals, *Journal of Defence Studies*, Vol 3. No 3. July 2009, http://www.idsa.in/system/files/jds_3_3_adutta.pdf.

⁴³ Ahmed Eleiba, Egypt-Germany submarine deal on track despite Israeli objections: Sources, Ahram online, 27 Sep 2012, <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/54048/Egypt/Politics-/EgyptGermany-submarine-deal-on-track-despite-Israel.aspx>.

LIBIA SUB SEMNUL FRĂMÂNTĂRILOR: DE LA REVOLTĂ LA RĂZBOI CIVIL ȘI INTERVENȚIE EXTERNĂ

Dr. ȘERBAN F. CIOCULESCU *

Abstract

After more than 40 years of dictatorial rule by colonel Muammar Gaddafi, a huge rebellion started at the beginning of 2011 in the Eastern Libyan city of Ben Ghazi which quickly turned into a full fledged civil war. Both the dictator and the rebels began to commit collective murders and to wage a war of annihilation. Eventually, NATO countries decided to allow a military intervention of the Alliance based on UN Security Council resolution 1973 and this military campaign greatly helped the rebels to achieve the victory and eliminate the state's leader and the regime. The situation is still difficult because some militias created during the war do not want to disarm, the state has fragile institutions and there is a historical and cultural identity cleavage between the East (Cyrenaica) and the West (Tripolitania) which could lead to the breaking up of this country. The new government must adopt a modern constitution, guarantee human rights, disarm militias, prevent the spreading of the extremist branch of Islam and even accept a federalist pattern in order to mitigate the separatist tendencies.

Keywords: *Libya, revolution, war, state, separatism, extremism, reform*

Libia: istorie și geografie

Libia este un stat nord-african, de religie islamică sunnită, populat de o multitudine de triburi arabe, berbere dar și de populații nomadice tuarege, și cu un influx masiv de africani negri veniți din vecinătatea sudică. Ca suprafață are 1.759.540 km pătrați, ocupând al șaptesprezecelea loc în lume, dar este populat de numai 5.600.000 de locuitori.¹ Beneficiază de o largă deschidere la Marea Mediterana în Nord, dar are parte și de deșert în centru și

Sud, zone care au o populație rară și dispersată. Mari cantități de petrol și gaze se găsesc în zona de coastă, fapt ce a făcut ca Libia să fie foarte atractivă pentru investitorii occidentali dar și pentru cei chinezi și ruși. Mai mult decât lungă perioadă de dominație otomană, trecutul colonial italian (1911-1943) și-a lăsat amprenta asupra coeziunii identitare a poporului libian, existând o fractură între Cirenaica și Tripolitania, pe axa Est-Vest. Libia și-a dobândit independența de stat în anul 1951 dar a rămas tot o entitate politică fragilă și cu deficit identitar.

* Dr. Șerban F. Cioculescu este cercetător științific gradul III în cadrul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din București și lector invitat la Facultatea de Științe Politice a Universității București. Este specializat în studii de securitate și teorii ale relațiilor internaționale.

Liderul-dictator Muammar Gaddafi a domnit mai bine de patruzeci de ani, folosind coerciția (uneori în forme extreme), dar și o ideologie de tip socialist și numeroase stimulente date comunităților locale fidele, provenite din resursele foarte bogate în petrol ale acestui stat. Prin tehnica *divide et impera* a împiedicat cu succes coalizarea triburilor contra puterii sale discreționare. Venind la putere în anul 1969 printr-o lovitură de stat, el a răsturnat echilibrul de putere internă, defavorizând triburile din Cirenaica, în favoarea celor din Tripolitania și din centrul țării. Dictatorul a susținut, de pildă în anii de dinaintea căderii sale, mișcările islamice de tip sufit, spre a se opune salafismului, curent extremist sunnit pe care considera că state precum Arabia Saudită îl susțin financiar. Anterior, el combătuse sufismul deoarece îl vedea ca pe un simbol al monarhiei abolite.² Se știe că regele Idris (Muhammad Idris bin Muhammad al-Mahdi as-Senussi) fusese conducătorul frăției sufite Sanusi, grup care avusese un rol esențial în lupta de eliberare contra italienilor. Astfel încât Jamahiria Arabă Libiană avea toate șansele să se perpetueze fără probleme grave, condusă în viitor de unul dintre numeroșii fii și nepoți ai dictatorului. Aceștia controlau serviciile secrete și corpurile de elită ale armatei, iar scleroza de care erau cuprinse toate instituțiile statului și societatea civilă părea că poate fi depășită prin forță, mită, frică și relații personale. Chiar dacă, spre deosebire de regimurile totalitare comuniste din Europa de Est, libienii de rând aveau voie să facă afaceri, să câștige bani și să călătorească, în schimb nu aveau nici un fel de drepturi politice și nu erau protejați în fața abuzurilor. Cartea Verde, documentul oficial numărul unu, afirma că poporul libian conduce țara prin intermediul colonelului Gaddafi, ceea ce era o pură ficțiune ! În afară de arabi, populația este formată și din diverse tipuri de berberi: Amazigh, Tureg, și Toubou, aceștia fiind adesea nomazi și circulând în Sahel fără a fi foarte deranjați de frontiere. Regimul dictatorial adesea i-a persecutat și le-a impus restricții. De asemenea, mai existau grupuri de mercenari africani (negri) dar și tuaregi aduși de dictator din Ciad, Niger sau Mali spre a servi ca forță para-militară în caz de nevoie.

De la revoltă stradală la război civil

Mai existaseră anterior revolte locale, generate de islamiști sau de separatiștii din Benghazi dar ele fuseseră suprimate fără mari probleme de regimul de la Tripoli. Cu toate acestea, izbucnirea revoltei la începutul anului 2011 avea să ducă în final la înlăturarea liderului tiranic, a familiei sale și a Jamahiriei ca regim politic. În mod simbolic, steagul verde al regimului a fost dat jos și înlocuit cu cel regal, chiar de când a început rebeliunea. Însă consider că fără intervenția militară externă, războiul civil s-ar fi cronicizat, urmând modelul sirian actual. În februarie 2011, mulțimi de oameni au protestat în Benghazi contra arestării avocatului pentru drepturile omului Fathi Terbil. Urmarea este cunoscută: s-au creat grupuri de insurgenți, dotați la început doar cu armament ușor preluat din dotarea militarilor capturați sau dezertori, acești rebeli atacând unitățile militare și clădirile oficiale. În lunile de război civil din anul 2011 Libia devenise rapid un stat "eșuat", foarte asemănător Somaliei prin existența unei multitudini de miliții locale rebele. Tinerii rebeli nu cunoșteau alt model politic la care să se raporteze în afara regatului și astfel au revalorizat însemnele oficiale (mai ales steagurile) ale vechiului regat al lui Idris, singurul rege al Libiei, ce a domnit între 1951 și 1969.

Trebuie spus în mod clar și deschis că, pe tot parcursul războiului civil, opoziția libiană era formată din diverse grupuri insurgente, miliții, triburi, coagulate prin religie, prin legături de sânge sau prin apartenența la anumite regiuni, singurul liant fiind ura față de regimul dictatorial și dorința de a îl schimba.³ Nu exista la început o conducere centralizată, un comitet de coordonare sau un personaj carismatic de la care să fi pornit revolta, fapt ce diferențiază războiul civil libian de cel spaniol, de pildă, în care generalul Francisco Franco a coagulat de la început opoziția contra socialiștilor.⁴ În Libia, revolta inițială s-a transformat în revoluție și apoi într-un război civil care a arătat fragmentarea extremă a societății și utilizarea doar a puterii *hard* de către dictator, în lipsa culturii dialogului politic de conciliere.⁵

Observatorii avizați ai situației au atras atenția asupra faptului că acești opozanți nu

erau neapărat adepți ai democrației și nici nu era sigur că vor aduce libertatea și statul de drept în locul tiraniei, dar au fost singura alternativă spre a nu lăsa doar forțele militare ale NATO să lupte contra regimului de la Tripoli și după aceea să impună cu forța un regim de tranziție precum au făcut americanii și britanicii în Irak în anul 2003.

În mod ironic, masele au răsturnat „statul maselor” (sensul etimologic al *Jamahyriei*) iar liderul suprem a sfârșit prin a fi torturat, umilit și împușcat de rebeli, amintind involuntar de soarta tragică a altor dictatori pecum Benito Mussolini. În acest fel, Consiliul Național de Tranziție a preluat treptat puterea și a organizat guvernul, pregătind alegeri libere. Nu putem ști cum va evolua Libia în viitor, dacă va fi o democrație și un stat puternic sau dacă milițiile vor împărți puterea pașnic ori prin luptă. Însă această evoluție către democrație, așadar pozitivă în general, nu ar fi fost posibilă fără intervenția armată a NATO, scenariul cel mai probabil fiind continuarea sângerosului război civil și eventual împărțirea țării în două sau mai multe părți. Poate că numirea unui monarh cu putere simbolică unificatoare ar putea eventual să reducă aceste tensiuni centrifuge, în paralel cu un model de guvernare federalist.

În 2011, înainte să înceapă protestele din Benghazi, în luna februarie, Gaddafi era un li-

der care „făcuse pace” cu Occidentul. Renunțase la programul WMD, predase teroriștii libieni ce au comis atentatul de la Lockerbie, oferise contracte petroliere generoase Italiei, Franței, Turciei, așadar nu mai era un „nefrecventabil” precum Saddam Hussein în 2003. Chiar și SUA renunțaseră să mai includă Libia pe lista statelor sponsori ai terorismului mondial. În mai 2010, Libia fusese desemnată să conducă timp de trei ani Consiliul Drepturilor Omului al ONU, spre iritarea multor state democratice și a ONG-urilor umanitare.

Orașul Benghazi, situat în estul țării, era cunoscut de regimul dictatorial ca fiind o zonă în care se mai încercaseră acte de rebeliune, mereu înăbușite în sânge. Monarhul Idris condusese țara din acest oraș și oricum se știe că Administrația Militară Britanică din Cirenaica recompensase în acest fel tribul Senussi pentru sprijinul dat în războiul mondial la alungarea forțelor italo-germane din zonă. Idris a devenit apoi și «emirul» Tripolitaniei și al regiunii Fezzan, unificând Libia. Însă a continuat să se bazeze în special pe loialitatea populației din Cirenaica. La început Libia a fost un regat organizat federal dar din 1963 a devenit stat centralizat, prin revizuirea Constituției din 1951. Pe 1 septembrie 1969, regele bătrân și bolnav, aflat la tratament în străinătate, a fost înlăturat prin lovitura de stat a tinerilor ofițeri conduși

de Muammar Gaddafi, cu toate că morarhul pregătise succesiunea la tron în favoarea fratelui său Hasan al Senussi. În acest fel a fost proclamată republica.

Venit pe un val de entuziasm popular, noul regim avea să se transforme într-o dictatură extrem de dură. Acest lucru explică severitatea revoltei din 2011. Desigur, revolte existaseră și în alte locuri, anterior. De pildă în 1993 a existat o rebeliune organizată de tribul Warfalla, care prin tradiție era considerat favorabil dictatorului. În pofida trimiterii armatei și a unor grupuri paramilitare loiale lui Gaddafi, în primăvara anului 2011 insurgenții s-au organizat și au început să facă rost de armamente, de asemenea și-au mărit rândurile cu numeroși dezertori, atacând cu predilecție unitățile militare și clădirile oficiale. În acest fel au făcut rost rapid de muniție și arme, chiar înainte să înceapă și țările occidentale să le livreze armamente. Replica foarte violentă a regimului a generat escaladarea ostilităților, fiind cunoscut faptul că și rebelii au comis numeroase atrocități, spre a se răzbuna pe populațiile care îl susțineau pe dictator sau spre a demoraliza trupele acestuia. Zvonurile, dar și dovezile privind activitatea mercenarilor negri și tuaregi folosiți de regim, au produs o dorință de răzbunare din partea rebelilor, care a luat uneori forma masacrelor comise aleatoriu contra unor simpli imigranți cu pielea năgră sau a unor tuaregi care nu aveau nici o implicare în violențe. Sute sau mii de prizonieri au fost ținuți în condiții grele, torturați, bătuți, unii fiind dați dispăruți de atunci.

De cealaltă parte, odată izbucnite violențele, tiranul a ordonat armatei (de fapt acelei părți care îi rămăsese loială) precum și mercenarilor să reprime prin orice mijloace revolta, așa cum de altfel mai procedase și în trecut. A fost un calcul eronat, după cum s-a văzut. Folosirea armamentelor grele pe străzile libiene, contra civililor, a determinat ONU să voteze două rezoluții prin care autoriza instituirea unei zone de interdicție aeriană (*no fly zone*), a unui embargo naval și aerian pe armamente și să proclame necesitatea protejării civililor. Prin Rezoluția 1973 din martie 2011, Consiliul de Securitate al ONU practic se poate spune că

autoriza recursul la forță contra regimului Gaddafi, spre a apăra populația civilă de abuzurile grave comise de guvern.

Implicarea NATO: de ce și cum?

Misiunea occidentală din Libia nu a fost una fără precedent, existând și evenimente din secolele precedente care demonstrează că securitatea europeană și euroarctică nu poate fi separată de bazinul Mediteranei: în 1801, marina militară a SUA a inițiat un război localizat cu pirajii berberici ce acționau în numele Pașei din Tripoli, deoarece acesta crescuse taxele "de protecție", iar în 1805, americanii au obținut o scutire generală de la taxare.

În 2011, NATO a intervenit militar în Libia la fel cum o făcuse pentru Kosovo în 1999, dar de data aceasta cu acordul C.S. al ONU. Rezoluția 1973 a fost interpretată de liderii aliați ca fiind permisiunea de a recurge la forță contra autorităților guvernamentale libiene, acuzate că folosesc practici genocidare contra propriilor civili. Desigur, China și Rusia se abținuseră la votarea rezoluției, ceea ce semnifică acordul lor tacit, dar ulterior s-au declarat iritate de faptul că NATO a procedat la schimbarea de regim prin forță, considerând acest lucru o interpretare abuzivă a rezoluției. Însă zarurile erau aruncate, campania NATO nu se putea solda cu jumătăți de măsură, mai ales că Muammar Gaddafi amenințase Occidentul cu groaznice represalii pentru susținerea rebelilor. Se bănuia că va urma o campanie de atacuri teroriste, deoarece liderul libian cu siguranță controla elemente teroriste „în adormire” („conserve”, în limbajul serviciilor de informații) pe teritoriul european.

NATO ca atare nu a afirmat dorința de eliminare a dictatorului libian, nici de cucerire a teritoriului statului nord-african, ci doar voința de a diminua serios capacitatea combativă a trupelor libiene guvernamentale, spre a intensifica protecția civililor amenințați de acestea. Bombardamentele au fost de tip *open-ended* și la fel ca și în Kosovo s-a pornit de la ideea că astfel dictatorul va fi constrâns să oprească masacrele, să negocieze cu opoziția tranziția la

democrație a țării. Cunoscătorii regiunii și-au dat seama rapid că longevivul colonel aflat în fruntea statului nu dorea să transfere opoziției nici un fel de putere iar aceasta, odată ajutată militar din afară, nu mai avea motive să dozească un compromis cu regimul. Și dictatorul dar și opozanții săi au știut deja din martie 2011 că poartă un război de anihilare, de aceea acceptarea unui compromis nu mai putea fi o strategie viabilă. Represaliile sângeroase comise atât de forțele armate guvernamentale cât și de rebeli, au făcut imposibilă negocierea unei înțelegeri, cu toate că, cel puțin la început, o parte dintre statele membre NATO ar fi dorit un asemenea compromis prin care liderul de la Tripoli să accepte să împartă puterea cu opozanții moderați.

Foarte repede, state precum Franța (prima) și Marea Britanie aveau să recunoască Consiliul Național de Tranziție (CNT) ca fiind guvernul legitim al Libiei, fapt ce a accelerat dezertarea multor militari, trecerea de partea rebelilor a numeroși oficiali de rang mic și mediu și reducerea drastică a sprijinului populației pentru Gaddafi. Desigur, dictatorul își baza puterea pe triburile loiale, începând cu propriul său trib, al Gaddafa, aliat cu triburile al-Magariha și al-Warfalla.⁶ Rebelii făceau parte din triburile din zona estică (Cirenaica), prin tradiție filo-monarhiste și în orice caz ostile regimului Gaddafi. De altfel, nu întâmplător dictatorul mutase capitala la Tripoli, în dauna mai celebrului oraș portuar Ben Ghazi, socotit nesigur. Se știe că populațiile din Estul Libiei, din Cirenaica, au veleități separatiste, acceptând mai dificil să rămână în același stat cu Tripolitania (Vestul Libiei). Cirenaica a fost și baza istorică a monarhiei Sanussi care a condus Libia până la lovitura de stat gaddafistă. Încă din Anichitate, Cirenaica a fost controlată de fenicieni iar Tripolitania de greci, apoi aceasta din urmă a fost sub stăpânirea Cartaginei, până ce puterea Imperiului Roman a cuprins tot bazinul Mediteranei. Perioada dominației italiene a întărit sentimentele identitare deosebite, iar epoca Gaddafi a cunoscut o permanentizare a dorințelor separatiste manifestate de majoritatea triburilor din Cirenaica, cu toate că represiu-ne dură contra opozanților i-a obligat să ac-

ționeze cu prudență. Cele două mari regiuni sunt diferențiate și lingvistic, cultural, precum și prin bariera naturală a deșertului, dar rivalitatea pentru controlul exclusiv al rezervelor de hidrocarburi a întărit fără îndoială tendința de separare.

Conștient că majoritatea comitetelor revoluționare create după 1969 spre a asigura ordinea internă și a crea solidarități supra-tribale deveniseră corupte și ineficiente, Gaddafi avea să organizeze în 1993 așa-numitele Comitete Populare de Conducere, care se bazau de fapt pe negocieri permanente cu triburile favorabile regimului.⁷

Analiză retrospectivă și «lecții învățate»

Așadar, ce se poate constata acum la aproape un an și jumătate de la încetarea operațiunilor militare contra forțelor guvernamentale libiene? În primul rând, NATO a recurs la filosofia umanitară a responsabilității de a proteja (R2P) și a desfășurat o misiune *out of area* pentru protejarea civililor. Evident, Libia nu a atacat vreun stat NATO, așadar se excludea din start invocarea articolului V din Tratatul de la Washington. Ar mai trebui spus și că NATO a intervenit în dauna Uniunii Africane sau a Ligii Arabe, care ar fi fost poate mai îndrituite din punct de vedere geografic și cultural să o facă, deoarece acestea au dat dovadă de paralizie decizională, de lentoare și ineficiență. În plus, Liga Arabă nici nu are forțe militare iar Uniunea Africană deși dispune de așa-numita African Standby Force destinată unor intervenții în situații de criză și conflict pe continentul negru, nu a putut genera în timp util un consens politic și un angajament de forțe care să îi permită o acțiune în numele ONU.⁸ Se știe că unele state membre ale Uniunii Africane susțineau regimul libian al lui Gaddafi, așa încât nu ar fi existat coeziune și front comun, chiar dacă unele state africane ar fi dorit să se prevaleze de rezoluțiile CS al ONU spre a interveni în scop umanitar.

Însă implicarea NATO a polarizat națiunile din Africa și Orientul Mijlociu, unele văzând în aceasta un act imperialist, neocolonial în

natura sa. Dacă Liga Arabă a condamnat Libia pentru violarea drepturilor omului și a suspendat-o de la lucrări, în schimb Uniunea Africană nu a fost sub niciun fel de acord cu Rezoluția 1973 și cu intervenția NATO, denunțând-o în mod repetat.

Desigur, revoluționarii arabi dar și state precum Qatar, au avut o imagine pozitivă, ultimul cooperând la efortul militar occidental. De altfel, majorității statelor NATO i s-a alăturat și Grupul de Contact pentru Libia (LCG) format din peste 40 de state și câteva organizații internaționale.

Pe ansamblu a fost un succes al NATO, dar au ieșit în evidență și unele surse de vulnerabilitate internă într-o Alianță unde SUA contribuie cu peste 70% la bugetul comun și deține grosul armamentelor performante. De asemenea s-a dovedit că solidaritatea aliată avea unele limite clare și că SUA nu mai au un interes în a participa la intervenții în Africa, considerând această arie ca fiind în domeniul rezervat europenilor dar și organizațiilor de securitate africane. NATO a beneficiat și de sprijinul unor state arabe cum e Qatarul, care a oferit avioane militare și fonduri.

NATO a reușit în câteva luni, prin lovituri aeriene și instructori trimiși în teren să îi ajute pe rebeli să facă față asaltului forțelor armate regulate, să nimicească la sol mijloacele militare fixe dar și mobile ale armatei libiene și ale forțelor de securitate. În acest fel rebelii, care în martie 2011 se aflau în retragere precipitată, alungați de forțele loialiste, au revenit și au reușit în august să cucerească capitala iar în octombrie să îl ucidă pe dictator. Rebelii aflați la sol au oferit informații valoroase comandanților aliați privind pozițiile militare ale armatei libiene și infrastructurile critice, de asemenea spre a evita bombardarea accidentală de către avioanele NATO a unor concentrări rebele. HUMINT-ul a funcționat în mod satisfăcător iar relațiile personale dintre militarii occidentali și liderii rebeli libieni s-au consolidat.

Așadar NATO a nimicit forțele convenționale, de tip sovietic, ale unui stat de putere mică spre mijlocie, prin comparație mult mai slab decât Irakul în 1991. La fel ca și în Afganistan în 2001-2002, forțele occidentale au fost

ajutate la sol de rebeli organizați paramilitar care au combătut ca infanteriști trupele regiului. Astfel, forțele CNT seamănă cu cele ale Alianței Nordului din Afganistan, păstrând proporțiile. Chiar și rănirea și capturarea lui Gaddafi sunt atribuit unui raid al NATO care ar fi spulberat coloana de vehicule militare cu care acesta dorea să fugă spre sud.

De remarcat unele disensiuni existente în cadrul NATO referitoare la *Operation Unified Protector* și pe care mass media le-a reflectat adesea. Astfel, Germania s-a abținut de la votul în cadrul ONU pentru rezoluția 1973 și nu a trimis forțe spre a aplica embargoul și *no fly zone*. Germanii nu au acceptat nici măcar să îndeplinească atribuții militare nelegate direct de atacarea țintelor, precum operarea unor avioane AWACS și în plus, spre uimirea tuturor, au retras cei peste 600 de militari ce participau la alte misiuni în Mediterana sub steagul NATO, de pildă la *Active Endeavor!* Turcia, care se opusese vehement campaniei americane din Irak în 2003 și nu permisesse utilizarea spațiului său aerian pentru atacarea vecinului arab, a fost reticentă și de data aceasta, refuzând inițial să își dea girul pentru acțiunea NATO. Ulterior s-a lăsat convinsă, negociind relațiile cu forțele de opoziție și participând la campania NATO. Un stat non-membru, Suedia, a trimis opt avioane Grippen contribuind la misiunea de apărare a zonei de interdicție aeriană, în timp ce Germania, vechi aliat, se abținea complet, cu toate că în sondaje peste 60% din germani considerau oportună eliminarea regimului dictatorial din Tripoli. De altfel, sloganul „never again genocide” a nuanțat clasicul „never again war” în conștiința colectivă germană, mai ales după episodul Kosovo din 1999.

Nu toate statele membre au dorit „debarcarea” lui Gaddafi și a regimului său, de pildă Italia și Turcia dorind la început un acord între dictator și opoziție spre a democratiza parțial regimul politic libian. Chiar și SUA au ezitat între februarie și martie 2011 în privința unei soluții militare, dar s-au decis după ce dictatorul libian a amenințat cu moartea populația civilă din orașul Benghazi.

Deoarece după primele bombardamente, americanii s-au retras discret lăsând inițiativa

europenilor, Franța și Marea Britanie au dus greul ostilităților. Franța a apărut ca statul cel mai determinat să elimine regimul Gaddafi, recunoscând prima rebelii ca nou guvern. De altfel, Franța sub conducerea președintelui Nicolas Sarkozy a dovedit mai multă determinare în a sprijini eforturile euroatlantice de securitate, mai ales că în 2009 Parisul a luat decizia istorică de a se reîntoarce în cadrul structurilor militare de comandă ale NATO. Structuri din care se retrăsese în anii '60, din voința fostului lider De Gaulle, suspicios față de hegemonia americană.

În același timp, guvernul american deși a oferit un mic sprijin militar și logistic pentru operația aliată, i-a îndemnat pe aliații europeni să gestioneze cât mai bine situația. Forțele americane au participat la loviturile aeriene doar la începutul campaniei NATO. Secretarul de stat Hillary Clinton a afirmat că Rezoluția 1973 a C.S. al ONU permite înarmarea rebelilor libieni în mod legal, fără a încălca embargoul impus anterior Libiei. Dar nu toți liderii statelor aliate au fost mulțumiți de acest plan, unii temându-se că armele ar putea ajunge pe mâna unor rețele teroriste sau criminale, alimentând jihadismul în nordul Africii.

De asemenea, efortul financiar și logistic solicitat de campania militară nu a fost împărțit echitabil între națiunile membre ale Alianței Nord-Atlantice. Franța și Marea Britanie au plătit mai mult decât, să zicem, România și Bulgaria, și riscurile la care și-au supus personalul militar a fost mai mare. Au existat și state NATO care au ales pasivitatea, necontribuind cu nimic la efortul de luptă.

Desigur, dorința de a interveni a NATO ar fi fost mult mai mică în lipsa asumării leadership-ului operativ de către Paris și Londra. De asemenea, proximitatea geografică a Libiei a sporit riscul unor valuri masive de imigranți către Sudul Europei, generate de războiul civil.

La fel ca și în Kosovo, NATO a ales loviturile aeriene, nedorind angajarea la sol a unor trupe aliate, ceea ce ar fi sporit riscurile de decese din rândul trupelor aliate ori ar fi putut conduce la existența unor prizonieri occidentali deținuți de regimul lui Gaddafi.

Criza economică globală a afectat serios bugetele dedicate apărării în statele membre

NATO, doar cinci aliați având alocate peste 5% din PIB. Bugetele militare ale aliaților europeni mai reprezintă în 2012 doar 34% din bugetul militar al SUA, după cum ne spune Francois Heisbourg.

Faptul că SUA și-a retras avioanele din cadrul operației *Unified Protector*, după doar câteva zile de la începerea acesteia, a pus din nou în evidență vulnerabilitatea europenilor. Americanii sunt cei care, în operații NATO, oferă practic armele care distrug apărarea inamică (spre exemplu, rachete care lovesc sistemele de apărare antiaeriană), de asemenea au un cvasi-monopol privind dronele, sistemele de comunicație și intelligence.⁹ Decizia SUA de a își reorienta strategic forțele spre Asia-Pacific este cât se poate de clară. Pentru prima oară în istorie, SUA au refuzat să își asume conducerea unei operații de *crisis management*. În ianuarie 2012, secretarul Apărării, Leon Panetta, anunța că va fi redus bugetul apărării cu peste 400 miliarde USD în zece ani și vor fi retrași încă 7000 de militari americani din Europa. Strategia lui Obama în Libia a fost denumită *lead from behind*.

Operațiunea NATO din Libia a fost desigur un succes politico-militar, dar a pus în evidență polarizarea comunității internaționale și lipsa unui punct de vedere unitar privind doctrina R2P. De asemenea, la nivelul NATO există mai multe culturi strategice și viziuni naționale diferite. Dacă în Franța, Sarkozy s-a bazat pe un electorat mai asertiv în politica externă, preocupat de recâștigarea măreției de altă dată, de prestigiul național, în Germania, Angela Merkel și aliatul său principal, Guido Westerwelle, au trebuit să mulțumească un electorat mai degrabă pacifist, temător de intervenții directe în alte zone geografice și obsedat de măsurile de austeritate financiară.

În plus, Uniunea Europeană nu a acționat, lăsând NATO să se desfășoare dar pierzând o parte din relevanța Politicii de Securitate și Apărare Comună, redefinită prin Tratatul de la Lisabona din 2007.

Scenarii privind viitorul Libiei

În timp ce în Afganistan NATO a dus o campanie lungă și cu multe victime militare,

pregătindu-se să lase țara din 2014 pe mâna unui guvern corupt și slab, în Libia succesul pare să fi fost mai tangibil, prin victoria milițiilor anti-Gaddafi care majoritar afișează o poziție pro-occidentală. Desigur, viitorul Libiei este incert, țara putând deveni o a doua Somalia mai degrabă decât un al doilea Afganistan, dacă guvernul de tranziție nu își îndeplinește obiectivele, începând cu cel de dezarmare a milițiilor și convertire a lor în partide politice legale, și de stopare a proliferării traficului cu arme mici.¹⁰ Dar NATO și, probabil, UE vor susține procesul de reconstrucție post-conflict din Libia, democratizarea și formarea statului de drept. Desigur, în măsura consensului interaliat și a bugetelor de austeritate existente.

La Summitul NATO de la Chicago din mai 2012, șefii de stat și de guvern au declarat despre Libia:

Last year, through the UN-mandated Operation Unified Protector (OUP), and with the support of the League of Arab States, our Alliance played a crucial role in protecting the civilian population in Libya and in helping save thousands of lives. We commend the Libyan people for the progress achieved to date on their path towards building a new, free, democratic Libya that fully respects human rights and fundamental freedoms, and encourage them to build on that progress.

*Our successful operation in Libya showed once more that the Alliance can quickly and effectively conduct complex operations in support of the broader international community. We have also learned a number of important lessons which we are incorporating into our plans and policies. With OUP, NATO set new standards of consultation and practical cooperation with partner countries who contributed to our operation, as well as with other international and regional organizations. In this context, we recognize the value of the Libya Contact Group.*¹¹

Mesajul este clar și precis: NATO și-a făcut datoria față de civilii din Libia, doctrina R2P face deja parte din doctrina aliaților și mulți strategii se întreabă dacă în Siria nu va urma tot o intervenție internațională, mai ales dacă Rusia și China și-ar da acceptul în Consiliul de Securitate al ONU. Desigur, intervenția ar fi

mult mai dificilă în plan politic deoarece Siria e susținută nu doar de Moscova și Beijing ci și de Teheran și de grupurile șiiite din statele arabe, fapt ce ar duce la destabilizarea întregii regiuni a Golfului.

În vara anului 2012, alegerile din Libia au fost câștigate nu de islamisti ci de formațiunea premierului Jibril, așadar se cunoaște o tendință de ancorare a Libiei într-un model mai apropiat de democrațiile europene decât de Iran sau monarhiile Golfului. Consiliul Național de Tranziție a cedat puterea în august noului parlament rezultat din alegeri libere și în general corecte iar actualmente premier este Ali Zeidan, politician liberal și jurist specializat în drepturile omului. Se spune că a jucat un rol major în a convinge Franța să susțină militar grupările ce luptau contra dictaturii.

Din păcate, mediul politic a rămas unul extrem de instabil iar extremismii islamici domină sectoare masive ale străzii în orașele libiene. Astfel, înfuriați de un filmuleț postat pe internet și care lua în derădere figura profetului Mahomed, pe 11 septembrie 2012, sute de libieni au atacat Consulatul american din Benghazi, iar fumul rezultat din incendierea clădirii l-a ucis pe ambasadorul Chris Stevens. De asemenea, au decedat și alți trei membri americani ai misiunii, loviți de schije de mortieră. Stevens era un veteran al diplomației, servind mai multă vreme ca trimis în Libia și fiind respectat de rebelii anti-Gaddafi pentru sprijinul dat luptei lor de eliberare.¹² Ceilalți erau veterani ai Navy SEALs și serveau ca gărzi de corp ale diplomaților. Se pare că o miliție islamistă libiană a pregătit din timp atacul, ascunzând în apropiere arme de asalt și punând la punct planul agresiunii. Ultima dată când un ambasador american a fost ucis în misiune a fost în anul 1979. Grupul radical Ansar al Sharia se opune prezenței elementelor occidentale în Libia și formei de regim politic de tip democratic. De asemenea, activează și Al Qaeda în Magrebul Islamic (AQIM), ai cărei mujahedini (luptători în numele lui Allah) au trecut adesea granițele și în Mali, Niger sau Algeria. Ca reacție, mii de libieni au defilat pe 21-22 septembrie prin orașul Ben Ghazi cerând demantelarea milițiilor, ceea ce a determinat guvernul ales democratic să solicite milițiilor să se auto-desfințeze. Cu toate

acestea, este îngrijorător că populația libiană, în majoritatea ei, nu manifestă o dorință prea vizibilă de sprijin din partea UE și NATO, din contră, existând un sprijin substanțial pentru unele grupări salafiste și pentru miliții tribale.

Autoritățile americane au considerat incidentul nefericit din Benghazi ca fiind atac terorist, existând dovezi privind planificarea acestuia, în plus fiind vorba și de o dată simbolică: 11 septembrie, așadar unsprezece ani după celebrele atentate comise pe teritoriul american.¹³ Filmul „Inocența musulmanilor”, care a produs furie în rândul a mii de musulmani din întreaga lume, e posibil să fi fost doar un pretext pentru un atac pregătit minuțios din timp. Grupări salafiste din Libia și Egipt au manipulat o parte a populației, determinându-o să acționeze agresiv. Totuși, o mare parte a populațiilor arabe pare opusă extremismului religios și favorabilă continuării democratizării. Un efect colateral negativ este acela că după atacul terorist din Ben Ghazi, SUA au retras din Libia zeci de agenți operativi CIA care adunau intelligence referitor la grupări extremiste locale și la locațiile unde se află numeroase arme mici, muniție sustrasă de rebeli din depozitele armatei înainte și după căderea dictatorului, de asemenea stocurile foarte importante de arme chimice pe care forțele guvernamentale au mari dificultăți în a le păzi eficient.¹⁴ Evident, forțe speciale americane împreună cu agenți libieni îi caută pe autorii atacului de la ambasadă, o parte fiind deja reținuți de autoritățile libiene. Uciderea cetățenilor americani în Libia a declanșat un scandal de proporții în politica internă americană, diverși congresmani republicani solicitând informații și puncte de vedere din partea secretarului de stat Hilary Clinton, de asemenea lansând acuzații.

Pe scena politică libiană, deși milițiile nu mai poartă campanii militare de anvergură, au loc totuși sporadic lupte pentru controlul unor teritorii, înceștări purtate fie de miliții între ele, fie contra forțelor militare guvernamentale. De asemenea se înregistrează asasinat comise contra unor politicieni și militari de rang înalt, pe lângă numeroase răpiri.

Experții în studii de securitate cunosc faptul că Libia a alimentat deja cu personal diverse mișcări teroriste de tip islamist. Astfel, gru-

puri de tuaregi fugiți din Libia după căderea dictaturii, au încercat să proclame un stat de sine stătător în Mali. Dar și mai înainte există exemple grăitoare: doar din orașul Darnah au venit foarte mulți insurgenți în Irak, în anii 2003-2004, de asemenea sute sau mii de libieni au urmat stagiile de pregătire ca jihadiști în Afganistan în perioada talibanilor. Unii au luptat chiar contra sovieticilor în Afganistan în anii '80, iar alții au fost capturați de forțele SUA și ținuti la Guantanamo.¹⁵ Nume precum Abdul-Hakim al-Hasadi, Sufian bin Qumu, Mosab Benkamaial, Abd al-Wahhab al-Ghayid sau Abdel Hakim Belhaj (liderul sau „emirul” fostului „Grup islamic libian de luptă”) sunt bine-cunoscute atât pentru CIA, cât și pentru majoritatea libienilor, și au fost desigur atent monitorizați de fostele servicii de informații ale regimului dictatorial de la Tripoli. Unul din cei mai cunoscuți militanți și lideri Al Qaeda, originar din Libia, a fost Abu Yahya al-Libi, între timp ucis de forțele americane.¹⁶ În Darnah și Benghazi activează un grup extremist numit Ansar al-Sharia, al cărui lider, Sheikh Muhammad al-Zahawi a „interzis” adeptilor să participe la alegeri, pe considerentul că în Coran nu sunt menționate asemenea proceduri iar puterea politică provine direct de la Allah, nu de la popor.

Odată cu demantelarea acestor structuri gaddafiste, nivelul de supraveghere a scăzut, însă e adevărat că nu toți acești islamiști continuă să se ocupe cu aceleași activități jihadiste. Unii au intrat în politică și au acceptat logica democratică, alții lucrează în sectorul privat, dar cu toții pot oricând „recidiva”, de aceea vigilența organelor de ordine nu trebuie diminuată. S-au consemnat și asasinat comise de militanți contra unor oficiali din epoca lui Gaddafi, acte de răzbunare, precum și atentate contra liderilor unor miliții rivale și numeroase răpiri cu motivație financiară. Foarte repede, opoziții ajunseseră să îi numească pe adepții lui Gaddafi *tahalob* adică „scursuri, gunoarie” iar demonizarea lor permitea simbolic eliminarea mai facilă.

Însă cu ocazia alegerilor din 7 iulie pentru Congresul Național General (CNG), rezultatele partidelor islamiste (salafiste) au fost foarte slabe: partidul Umma al-Wasat a luat doar un

loc de parlamentar, iar al-Watan nici unul. Mai grav, unele grupări salafiste armate au atacat și distrus moschei și altare ale sectei sufite în Tripoli, Zliten și Misrata, sporind tensiunea sectară intra-islamică, de asemenea au atacat consulatul tunisian, au pângărit morminte ale soldaților britanici din al Doilea Război Mondial de la Tobruk, au plasat o bombă artizanală în fața Consulatului SUA din Benghazi și au detonat bombe la sediul Crucii Roșii din același oraș.¹⁷ Se pare că responsabilii pentru o mare parte din atacuri sunt grupul auto-intitulat „Brigăzile Omar Abdul Rahman”, care și-a propus să atace simbolurile creștine, occidentale (mai ales americane) și să elimine prin forță ramura sufită a Islamului, dar și Brigada „Rafallah Sahati” din Benghazi. Libienii laici sau chiar cei moderat religioși și conservatori, nu văd cu ochi buni existența unor islamiști înarmați, agresivi, îmbrăcați după moda afgano-pakistaneză și practicând un islam străin de tradițiile africane vechi. Se pare că unii militanți libieni au început să stabilească celule și în Mali, Niger, și chiar și în Gaza și Siria, aducând prin contrabandă armament. Este probabil să existe și „voluntari” libieni luptând în războiul civil sirian de partea rebelilor sunniți, deoarece mai mulți lideri jehadiști libieni (de pildă cei din grupul „Rafallah Sahati”) au făcut îndemnuri în acest sens.¹⁸

Învinși în alegeri, unde libienii au preferat politicieni moderați și mai ales tehnocrați, radicalii religioși au mutat lupta în stradă, cu mijloace criminale. Este imperios necesar ca acești indivizi să fie cunoscuți, monitorizați, arestați și la nevoie chiar eliminați fizic, cu sau fără procedură judiciară, pentru beneficiul întregii societăți libiene. De asemenea, trebuie cooptați lideri sufiți în aparatul de stat, spre a oferi o versiune mai tolerantă a religiei islamice, care să restrângă baza de recrutare a salafitilor.

Evenimentele negative din Libia sugerează că nu întotdeauna după căderea unui dictator urmează un regim democratic, din contră, e posibil să apară haosul și violența. Exemplul Irakului după căderea lui Saddam Husein e ilustrativ. Libia e un stat tribal, ca de altfel majoritatea celor din Africa și din Orientul Mijlociu, de aceea pacea socială și ordinea nu se pot

asigura deocamdată decât prin negociere cu liderii acestor uniuni de triburi. E necesar să se încerce o reconciliere și cu triburile care l-au susținut pe dictator, mai ales cu Al Gaddafi, spre a evita transformarea acestora în bazine de insurgenți. Este necesar ca guvernul libian să facă tot posibilul spre a demantela acele miliții care nu acceptă să fie cooptate în rândul forțelor militare și de ordine internă, de asemenea trebuie să accepte colaborarea cu serviciile de informații ale statelor NATO deoarece serviciile de informații libiene, restructurate recent, nu au capacitatea să se achite corespunzător de sarcini. Odată învins Gaddafi și eliminat regimul său, milițiile care se formaseră spre a lupta contra acestuia au descoperit că nu prea au multe lucruri în comun. Cele din Vest, din zona eliberată ultima, au fost poate și mai agresive decât milițiile din Cirenaica, pornind adevărate vânători spre a captura pe „cei căutați” (*matloubeen*), adică sprijinitori ai fostului regim, profitori ori membri ai unor triburi rivale.¹⁹ Din această cauză, s-a ajuns la adevărate mini-războaie între grupuri de triburi din cauza fricii reciproce și a incertitudinii („dilema securității societale”). De exemplu, rebelii au pedepsit dur faptul că majoritatea populației din Bani Walid susținuse tacit sau explicit regimul Gaddafi, arestând și chiar executând mulți rezidenți „suspecți”.

Unele miliții apără interese strict locale, chiar separatiste, altele vor să instaureze Islamul sau să aducă la guvernare anumite figuri de lideri charismatici. Doar o parte dintre foștii rebeli doresc o tranziție spre democrație, cu toate că probabil un sondaj ar arăta că o mare parte din populația libiană dorește acest lucru. Fosta frăție de arme și egalitatea dintre liderii milițiilor, deși benefică în eliminarea dictaturii, trebuie înlocuite de un sistem politic ierarhic, în care autoritățile statului să fie respectate de cetățeni, iar aceștia să se simtă protejați. Statul libian gaddafist, Jamahirya, nu a fost decât pe hârtie un stat al maselor, așadar nu a putut crea instituții viabile și neutre. Noul stat libian trebuie să genereze asemenea instituții eficiente și corecte, precum și un sistem care să apere legile și să asigure aplicarea lor.

O altă preocupare se leagă de situația tuaregilor și a celorlalți berberi. Așa cum eveni-

mentele din Mali o demonstrează, tuaregii se află într-o stare de spirit revoluționară, unii dorind chiar un stat tuareg în Sahel, alții un Califat islamic. Nu doar Libia ci și Algeria, Mali, Niger ar putea cunoaște noi încercări separatiste, iar Franța și alte state occidentale nu își pot asuma singure sarcina de a pacifica aceste populații ce se simt nedreptățite. E posibil ca Libia să fie nevoită să devină treptat un stat federal, sau oricum unul care să permită o autonomie foarte largă regiunilor (prin procesul de „devoluție”), în acest fel putând evita secesiunea teritorială. Menționam anterior că la început, după independență, Libia avusese o formă de federalism. Liniile de falie Est-Vest (Cirenaica vs Tripolitania) și Nord-Sud (arabi versus berberi) constituie principalele axe de risc geopolitic pentru tânărul stat libian, pe lângă fractura dintre islamiștii salafiți și adepții sufismului.

Zonele bogate în petrol și gaze vor avea probabil lideri cu veleități de autonomizare față de Centru. Totuși vreau să trag un semnal de alarmă: cred că dacă li se va permite regiunilor să negocieze direct cu companiile petroliere străine, peste capul guvernului central, aceasta va conduce finalmente către fragmentarea teritoriului, deoarece liderii acestor regiuni, fie ei afaceriști sau *warlords* ori antreprenori identitari, vor juca abil cartea independenței, având o bază materială atractivă pentru populații.

Există și semnale pozitive. Astfel, Guvernul libian condus de Ali Zeidan a solicitat sprijinul partidelor și al societății civile spre a redacta o constituție care să reflecte transformările produse în țară și să asigure consensul politic intern pentru a garanta tranziția la democrație și stat de drept. Nu e deloc sigur că monarhia sanusidă va fi reinstaurată, deși o parte din rebeli doresc acest lucru. Dar dacă se va crea un consens pentru monarhie, ea trebuie sprijinită inclusiv de comunitatea internațională. Din păcate, Armata libiană s-a dezintegrat în timpul războiului civil, iar elementele pro-Gaddafi au fost epurate sau s-au auto-exclus, ceea ce indică o lipsă de continuitate și o necesitate de a înlocui ceea ce s-a pierdut. NATO dar și Uniunea Africană ar putea ajuta la reconstruirea unei armate libiene care acum e formată strict din milițiile care au acceptat să se supună

statului după încetarea războiului. Aceste forțe improvizate trebuie să păzească și frontierele, spre a diminua numărul de combatanți străini tentați de flacăra jihadistă din Libia. Dar milițiilor încă le lipsește coeziunea, spiritul de corp, există o doză prea mare de eclecticism și improvizatie. Diversele miliții au fost integrate de-a valma în noua armată, ele conțin și elemente jihadiste ascunse, de asemenea, unele se supun Ministerului Apărării sau Statului Major General, altele Ministerului de Interne sau unor agenții de securitate, ceea ce sporește riscul ca în viitor să existe conflicte pentru putere și resurse între aceste ministere, lucru ce ar potența aspectul de stat „slab” și semi-eșuat al Libiei. Există miliții deosebit de puternice, cum este cea din Zintan, care a controlat multă vreme chiar aeroportul din Tripoli. De asemenea, adesea milițiile ajung să se lupte cu armele în mâini pentru putere și influență. De pildă miliția din Zintan a fost în conflict direct cu Consiliul Militar din Tripoli, și cu liderul acestuia, Abdulhakim Belhadj, deoarece rivalizau pentru controlul capitalei. Aceeași miliție, cu baza în Munții Nafusa din Vestul țării, a ajuns să atace apoi un trib învecinat, Mashashiya, considerând că adăpostește în secret responsabili ai fostului regim. Noului regim îi vine greu să demanteleze forțat această miliție cunoscută pentru lupta îndârjită pe care a dus-o cu forțele loiale fostei puteri și pentru „martirii” pe care i-a dat în 2011. Chiar și fostul ministru al Apărării, în cabinetul de tranziție, Osama al-Juwali, este membru al acestui grup armat extrem de ierarhic și de disciplinat.²⁰

Fenomenul loialității tribale se suprapune peste cel al existenței milițiilor bazate la rândul lor pe solidarități regionale sau religioase, fapt ce va face extrem de dificilă formarea unui stat modern sprijinit pe voința cetățenilor. În cazul în care milițiile și triburile vor rămâne la fel de agitate și de dornice să acumuleze putere, dar și cu deficit de securitate în relația reciprocă, s-ar putea dovedi că războiul civil nu a încetat decât temporar. Ar fi scenariul cel mai catastrofal pentru Libia, pe termen lung. Statistici credibile arată că durata medie a războiului civil a sporit la 15 ani în 1999 față de doar doi ani în 1947²¹, iar existența statelor slabe, a granițelor lungi și poroase, a fluxurilor de imi-

granți și arme, tinde să acționeze în acest sens. De amintit că și în Somalia, războiul civil s-a declanșat după ce președintele-dictator Siad Barre fusese alungat de o revoltă a triburilor din Sud, ale căror miliții au invadat capitala. În lipsa unui element de coagulare, a unui personaj carismatic sau a unei tradiții de guvernare, aceste miliții tribale au început să se lupte pentru resurse și teritorii. Tot milițiile coalizate, cu acceptul Consiliului Național de Tranziție, au dublat practic instituțiile statului, creând *Libyan Shield Forces* ca un fel de armată a noului guvern și Comitetul Suprem de Securitate care a asumat sarcinile Ministerului de Interne. De fapt CNT nici nu ar fi avut autoritatea să se opună unor asemenea inițiative, fiind dependent de cooperarea între miliții dar și de voința liderilor tribali (*hukama'*). După căderea capitalei Tripoli, în 20 august 2012, milițiile au format alianțe spre a apăra comunitățile locale, dar nu toate recunoșteau CNT și nu se coordonau obligatoriu cu acesta. Liderii triburilor (*wujaha'* sau *'ayan*) au negociat adesea acordurile între miliții, servind ca mediatori între comandanții acestora.²²

Scenariul „somalizării” Libiei bântuie mințile multor decidenți libieni dar și europeni și americani. După cum arată experții în războaie civile, societățile tinere, cu diversitate etnică, cu relief accidentat (muntos de preferință), cu venit pe cap de locuitor relativ scăzut și cu resurse de hidrocarburi sunt mai înclinate să producă asemenea conflicte.²³ Libia îndeplinește o mare parte din aceste trăsături.

Revenim acum la implicarea Occidentului în gestionarea crizei din Libia. În ciuda tuturor problemelor generate de insuficiența capacităților, epuizarea parțială a munițiilor după trei-patru luni de campanie militară, lipsa consensului strategic între aliați și dependența exagerată de un număr mic de aliați (SUA, Franța)²⁴, pe ansamblu acțiunea militară a NATO reprezintă finalmente o operație de tip *out of area* încununată cu succes, rezultatul principal fiind sprijinul dat populației libiene doritoare de libertate și democrație. Libia a fost atinsă și ea de Primăvara Arabă, iar ajutorul extern a fost decisiv pentru triumful opoziției față de dictatură. Occidentul nu a intervenit militar în Egipt, Tunisia ori Siria, dar în Libia și-a asu-

mat acest risc, plecând de la credința că odată căzută dictatura va veni un regim democratic. Optimismul liberal tipic Occidentului era alimentat de entuziasmul față de revoltele arabilor contra unor lideri despotici, atribuindu-se acestora mase de oameni imense dorința de a reforma societatea. S-ar putea să fie așa, sau poate că nu. Poate că Primăvara arabă va rămâne în amintire ca o tentativă ratată de a democratiza lumea arabă, soldată cu un succes pe linie al islamiștilor și scindarea unor țări oricum neviabile. În orice caz, poporul libian a primit o șansă majoră pe care are acum posibilitatea de a o gestiona în mod rațional și eficient.

NOTE

¹ Libya – CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html>, accesat pe 10 ianuarie 2013.

² Carmen Gavrilă, „Libia între Salafism și Sufism”, <http://dilemaveche.ro/sectiune/societate/articol/libia-salafism-sufism>, 10 ianuarie 2013.

³ George Friedman, „From Gadhafi to Benghazi”, *Stratfor*, 18 September 2012, http://www.stratfor.com/weekly/gadhafi-benghazi?utm_source=freelist-f&utm_medium=email&utm_campaign=20120918&utm_term=gweekly&utm_content=readmore&elq=1d04e4ea572e4610b486c57c746e7a3c

⁴ James D. Fearon and David D. Laitin, “Ethnicity, Insurgency, and CivilWar,” *American Political Science Review*, Vol. 97, No. 1 (February 2003), pp. 75-90.

⁵ O comparație cu România poate fi interesantă, deoarece la noi destule dovezi arată că exista în 1989 o echipă pregătită să preia puterea de la N. Ceaușescu, echipa condusă de Ion Iliescu și formată din eșalonul doi al Partidului Comunist. În Libia, puterea în stat era și mai personalizată, singura alternativă fiind unul dintre copiii lui Gaddafi sau, mult mai puțin probabil, un grup de generali din armată. Însă aceștia nu aveau curajul să organizeze un asemenea complot și nu aveau încredere reciprocă suficientă. Iar armata libiană era foarte slabă, prost antrenată și dotată, fiind doar o anexă a puterii lui Gaddafi. Acesta se baza pe unitățile speciale conduse de fiii săi, mult mai bine antrenate și dotate cu armament. Se poate face o comparație și între cultul pe care unii revoluționari români îl au pentru fostul rege Mihai

I de România și cel pe care tinerii rebeli libieni l-au manifestat față de ex-regele Idris Senoussi, cu toate că acesta din urmă era deja decedat. Steagul monarhiei libiene avea să fie adoptat oficial de Consiliul Național de Tranziție. În societăți lipsite de repere morale, cum era cea românească în anii '90 și cum se arată societatea libiană acum, monarhia devine astfel o ancoră identitară solidă.

⁶ Frederic Wehrey, "Libya's Terra Incognita", in *Foreign Affairs*, February 28, 2011.

⁷ *Idem*.

⁸ Jakkie Cilliers, *The African Standby Force. An update on progress*, ISS Paper 160 • March 2008, www.isn.ethz.ch.

⁹ Francois Heisbourg, "The defence of Europe: Towards a new transatlantic division of responsibilities", in Tomas Valasek (editor), *All alone? What US retrenchment means for Europe and NATO*, www.cer.org.uk, July 2012.

¹⁰ Libya: lessons learned, <http://www.securitydefenceagenda.org/Contentnavigation/Security-Jam/Forums/LibyaLessonslearned/tabid/1357/Default.aspx>, accesat pe 20 octombrie 2012.

¹¹ Chicago Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Chicago on 20 May 2012, May 20, 2012, www.nato.int.

¹² <http://www.nytimes.com/2012/09/13/world/middleeast/us-envoy-to-libya-is-reported-killed.html?pagewanted=print>, 12 September 2012.

¹³ http://worldnews.nbcnews.com/_news/2012/09/20/13990720-white-house-libya-consulate-siege-that-killed-four-was-terrorist-attack?lite, 20 septembrie 2012.

¹⁴ "Deadly Libya Attack a Major Blow to CIA Efforts", <http://www.msnbc.msn.com>, 24 September 2012.

¹⁵ David D. Kirkpatrick, "Libya Democracy Clashes With Fervor for Jihad", June 23, 2012, www.iht.com.

¹⁶ Trebuie spus că liderul actual al Al Qaeda, Ayman al Zawahiri, le-a solicitat de mai multe ori salafiştilor din Libia să comită atacuri spre a răzbuna moartea Şeicului Al Libi. E posibil ca el să fi trimis un militant, numit Abd al-Basit Azuz, spre a stabili un punct de control și comandă în Darnah.

¹⁷ Frederic Wehrey, "The Wrath of Libya's Salafis", September 12, 2012, <http://carnegieendowment.org/2012/09/12/wrath-of-libya-s-salafis/dta>

¹⁸ *Idem*.

¹⁹ "DIVIDED WE STAND: LIBYA'S ENDURING CONFLICTS", Middle East/North Africa Report N°130 – 14 September 2012, International Crisis Group, September 2012.

²⁰ Dario Cristiani, "The Zintan Militia and the Fragmented Libyan State", January 19, 2012, www.jamestown.org

²¹ James D. Fearon and David D. Laitin, "Ethnicity, Insurgency, and Civil War", *The American Political Science Review*, Vol. 97, No. 1 (Feb., 2003), pp. 75-90. Vezi p. 78. Autorii arată că cele mai multe războaie civile au izbucnit în anii '90 (31 de conflicte), urmate de anii '60 sau '70 (19 și 25 conflicte) iar ca repartiție geografică ei indică ordinea următoare: "sub-Saharan Africa (34) and Asia (33), followed by North Africa/the Middle East (17), Latin America (15), Eastern Europe and the former Soviet Union (13), and "the West" (2)." (p. 77)

²² "DIVIDED WE STAND: LIBYA'S ENDURING CONFLICTS", Middle East/North Africa Report N°130 – 14 September 2012, International Crisis Group, September 2012.

²³ *Idem*, pp. 85-89.

²⁴ Tomas Valasek, "What Libya says about the future of the transatlantic alliance", July 2011, www.cer.org.uk.

ETOSUL TERORISTULUI. MITUL CALIFATULUI ISLAMIC ȘI STRUCTURA MENTALĂ LENINISTĂ

IULIANA-SIMONA ȚUȚUIANU *

Abstract

This paper highlights the role of Islam in global geopolitics and the link between the message originating from the Koran and the new totalitarian ideology of Islam expressed through terrorist acts.

Could the Islamic caliphate be seen as a pseudo-substitute of the world communist state, and Osama Bin Laden as a new Lenin? The author identifies the similarities between Al-Qaeda's Islamist ideology and the Marxist-Leninist ideology, both of them trying to reject the Western capitalism in an attempt to glorify the utopian notion of a global society unified through a single system of beliefs.

The old ideological confrontation between East and West, between communism and capitalism, is reformulated today in terms of a potential civilizational conflict of religious essence between the West and Islam. The terrorist attacks of September 11, 2001 in the United States have deeply radicalized this perception.

Keywords: terrorism, geopolitics, Al-Qaeda, islamist ideology, religion and conflict

Contextul geopolitic la sfârșitul secolului XX. Religia ca vector geopolitic

Fenomenul religios a cunoscut o recrudescență la final de secol XX, dintr-o serie de motive complet diferite, dacă ne gândim la revoluția islamică de inspirație teocratică iraniană, la invazia sovietică din Afganistan și la căderea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est. De la Tratatul de la Tordesillas¹ și Inchi-

ziția secolelor XIII-XVIII, până la momentul amintit, interpretările de tip geopolitic au desconsiderat factorul religios, în pofida importanței acestuia în definirea ordinii mondiale.

Părerile analiștilor politici în privința religiei ca factor geopolitic sunt contradictorii. Exemple de argumente pro și contra acestei idei sunt crearea statului Pakistan, războaiele irakiano-iranian (1980-1988) și irakiano-kuweitian (1990-1991), conflictele din fosta

* Lt.-col. Dr. Iuliana-Simona Țuțuianu este cercetător științific în domeniul securității internaționale la Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară din București (ISPAIM). În anii 2004 și 2005 a activat în cadrul Misiunii Permanente a României la Națiunile Unite, gestionând activitățile organelor subsidiare ale Consiliului de Securitate prezidate de România în acea perioadă: Comitetul 1540 privind neproliferarea armelor de distrugere în masă și Comitetul 1518 privind situația din Irak. În prezent, conduce Biroul Strategii de Apărare din cadrul ISPAIM.

Iugoslavie și cel israeliano-palestinian. În primul caz, faptul identitar a câștigat teren față de cel religios, ceea ce relativează forța fenomenului religios în politică. Apoi, s-a demonstrat că identitatea religioasă a unor țări (islamul) nu a împiedicat derularea războaielor. Legat de conflictele din ex-Iugoslavia și cel israeliano-palestinian, majoritatea experților resping atribuirea conceptului de „războaie religioase”, admițând însă ideea că religia poate urma un obiectiv geopolitic.

Catolicismul este cel mai concludent exemplu de religie cu obiectiv geopolitic precis – unitatea lumii prin creștinism. Islamul politic este un fenomen mai complex și mai greu de controlat, înregistrând reculuri și focare emergente. Aici se înscrie terorismul de sorginte fundamentalist islamică, iar atacurile din 11 septembrie 2001 din S.U.A. reprezintă cea mai cunoscută formă de manifestare, marcând cele mai fervente reacții din partea comunității internaționale.

Sursa fundamentalismului islamic nu este reprezentată de Coran, Sharia sau alte precepte religioase musulmane, ci mai degrabă de ritmul anacronic de dezvoltare a țărilor musulmane, în contextul afirmării economice și politice a Occidentului creștin, și de interpretările stării de inferioritate induse de acest fenomen. Modernitatea și progresul tehnologic contemporan reprezintă cauza frustrării civilizației islamice, aflate în declin, din poziția de civilizație dominantă, timp de o mie de ani,

într-o civilizație marginalizată de provocările expansioniste ale civilizației occidentale. Este cunoscut faptul că cea mai afectată populație a planetei de pe urma procesului de globalizare, îndeosebi din lupta pentru resurse, este cea din lumea islamică. Efectele acestui proces – creșterea sărăciei, a gradului de insecuritate, decalajele mari între bogați și săraci, explozia demografică – au determinat îndreptarea speranțelor populației spre religie.

Din păcate însă, religia devine un instrument folosit cu abilitate și brutalitate pentru legitimarea unor acțiuni. Jocul de interese al organizațiilor și grupărilor fundamentaliste islamice a ajuns, treptat, mai presus decât Coranul care aprecia musulmanii drept „cea mai bună comunitate”, al cărui rol era de a propovădui binele. Efortul colectiv pentru instaurarea unui stat drept, predestinat de divinitate, apare sintetizat în termenul coranic *jihad*², tradus în mod eronat drept “război sfânt”. Conotațiile sunt mai vaste, indicând lupta cu mijloace pașnice, precum predicarea sau educarea și, în plan personal, lupta pentru purificarea sinelui.

Politizarea jihadului, prin contopirea învățăturilor lui Mahomed cu o ideologie revoluționară de tip avangardist, are consecințe devastatoare, la început de mileniu trei, asupra ecuației de securitate mondială. Corpusul doctrinar geopolitic, stabilind un drept de război ofensiv împotriva lumii nemusulmane, induce teamă și confuzie în delimitarea sintagmei “terorism islamic” de termenul de “jihad”, provocând

consecințe neplăcute în planurile ideologic și al relațiilor internaționale. Terorismul nu aparține nici unei religii, este produsul unui nucleu de extremiști care încearcă să-și atingă obiectivele în mod nedemocratic. Grupările fundamentalist islamice au identificat în jihad unicul sprijin al ideologiei violenței politice împotriva civilizației occidentale. Unul dintre cele mai sugestive manifeste politice ale jihad-ului contemporan este lucrarea egipteanului Ayman al-Zawahiri (care a fost mâna dreaptă a lui Osama bin Laden), intitulată „Cavaleri sub stindardul Profetului”. Lucrarea abundă de pledoarii pentru violență, inclusiv sub forma atacurilor sinucigașe, apreciate drept cele mai eficiente mijloace de a produce pierderi în rândul adversarului, cu un cost foarte mic pentru mujahedini.

Ilustrative pentru modul în care discursul musulman contemporan, exprimat în ceea ce pare a fi limbajul religios tradițional, a ajuns să fie relaționat cu violența, determinând o agravare a percepțiilor stereotipe în ceea ce privește fanatismul, sunt și amenințările transmise de Bin Laden la adresa Europei, din cauza caricaturilor care îl reprezentau pe Profetul Mahomed, publicate în anii 2005 și 2006 în presa daneză. Astfel, printr-o înregistrare audio postată pe Internet, liderul terorist pretindea că se adresează oamenilor inteligenți din Uniunea Europeană și afirma că publicarea caricaturilor reprezintă o crimă mai mare decât bombardarea localităților musulmane sau uciderea copiilor și femeilor. „Dacă nu există limite pentru libertatea voastră de exprimare, atunci pregătiți-vă să înfrunțați libertatea noastră de acțiune”, a declarat amenințător Bin Laden și a mers până la a afirma că apariția desenelor insultătoare este parte a unei „cruciade” conduse de Papa Benedict al XVI-lea.³ Data publicării mesajului coincide cu aniversarea a 5 ani de la declanșarea războiului din Irak, amplificând intenția de atacare a Europei, iar animația unei lănci înfipite într-o hartă a Europei care sângerează este mai mult decât sugestivă în acest sens.

Jihadul violent la adresa Occidentului a fost și continuă să rămână în principal de inspirație geopolitică, și mai puțin islamică. Scandalul caricaturilor, oferit spre argumentare, pare să constituie un tumult emoțional menit să amplifice fenomenul jihad. Mesajele teroristului și ale locotenenților săi sunt mărturii ale unui autentic apel geopolitic de chemare la arme, mai

ales că problematica palestiniană este apreciată ca declanșator și unificator al resentimentelor națiunilor musulmane, din Maroc și până în Indonezia.

Anti-islamismul devenise sloganul politic al mai multor partide de dreapta din Danemarca și acest lucru învinovățește guvernul danez de a fi întreținut un mediu ostil musulmanilor, pentru a-și atrage simpatizanții dreptei politice. Mai grav este că această confruntare, între susținătorii libertății de exprimare și cei ai inviolabilității sacralului, continuă, cu reverberațiile politice inerente, caricaturile „blasfemiatoare” acuzând de fapt sinapsa exegetică între lectura Coranului și un angajament politic radical, care a produs fenomenul „terorism islamic”.

Terorismul sinucigaș și interpretările acestuia prin prisma Coranului și a Sunnah

Dimensiunea planetară a amenințării teroriste a fost evidențiată, în mod dramatic, de evenimentele produse la 11 septembrie 2001 în S.U.A., prin îmbinarea a două procedee teroriste clasice: deturnarea unor avioane de pasageri și atentatul sinucigaș. Dacă până la această dată atentatele sinucigașe se înregistrau aproape exclusiv în câteva regiuni ale planetei (Sri Lanka și Orientul Mijlociu), ulterior fenomenul a cunoscut o recrudescență îngrijorătoare. Ce anume îi determină pe acești oameni să recurgă la acte violente extreme soldate cu suprimarea propriilor vieți, iată întrebarea la care încearcă să găsească răspuns studiile îndreptate spre înțelegerea comportamentului sinucigaș al teroriștilor, prin prisma tipurilor de suicid descrise de sociologul francez Emile Durkheim în lucrarea intitulată „Despre sinucidere”⁴.

Astfel, tipurile altruist și fatalist de sinucidere, postulate de autor, au relevanță pentru studiul nostru, fiind interpretate drept rezultante ale unui deficit de personalitate sau ale unei integrări sociale excesive. Pe scurt, comportamentul autodestructiv al teroriștilor ar fi o rezultantă a celor două tipuri. Statusul psihologic al acestor persoane poate fi ori o convingere senină (altruism), ori frică și disperare extreme (fatalism).

Motivația de bază în cazul sinuciderii altruiste este dorința de a face bine semenilor, prin acte de eroism și sacrificiu. Organizațiile teroriste oferă membrilor lor o contracultură centrată în jurul unor norme și valori menite

să conducă la o adevărată indoctrinare. Personalitatea individului este minimalizată, iar viitorul este perceput exclusiv în cadrul grupării teroriste mamă și depinzând de modul în care sunt apărate ideile politice și/sau religioase ale acesteia. Se pare că acest tip de sinucidere i-a fost sugerat lui Durkheim de sinuciderile din societățile primitive sau din mediul militar, în special din trupele de elită (suicidul de tip erotic, gen kamikaze⁵, poate fi o ilustrare a acestui tip). Tema martirajului este una amplu dezbătută, întrucât în toate religiile martirul este cel care suportă violența supliciuului, fără a fi el însuși sursa acestei violențe.

În cazul islamului, pe de o parte, Coranul interzice sinuciderea, iar pe de altă parte cei care își dau viața în numele religiei sunt celebrați, rezultanta acestei dihotomii fiind aceea că acțiunile sinucigașe capătă interpretarea pozitivă a unor operațiuni de martiraj. Bineînțeles, reinterpretarea Coranului, cel puțin bizară pentru lumea creștină, este posibilă numai în contextul în care actele sinucigașe de natură teroristă sunt săvârșite pentru cauza nobilă a jihadului, numai atunci sunt acceptate și justificate prin lupta împotriva opresiunii. Martiriul (*shahid*) este calea de acces spre paradis pentru teroriștii islamiști, iar expresia consacrată „Bassamat al – farah” sau „surâsul bucuriei” desemnează extazul ce se citește pe fața martirilor în momentul comiterii atentatului.

Nici femeile nu sunt excluse de la această abordare. Șeicul Ahmed Yassin, fostul lider spiritual al Hamas, asasinat de Israel în 2004, a emis o fatwa (decret religios) în ceea ce le privește: «Femeile care comit un atentat-sinucigaș și ucid evrei sunt recompensate în paradis, devenind și mai frumoase decât cele 72 de fecioare promise martirilor». Dacă luăm în considerare credința potrivit căreia numai în paradis nu există competiție între bărbați și femei, vom înțelege mai profund statutul femeii într-un atentat terorist sinucigaș. Înțelegerea perspectivei islamice asupra vieții de după moarte, ca certitudine, realitate promisă și anunțată de profeți, este de asemenea foarte importantă în context. Restricțiile tradiționale islamice legate de femei pălesc în fața jihadului, participarea în acest război considerat sfânt cântărind mai mult decât orice, paradoxal chiar mai mult decât permisiunea soțului, fiului sau a părinților persoanei implicate.

Cum s-a ajuns însă la interpretarea marginală a principalelor surse de inspirație ale normelor ce caracterizează credința și acțiunile în Islam? Ne referim la scriptură, mai precis la *Coran*, considerat de musulmani ultima dintr-o serie de revelații acordate omenirii din partea lui Dumnezeu, și la *Sunnah*⁶, proiecția istorică a unei existențe umane ghidate de divinitate, individualizată în persoana profetului Mahomed, considerat ultimul din seria mesagerilor lui Dumnezeu.

În Coran, termenul de *jihad* nu este echivalent cu cel de conflict armat, ci exprimă lupta interioară a fiecărui musulman pe drumul credinței. Doctrina Jihadului ca „război sfânt” a apărut pentru a justifica expansiunea islamului, începând cu sfârșitul secolului al VII-lea, iar cel mai uzual sens este acela de protejare a civilizației islamice de invazia infidelilor. Astfel, avem o traducere a termenului din limba arabă de *jihad* care privește dimensiuni de natură juridică și politică, excedând aria semantică din Coran. Conform scrierilor coranice, apărarea împotriva „infidelilor” este o datorie sfântă a oricărui musulman, însă motivarea actelor teroriste sinucigașe prin precepte religioase reprezintă interpretări subsidiare ale grupărilor fundamentalist islamice. Acestea consideră dispoziția spre sacrificiu de sine drept o armă redutabilă în lupta disproporționată cu „infideli”. Pe scurt, jihadul are două caracteristici de fond: obligația juridică de a propovădui islamul și obligativitatea de a debarasa lumea de Rău. Caracterul religios care dublează obligația juridică amintită deschide porțile paradisiului, aspect pe care textele religioase îl exploatează la maximum, printr-un lirism exagerat.

Deosebit de importante, în context, sunt abordările strategice sau organizaționale ale terorismului sinucigaș, întrucât organizațiile au motive și scopuri diferite de cele ale indivizilor. Acestea privesc, în primul rând, nevoia de supraviețuire a grupării. Lupta organizației pentru a rămâne relevantă este direct legată de dorința obținerii puterii politice, iar tactica misiunilor sinucigașe conduce la o puternică susținere din partea populației. Acest tip de strategie este valabil în cazul palestinienilor, în Sri Lanka, unde Mișcarea de Eliberare a Tigrilor Eelamului Tamil luptă să se diferențieze de alte grupări militante tamile, și în Liban, unde

două grupări šiite, Hezbollah și Amal, se luptă între ele folosind atacurile sinucigașe.

Un alt motiv privește beneficiile aduse de tactica atacurilor sinucigașe. În primul rând, un atac terorist sinucigaș atrage atenția mass-mediei într-o măsură mai mare decât un atac terorist obișnuit. Din acest punct de vedere, atacurile sinucigașe pot fi văzute ca forme de semnalizare strategică, în sensul că transmit mesaje privind caracterul și obiectivele grupării. În al doilea rând, atacurile sinucigașe susțin eforturile organizației de a induce frica și panica în rândul populației țintă – trăsătură cheie a terorismului. În al treilea rând, se dorește și obținerea unui suport internațional. În mod ironic, organizațiile teroriste vorbesc despre bombele umane ca fiind niște pierderi necesare ce conduc la obținerea sprijinului populației și la atragerea de noi recruți.

În plus, aceste tipuri de misiuni presupun costuri scăzute, tehnologie scăzută și arme nu foarte complicate. Obiectivele de bază sunt maximizarea distrugerilor și instalarea fricii. Nu trebuie pierdute din vedere nici avantajele tactice oferite de utilizarea atentatorilor sinucigași: planul de acțiune nu este unul foarte elaborat, bombele umane pot ajunge foarte aproape de țintă și nu există riscul scurgerii de informații post-operaționale, în acest mod siguranța organizației fiind asigurată.

Religia ca ideologie. Etosul teroristului sinucigaș

Diferența dintre o religie și o ideologie este aceea că prima acceptă lumea așa cum este ea, în vreme ce a doua neagă starea de fapt, încercând să schimbe lumea în funcție de un model exterior ei. Religiile vor să schimbe oamenii transformându-i în iluminați, sfinți sau eliberați, fără însă ca lumea să preceadă aceste transformări, iar ideologiile vor omul nou (nazist, comunist, fascist, zionist, etc.) într-o societate multilateral dezvoltată.

Gânditori celebri, de la Marx până la Alain Besançon, fac o critică ideologică a religiei. Pentru ei, religia reprezintă un instrument de manipulare a maselor. Supus față de ierarhii și dogme, fie ele ale Bisericii, statului ori partidului, omul format de religie apare a fi puțin inclinat să-și asume libertatea personală și pluralismul, tot ceea ce caracterizează democrația.

Condamnarea religiei la ideologie nu e o temă nouă, modernă. De-a lungul istoriei, religiile au fost folosite din plin la disciplinarea mulțimilor, la legitimarea politicilor și la sacralizarea ordinii sociale, însă niciodată până în epoca modernă nu au fost susceptibile de reducția atât de drastică la acest tip de funcții.

A nu se confunda, în mod abuziv, religia islamică cu islamismul sau terorismul. Islamismul este reformularea în termeni ideologici moderni a principiilor de bază ale unei religii tradiționale (Islamul) care are origini comune cu iudaismul și creștinismul. Islamismul este alternativa ideologică oferită de lumea arabomusulmană la invazia doctrinelor moderne ale Occidentului: comunismul, socialismul, capitalismul etc. Islamismul este sinonim cu Islamul politizat, structurându-se pe considerații de teologie politică, derivate din religia islamică tradițională, dar pe care fundamentalistii le oferă ca soluții radicale la crizele sociale ridicate de modernitate. Problematika guvernării și echilibrul mecanismelor sociale sunt interpretate prin logica internă a versetelor Coranului.

Schimbarea și reformele politice sunt privite ca o necesitate de islamiști. Uneori, aceste schimbări sunt văzute ca adevărate revoluții politice și sociale. Totuși, deși pretind că se reîntorc la puritatea unor principii teologice, pentru a feri lumea musulmană de păcatele modernității, fundamentalistii cad ei înșiși în capcana gândirii moderne. Ei interpretează islamul ca religie drept o ideologie, o ideologizează. Astfel, Islamul devine un pretext pentru manifestări radicale, urmărind răsturnarea ordinii sociale și politice.

Studii din domeniul politologiei și filosofiei religiei tind să pună în umbră distincțiile de rigoare între Islam, islamism, terorism religios, accentuând faptul că religia islamică însăși conține în sine germele violenței politice. Astfel, între mesajul coranic și noua ideologie totalitară a islamismului, exprimată prin intoleranța civilă și acte teroriste, nu există o diferență de atitudine, ci o complicitate originară.

Pentru a înțelege fizionomia morală a teroriștilor, și în special a celor sinucigași, trebuie să înțelegem cauzele care îi determină pe acești oameni să comită acte extreme. Cercetările privind cauzele terorismului sinucigaș sunt în faza incipientă și pot fi împărțite în patru categorii:

– abordarea psihologică/individuală, care pune accent pe tulburări de personalitate, disperare, umilință și probleme identitare ca posibile cauze ale atacurilor sinucigașe;

– abordarea strategică/organizațională, conform căreia terorismul sinucigaș a apărut deoarece s-a dovedit o strategie eficientă militară și/sau politică;

– abordarea contextuală în care explicațiile se axează pe religie, naționalism sau factori sociologici ca principali factori ce conduc la apariția fenomenului de terorism sinucigaș;

– abordarea multi-cauzală care subliniază existența a mai mulți factori ce conduc la apariția fenomenului.

Kenneth Waltz a fost primul analist care a utilizat nivelurile de analiză individual, organizațional și contextual când a descris cauzele unui război. Acestea vizau comportamentul uman, structura internă a statelor, precum și natura sistemului internațional. Prin analogie, în cazul terorismului sinucigaș, putem asimila cel de-al doilea nivel (analiza statului) cu analiza organizației militante, iar cel de-al treilea plan (sistemul internațional) cu analiza cauzelor contextuale⁷.

Pe scurt, motivele bombelor umane sunt: răzbunarea, recompensele de după moarte, răsplata materială pentru familie, motivele religioase, lupta pentru eliberare națională, dar și existența unei culturi a martirajului în societate. În plus, se adaugă și problemele de socializare, în cazul persoanelor frustrate de propriile condiții de viață. Umilința, sărăcia și lipsa de speranță conduc la disperare, iar martirajul furnizează scăparea din angoasele vieții.

Gruparea teroristă oferă beneficii emoționale, sociale și economice, iar cei care sunt profund nesiguri în legătură cu viitorul lor pot găsi aici un sens al propriei identități. Noțiunea de identitate este centrală în analiza comportamentului teroristului sinucigaș. Persoana care participă la o misiune sinucigașă își îndeplinește datoria față de propriile valori – familie, prieteni, comunitate, religie, iar eșecul este echivalent cu o trădare a idealurilor, inclusiv a propriei existențe.

Deosebit de important, urmare a cercetărilor prin interviuarea persoanelor implicate în grupările militante pentru cauza palestiniană, a rezultat faptul că nici o potențială bombă umană nu prezenta profilul tipic al personalității sinucigașe. Nu erau oameni fără bani, studii, reduși mental sau depresivi. În schimb, foarte religioși și bine informați despre politica israeliană și cea din lumea arabă, evitau cel mai adesea termenul de „sinucigaș”, interzis în islam, folosindu-l pe cel de „explozii sacre”. Deși există tendința ca în urma unui atac sinucigaș să dăm interpretări negative de comportament, din punct de vedere al psihologiei conflictului, terorismul sinucigaș rămâne o problemă de cunoaștere dificilă și controversată. Foarte mulți teroriști sinucigași se descriu ca fiind soldați în război, cărora nu le place să ucidă civili, dar misiunea lor se încadrează în lupta pentru cauză – lupta împotriva practicilor economice și politice injuste, guvernelor și violenței structurale. Curajul acestor persoane este pus în slujba terorismului, perceput în termeni de risc, frică și anxietate, iar acest lucru face ca, din perspectivă psihologică, să nu poată fi recunoscut și aprobat.

Concluzionând, fundamentalismul a reușit să ofere un refugiu identitar maselor populare de condiție socială deficiară. Purificarea morală conduce la ideea că autorii atacurilor teroriste se consideră a fi oameni aleși, care nu numai că posedă legitimitate religioasă și au justificare pentru intensitatea violenței la care recurg, dar acționează deseori, pe baza convingerii că violența se produce într-o conjunctură istorică pe care divinitatea o aprobă. Ideologia revoluționară permite apologia unui cult modern al morții, depășindu-se astfel limitele medievale ale războiului.

Califatul Islamic, pseudo-substitut al statului comunist mondial? Comparație între două personaje carismatice: Bin Laden și Lenin

Vechea confruntare ideologică Est-Vest, între comunism și capitalism, pare să fie reformulată astăzi în termenii unui potențial conflict civilizațional, dar de esență religioasă, între Occident și Islam. Atentatele din 11 septembrie 2001 din Statele Unite au radicalizat această percepție.

Rapoartele U.S. National Intelligence Council prognozează intenția Islamului de a forma, până în anul 2020, un califat universal, dezideratul principal al mișcării fundamentaliste islamice fiind dat de restabilirea virtuților morale și politice ale societății tradiționale islamice. Din această strategie reiese clar cum islamiștii se văd purtători ai unui destin teologico-istoric și continuatori ai unei noi etape în “războiul contra cruciaților” și, de asemenea, cum aceștia îmbrățișează un plan prestabilit în care confuzia și sabotajul ideologic al elitelor occidentale joacă un rol central. Prin obiective și termene precise, artizanii strategiei oferă speranță și motivație mișcării, cu accent pe tactica loviturilor surprinzătoare la adresa Occidentului. Dacă prima fază din desfășurător a avut succes (aluzie la atentatele din 11 septembrie 2001), întrebări pertinente se ridică legat de testarea capacității statelor și societăților din Orientul Mijlociu de a răspunde unei ofensive islamiste regionale radicale, după mulți specialiști cheia ecuației strategice a geopoliticii actuale. Atât timp cât aceste regimuri sunt percepute de proprii cetățeni ca despotice și lipsite de credibilitate, șansele lor de a rezista presiunii islamiste sunt reduse. Iată de ce, anticipând aceste evoluții și urmărind atent strategia islamiștilor, americanii forțează azi un scenariu de democratizare rapidă a zonei.

Așa cum am subliniat și în secțiunea anterioară a lucrării, prin ideologizarea religiei, islamul devine un pretext pentru manifestări radicale și răsturnarea ordinii sociale și politice. Același gest a fost făcut de primii gânditori comuniști care au încercat la vremea lor să-și deghizeze elanul politic în haine conceptuale și viziuni împrumutate din limbajul misionar al creștinilor antici.

S-a afirmat frecvent că ideologia comunistă este o religie civică sau laică. Cu toate acestea, Alain Besançon propune un alt model de interpretare: ideologia comunistă, în multiplele sale variante (marxist-leninistă, maoistă etc.), nu poate fi privită ca o religie laică. Diferența dintre religie și comunism rezidă în structura actului de credință: în vreme ce prima se bazează pe ceea ce Besançon numește „non-știut conștient” – credința că știi că nu știi; sfinții, de pildă, „au știut că ei cred” –, comunismul se bazează pe non-știutul inconștient – credința că știi; Lenin, prin materialismul științific, doar „a crezut că știe”⁸. Altfel spus, în religie limitele rațiunii se conștientizează, în vreme ce pentru totalitarism rațiunea se prezintă fără limite și suficientă sieși.

Întreaga tragedie a comunismului poate fi surprinsă în pretenția unei minorități autodesemnate drept izbăvitoare de a întruchipa o elită ale cărei scopuri utopice sanctifică chiar și cele mai barbare metode ale sale. Acest hybris este fundamentul pentru negarea dreptului la viață al celor definiți drept „paraziți” și pentru deumanizarea deliberată a victimelor. În centrul gândirii totalitare se află, așadar, ceea ce Alain Besançon a definit drept *falsificarea noțiunii de Bine*.⁹ În Uniunea Sovietică, pentru prima oară în istorie, individul a fost privat de orice mijloc de rezistență. Autoritatea era una monolitică iar sfidarea partidului imposibilă. Fenomenologia trădării a luat naștere în procesul de justificare a masacrului societății, creându-se un univers amoral în care nenumărate crime au fost justificate prin prisma unui viitor luminos.

Leninismul a reușit mai eficient decât orice altă ideologie modernă să transforme un cult de factură gnostică într-un extraordinar instrument de autohipnoză politică. Militanții leniniști din întreaga lume au crezut în mitul „partidului de tip nou”, cu o abnegație comparabilă doar cu cea a fanaticilor religiilor milenariste.

Poate fi considerat califatul Islamic un pseudo-substitut al statului communist mondial, iar Osama Bin Laden un nou Lenin? Ei bine, există similitudini vizibile între ideologia islamistă de tip Al-Qaeda și cea bolșevică de inspirație marxist-leninistă, ambele axate pe respingerea capitalismului occidental și profund animate de noțiunea utopică a unei societăți globale, unite printr-un singur sistem de credințe. Frământă-

rile sociale din Rusia în timpul Primului Război Mondial au oferit bolșevicilor oportunitatea să accedă la putere, provocând un secol de divizări și ostilități politice pe aproape întreg mapamondul. Asemănător Europei dinaintea primului război mondial, Orientul Mijlociu se caracterizează astăzi prin dispute și tensiuni politice, națiunile fiind mai mult sau mai puțin entuziaste în fața modernității.

Totuși, în pofida similitudinilor, se pot face diferențieri importante. Prin atacul lansat la 11 septembrie 2001, Bin Laden a slăbit capacitatea Al-Qaeda de a furniza o revoluție planetară și, deși organizația continuă să rămână o sursă de inspirație anti-occidentală, temutul terorist nu a fost capabil, până la moartea sa, să joace rolul lui Lenin în conducerea unei astfel de revoluții. Există de asemenea importante diferențe structurale între mediul internațional al Europei din 1914 și cel actual aferent Orientului Mijlociu, notabile fiind puterea hegemonică a S.U.A și rolul Națiunilor Unite. Dinamicile structurale ale conflictelor din Orientul Mijlociu par controlabile, iar Al-Qaeda rămâne oarecum marginalizată de rolul terorismului fanatic. Totuși, implicarea S.U.A. și a altor state occidentale în Orientul Mijlociu creează resentimente și alienare, dovedindu-se de multe ori contra-productivă în campania globală de combatere a extremismului violent.

Asemănător întemeietorului primului regim totalitar din lume, Osama Bin Laden se dorea a fi recunoscut ca strateg al unei revoluții mondiale. Mișcarea sa revoluționară se manifesta în termeni analogici celei comuniste, mai precis pe frontul luptelor economice și pe cel al luptelor ideologice. Așadar, istoria pare că se repetă, iar acest fapt este recunoscut de cei mai importanți oameni politici ai vremurilor noastre. În noiembrie 2007, George W. Bush a lansat, la Heritage Foundation, un avertisment atât propriului Congres, cât și lumii întregi, să nu ignore pericolul prezentat de Bin Laden.¹⁰ Conform spuselor sale, îndemnul la ură lansat de numărul unu din Al-Qaeda este la fel de clar precum cele ale lui Hitler și Lenin. În ceea ce-l privește pe Bin Laden și pe teroriști în general, ei „și-au anunțat obiectivele: intenția de a fonda un imperiu islamic totalitar înglobând toate pământurile musulmane, foste și actuale, care se întind din Europa până în Asia de Sud-Est, tre-

când prin Africa de Nord și Orientul Mijlociu”, a subliniat liderul american. Legat de Lenin, a afirmat: „Lumea a ignorat cuvintele lui Lenin, când el își anunța intențiile de a lansa o revoluție comunistă în Rusia, și lumea a plătit un preț greu. Imperiul sovietic pe care l-a creat a ucis zeci de milioane de oameni și a aruncat lumea întreagă în pragul unui război termonuclear”.

Natura malefică a comunismului se regăsește în islamismul extremist contemporan. Rolul său este deghizat sub alte denumiri, nuanțe politice sau ideologii războinice. Poate părea benevolent și doritor să înapoieze drepturi oamenilor, dar esența sa rămâne aceeași și o putem surprinde oriunde este promovată non-valoarea, golul spiritual și manipularea psihică. Efectele comunismului și cele ale terorismului se întrepătrund. Lagărul Comunist, Cortina de Fier și amenințarea nucleară împiedica extinderea ideologiei clasei muncitoare. Astăzi, terorismul are efecte similare. Lumea nu mai apare preocupată prioritar de degradarea sistemelor sociale, sau de decalajul masiv între bogați și săraci, ci de aspectele de ordin securitar.

Expansiunea comunismului în Europa a fost stopată mai ales de Planul Marshall. Terorismul nu poate fi combătut cu mijloace militare clasice și nu va înceta fără secularizarea lumii islamice și fără o strategie asemănătoare Planului Marshall care să înlăture subdezvoltarea și înapoierea țărilor din Orientul Apropiat și Mijlociu, altfel atât de bogate în resurse naturale.

Iată, în continuare, un pasaj sugestiv din lucrarea intitulată „Tentația Imperială a Americii” a lui Sorin Petrof: „În timp ce forța împăratului de la Nord este de neegalat, dragonii s-au întors sub o nouă înfățișare. Noii demoni ai Sudului nu mai vorbesc limba lui Lenin ci pe cea a lui Momamed. Islamul radical nu se manifestă ca un stat sau ca o națiune ci se comportă ca o franciză globală spirituală a fundamentalismului, fără destinatari cu rezidență permanentă ci doar cu expeditori și exportatori de terorism. Este singurul figurant de pe scena internațională care contestă dominația Nordului. Și l-a impus deja pe marele împărat de la miazănoapte prin atacul de la World Trade Center din 2001 dar și în locurile unde acesta are reprezentanți sau aliați”¹¹.

Începutul anului 2013 aduce un premiu Oscar filmului *Zero Dark Thirty*, despre deciziile

dificile, dar obligatorii pentru a duce la bun sfârșit misiunea de capturare a lui Bin Laden. În noua producție a lui Kathryn Bigelow nu știi nicio clipă cât adevăr și câtă ficțiune ți se arată pe ecran. Da, cunoști concluzia, și anume că Osama bin Laden și-a aflat sfârșitul într-o casă din apropierea unui mic oraș pakistanez, dar până acolo? În mod cert, vom afla răspunsul doar când CIA va divulga informații secrete despre această operațiune.

Din păcate, moartea lui Osama bin Laden nu va desființa terorismul islamic și nici nu-l va atenua, iar „francizele” al Qaeda în Orientul Mijlociu și Africa de Nord (MENA) vor continua să funcționeze independent, așa cum s-a întâmplat și până acum. Visul lui Bin Laden era răsturnarea regimurilor pro-occidentale din lumea musulmană cum ar fi cele din Tunisia, Egipt, Siria, Yemen, Libia, Arabia Saudită, etc. Culmea este că acest vis este pe cale să se împlinească, dar nu pe calea unor lovituri armate ale unor elite bine pregătite și foarte motivate, cum preconiza Bin Laden, ci pe calea unor mari mișcări și revolte de masă (aluzie la fenomenul cunoscut sub denumirea de „Primăvara Arabă”). Rămâne de cercetat cât de mult a contribuit totuși și Bin Laden la trezirea conștiinței maselor. După cum arăta Lenin, terorismul nu slăbește o putere împotriva căreia luptă, ci, din contră, duce la întărirea ei. Soluția, spunea tot Lenin, este organizarea maselor.

Din păcate, evenimentele din debutul anului 2013 indică o posibilă și nedorită deviere a Primăverii Arabe către o „toamnă islamistă”. Realitățile din Mali și din sudul Algeriei pot fi considerate consecințele evenimentelor recente din spațiul arab, mai ales din Libia. Al-Qaeda din magrebul islamic este mai agresivă ca oricând, încrezătoare în proiectul unui Magreb guvernat de islamismul radical, adică salafist, și urmărind îndeosebi obiective criminale, mult mai evidente decât proiectele ideologice și politice arhicunoscute. Conduși de personalități carismatice, teroriști bine instruiți ocupă un teritoriu imens, deasupra căruia flutură steagul negru cu inscripția Alah este singurul Dumnezeu, iar Mohamed e mesagerul său. Acești așa-zii jehadiști, care aplică *sharia* în modul cel mai barbar cu putință, nu sunt nicidecum militanții unei cauze nobile. Cine îi finanțează pe acești criminali? Cine le furnizează armamentul și

munitia? Cine se ascunde în spatele acestei barbarii care ia tot mai multe forme internaționale? Fără îndoială, în spatele acestor grupări nu sunt numai miliardari, ci și state care visează o dominație a Islamului în întreaga lume.

Se pare că de Primăvara Arabă profită acum islamiști de toate felurile, pentru care haosul creat de revoluția din Libia a constituit terenul fertil pentru promovarea propriilor interese destabilizatoare. În țări precum Tunisia și Egiptul, statul se află în mâinile islamismului. Bashar Al-Assad continuă masacrul împotriva propriului popor. Iar Rusia și China, excluse din jocul libian, refuză în continuare să-l abandoneze pe dictatorul sirian, lăsând să se înțeleagă că regimul lui Assad este totuși preferabil unei republici islamice salafiste. Evenimente stârnite de Primăvara Arabă care dau de gândit în legătură cu destinul Islamului, înțeles și folosit, tot mai abitir, ca pretext pentru manifestări radicale și răsturnarea ordinii sociale și politice.

Bibliografie

Cărți

- Barna, Cristian. 2007. „Cruciada” Islamului. Editura Top Form, București.
- Barna, Cristian. (2005) 2007. *Terorismul, ultima soluție?* Editura Top Form, București.
- Besançon, Alain. 2007. *Originile intelectuale ale leninismului*. Editura Humanitas, București.
- Bresani, J; Annoscia, G; Lelouvier, Y. N. 2005. *Enciclopedia Religiilor*. Pro-Editura, București.
- Durkheim, Emile. 1993. *Despre sinucidere*. Institutul European, Iași.
- McLellan, David. 1998. *Ideologia*. Editura Du Style, București.
- Singer, Peter (editor). 2006. *Tratat de etică*. Editura Polirom, Iași.
- Troncotă, Cristian. 2007. *Terorism și antiterorism – Educație de securitate prin cunoaștere*. Editura Top Form, București.
- Ursache, Vasile; Simileanu, Vasile; Paraschiv, Sorin. 2006. *Terorismul – Cauze și implicații de ordin geopolitic*. Editura Top Form, București.
- Waltz, Kenneth. 2001. *Omul, statul și războiul, O analiză teoretică*, Institutul European, Iași.

Capitole din cărți

Nanji, Azim. 2006. *Etica Islamică*. În *Tratat de etică*, 136-148. Editura Polirom, Iași.

Articole

Bingham, L. Raymond. 2006. *Bridging the Religious Divide*. În *Parameters*, Autumn 2006.

Brandon, James. 2006. *The Caliphate: One nation, under Allah, with 1.5 billion Muslims*. În The Christian Science Monitor, 10 mai 2006. Disponibil la: <http://www.csmonitor.com/2006/0510/p01s04-wome.html>.

Bremmer, Ian. 2005. *George Kennan's lessons for the war on terror*. În International Herald Tribune, 24 martie 2005.

Brimley, Shawn. 2006. *Tentacles of Jihad: Targeting Transnational Support Networks*. În Parameters, Summer 2006.

Boubekur, Amel; Amghar, Samir; De Wijk, Rob; Malashenko, Alexey. 2006. *Between Suicide Bombing and The Burning Banlieues: The Multiple Crises of Europe's Parallel Societies*. În Working Paper No. 22 of the European Security Forum, iunie 2006.

Bukay, David. 2006. *The Religious Foundations of Suicide Bombings Islamist Ideology*. În Middle East Quarterly, Fall 2006; <http://www.meforum.org/article/1003>

Chossudovsky, Michael. 2001. *Who is Osama Bin Laden?*; <http://www.globalresearch.ca/articles/CHO109C.html>.

Conte, Alex; Ganor, Boaz. *Războiul internațional împotriva terorismului. Aspecte legislative și strategice cu privire la respectarea drepturilor omului*. Studiu publicat cu acordul International Policy Institute for Counter Terrorism, Interdisciplinary Center, Herzliya, Israel.

Entelis, P. John. 1993. *The Islamic Threat: Myth or Reality?*. În International Journal of Middle East Studies, Vol.25, Nr.4 (noiembrie, 1993), 684-687.

Goddard, Hugh. 1999. *The Holy War Idea in Western and Islamic Traditions*. În British of Middle Eastern Studies, Vol. 26, Nr.1 (mai, 1999), 100-101.

Huff, E. Toby. 1995. *Rethinking Islam and Fundamentalism* În Sociological Forum, Vol.10, Nr.3 (septembrie, 1995), 501-518.

Keller, Nuh Ha Mim. 2005. *Islam and Evolution*; <http://www.islam-online.net/English/contemporary/2005/11/article01.shtml>

MacEoin, Denis. 2006. *Why Do Muslims Execute Innocent People? Islamist Ideology*. În Middle East Quarterly, Fall 2006; <http://www.meforum.org/article/1000>.

Ortiz, Ximena. 2006. *Geopolitical Jihad*. În The National Interest, Spring 2006.

Petrof, Sorin. 2007. *Tentația Imperială a Americii*. În Cronicile Ultimului Imperiu, 10 martie 2007; www.ultimulimperiu.ro

Rashid, Ahmed. 2007. *On Bin Laden's 50th Birthday, Al Qaeda structure still strong*. În A Eurasianet Commentary, 9 martie 2007; <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/ea-c030907a.shtml>.

Rubin, Barry. 2008. *The Profession of Death*. În Gloria Center, IDC Herzliya, 3 ianuarie 2008; <http://>

www.worldsecuritynetwork.org/showArticle3.cfm?article_id=15345&topicID=42.

Segell, M. Glen. 2005. *9/11: Wahabism/Hege-
mony and Agenic Man/Heroic Masculinity*. În Strategic Insights, Vol. IV, Nr. 3 (martie, 2005); <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/2005/MarsegellMar05.asp>
---. 2005. *Al-Qaeda's Strategy until 2020*. În Terrorism Focus, Vol. 2, Nr. 6, 17 martie 2005; <http://www.jamestown.org/terrorism/news/article.php?articleid=2369905>.

Ulph, Stephen. 2006. *Islamists Criticize Muslims who Abstain from Jihad*. În Terrorism Focus, Vol.3, Nr. 7, (21 februarie 2006).

Von Hippel, Karin. 2002. *The Roots of Terrorism: Probing the Myths*. În The Political Quarterly Publishing, Blackwell Publishing.

Zemni, I. Sam. 2006. *The Modernity of Islamism and Jihad Militancy*. În Studia Diplomatica Vol.LIX, 2006, Nr. 1.

NOTE

¹ Prin Tratatul de la Tordesillas (1494), încheiat sub egida Papalității, Portugalia și Spania împărțeau Lumea Nouă.

² Principalul sens al Jihadului, conform sclaștilor islamici și non-islamici, este acela de „efort” intern, cantonat psiho-mental împotriva pasiunilor, a slăbiciunilor și a altor factori care ar periclita puritatea credinciosului și respectarea preceptelor sfinte.

³ Înregistrarea audio a fost postată pe Internet de grupul media al rețelei Al-Qaida, Al-Sahab, la 20 martie 2008.

⁴ Durkheim, Emile. 1993. *Despre sinucidere*. Institutul European, Iași.

⁵ Kamikaze sau „vântul divin” este denumirea dată piloților japonezi sinucigași, reprezentanți ai unui popor ce a ridicat jertfa de sine la rang de doctrină. Kamikaze a fost o aplicare modernă a codului Bushido al samurailor. În toamna anului 1944, amiralul Takijiro Onishi a trecut la punerea în practică a proiectului Ooka sau „Floare de cireș”, care a reprezentat cea mai mare mobilizare de piloți kamikaze din istoria omenirii.

⁶ În esență, Sunnah cuprinde exemplificări cu privire la mesajul Domnului, structurat în modelul de conduită perceput de Profet, acțiunile, zicalele și normele sale.

⁷ Waltz, Kenneth. 2001. *Omul, statul și războiul, O analiză teoretică*, Institutul European, Iași.

⁸ Besançon, Alain. 2007. *Originile intelectuale ale leninismului*. Editura Humanitas, București.

⁹ Besançon, Alain. 1985. *La falsification du Bien: Soloviev et Orwell*. Julliard, Paris.

¹⁰ <http://earthrevolution.blogspot.ro/2007/11/bush-compares-bin-laden-to-hitler-and.html>.

¹¹ Petrof, Sorin. 2007. *Tentația Imperială a Americii*. În Cronicile Ultimului Imperiu, 10 martie 2007. Disponibil la: www.ultimulimperiu.ro.

PRIMA OPERAȚIE EXPEDIȚIONARĂ ROMÂNEASCĂ ÎN EUROPA CONTEMPORANĂ (III)

GRIGORE ALEXANDRESCU *

Abstract

On December 15, 1995, the UN Security Council adopted Resolution 1031, which recognized „the unique, extraordinary and complex character of the present situation in Bosnia and Herzegovina, requiring an exceptional response”. This „exceptional response” materialized on December 20, 1995, when the NATO-led Implementation Force (IFOR) was deployed in Bosnia and Herzegovina. The following article details the background and the steps taken by Romania in preparing for the mission.

Keywords: NATO, IFOR, Yugoslavia, Croatia, Bosnia-Herzegovina, Romania

Trimiterea unei forțe expediționare de către România, pentru prima dată după cel de al doilea război mondial, a impus nu numai instruirea și dotarea ei corespunzătoare misiunilor specifice dar, mai ales, elaborarea unui set de acte normative care să-i legitimeze statutul. Astfel, drept urmare a Hotărârilor emanate de cele două camere ale Parlamentului României (prezentate în numărul 3-4/2012 al revistei noastre), Guvernul României a emis Hotărârea nr. 63 din 07.02.96. Prin aceasta era stabilit că bugetul de stat va suporta suma de 23.124.000 lei care va fi alocată B.96Ge pentru o perioadă de 12 luni. Merită a fi subliniat faptul că astfel România își susținea în totalitate structura militară pe care o punea la dispoziția Forței de Implementare a Păcii (IFOR) în Bosnia-Herțegovina (BH), efort financiar deloc de neglijat

pentru o țară cu greutăți economice dictate de o tranziție prelungită și care nu avea nici un angajament asumat anterior față de NATO și UE.

Întrucât modalitatea de trecere a frontierei de către eșaloanele militare nu era reglementată, a fost emis, în data de 14.02.96, Ordinul General al ministrului apărării naționale nr.5, în care, după o perioadă de 30 de ani, se permitea ieșirea unităților militare în afara teritoriului național, cu organizarea și dotarea de luptă.

Pentru începerea dislocării forței în Bosnia-Herțegovina, șeful Statului Major al Trupelor de Uscat (SMTU) a înaintat ministrului apărării naționale Raportul nr. 426 din 14.02.96, prin care se solicita aprobarea pentru desfășurarea B.96Ge în teatrul de operații în perioada 19.02-10.03.96 și itinerariile pe care vor deflui eșaloanele acestuia.

* A acționat pe teatrul de operații din fosta Iugoslavie cu funcția de comandant al Detașamentului Precursor al Batalionului 96 Geniu (în continuare B. 96 Ge.), apoi ca ofițer de legătură între Statul Major General al Armatei României și Corpul Aliat de Reacție Rapidă al NATO.

Detașamentul precursor

Echipa de recunoaștere trimisă de M.Ap.N. în perioada 09-15.01.96 în BH a propus și a fost aprobată ca locație pentru B.96Ge clădirea care adăpostea birourile Fabricii de Oțel din Zenica (BH). Aici trebuia să înlocuim un batalion de geniu indonezian care acționase sub egidă ONU. Drept urmare, pentru preluarea pazei și siguranței cazărzii, pregătirea pentru dispunerea personalului și tehnicii unității, stabilirea modului de comunicare cu țara, în cadrul IFOR și Corpului Aliat de Reacție Rapidă (ARRC) căruia urma să i se subordoneze operativ, executarea recunoașterilor în teren pentru primele misiuni ale subunităților române de geniu și stabilirea modalităților de încheiere a contractelor în vederea cuplării serviciilor B.96 Ge la contractorii care deserveau ARRC-ul, s-a stabilit ca unitatea să-și trimită o grupare de forțe înaintată.

Drept urmare, prin ordinul șefului SMG, am fost numit la comanda acestui detașament precursor format din 18 militari (4 ofițeri, 3 subofițeri și 11 gradați angajați pe bază de contract).

Am intrat imediat în rol și în dimineața zilei de 15 februarie 1996, în timp ce urmăream, pe terenul de instrucție „Olteniței”, desfășurarea

unui exercițiu de blocare a acțiunii unor forțe ostile la un post de santinelă, a venit un autoturism de teren din care a coborât un subofițer. Foarte oficial acesta mi-a transmis invitația șefului SMFT de a mă prezenta la dânsul.

Domnul general de divizie Nicolae Păștanică, șeful SMFT, m-a primit imediat. După ce a reiterat angajamentele asumate de România pentru punerea în operă a Acordului de la Dayton și a descris nerăbdarea cu care suntem așteptați de conducerea IFOR pe teatrul din BH, mi-a înmănat Ordinul de Misiune nr.1, emis cu o zi în urmă de secretarul de stat și șef al Statului Major General (SMG). Apoi a ieșit din birou, lăsându-mă să îl citesc în liniște. Adâncit în lectura mea, nu am sesizat momentul când domnul general a revenit însoțit de col. Teodorescu C. – șeful geniului. „Domnule colonel, aveți întrebări?”, au spart liniștea încăperii cuvintele șefului SMFT.

Am avut două obiecții. Prima se referea la graficul de deplasare. Nu puteam ajunge într-o singură zi (19.02.96) de la punctul de ieșire din țară – Stamora Moravița – până în raionul de dispunere – Zenica (BH). Trebuia să parcurgem peste 600 km pe un itinerar necunoscut, din care mai mult de jumătate era zonă de

război. Am refăcut calculul marșului, stabilind împreună ca dată de ajungere în raionul de dispunere (Zenica): 20.02.96, ora 20.00.

Cea de a doua obiecție se referea la modul de realizare a legăturilor cu țara și în cadrul detașamentului. Domnul general Păștinică mi-a spus că SMFT-ul a primit o stație radio cu legătură prin satelit, din sistemul TACSAT, pe care o va deservi căpitanul Fărtat Romică. Ofițerul va intra în componerea detașamentului precursor, după ce va termina antrenamentul în lucru cu stația respectivă. Pentru legătura interioară a dat ordin să se pregătească 10 radiotelefoane Motorola.

Aceste completări și modificări urmau să fie inserate în Ordinul de Misiune nr.1, cu acordul șefului SMG. Nu a fost să fie așa. În ziua de 17.02.96 am fost chemat de domnul general de corp de armată Cioflină Dumitru ca să-mi înmâneze documentele necesare declanșării acțiunii detașamentului precursor. M-a primit zâmbind și, după o scurtă prezentare a așteptărilor personalităților politice și militare de la misiunea B.96Ge, mi-a dat o mapă în care se găseau mai multe documente. Am început să le răsfoiesc. Ajuns la Ordinul de Misiune nr.1, mi-am concentrat atenția asupra datei de ajun-

gere la Zenica și legăturile radio. Nu fusese nimic corectat. Deși, apoi, unii mi-au reproșat că erau amănunte ne semnificative, nu le puteam trece cu vederea. Ordinul de Misiune era un document juridic, cu termene ce trebuie respectate cu strictețe. I-am raportat domnului general Cioflină că am verificat calculul marșului și a rezultat o altă dată, termen cu care șeful SMFT a fost de acord. Apoi am sesizat că în urma studiului am ajuns la concluzia că nu puteam realiza legătură cu țara din mișcare. Noua stație radio din sistemul TACSAT era exclusiv staționară și necesita un timp îndelungat până putea fi pusă în funcțiune. S-a întristat și mi-a replicat: "Poate cunoștințele dumneavoastră teoretice nu sunt suficiente. Mergeți la șeful Direcției Operații și găsiți soluții practice". Peste doar 48 de ore s-a dovedit că am avut dreptate.

Lacrimi de viteaz

A sosit și ziua plecării: 18.02.96. Dis-de-dimineață, întregul personal al B.96Ge, ofițeri din SMG și din SMFT, trei care de reportaje TV, reporteri de la presa militară și civilă, soțiile și copiii celor care pleacă, cetățeni care doreau să-și exprime simpatia față de emisarii păcii au făcut platoul de adunare al B.96Ge ne-

încăpător. Vehiculele detașamentului precursor încolonate așteptau semnalul de plecare.

La ora 07.45 am dat comanda: „Detașament pentru onor înainte prezențați arm’!”, întâmpinându-l pe locțiitorul șefului SMFT, domnul general de brigadă Gogă Constantin. Dumnealui ne salută și ne spune câteva cuvinte despre importanța misiunii noastre. Apoi doi preoți militari săvârșesc o ceremonie religioasă deosebită, parcă niciodată nu am auzit așa ceva. La final primim câte două iconițe, „ca să ne lumineze calea” – conchid dânsii.

Despărțirea este scaldată în lacrimi. Plâng și bravi mei soldați, plâng și familiile acestora. Eu abea mă stăpânesc. Eram comandantul care nu trebuia să-și exteriorizeze sentimentele. Se iau interviuri printre lacrimi, ne îmbarcăm și coloana se pune în mișcare.

Întregul personal al unității, familiile celor care au plecat, carele de reportaje, simpli trecători blochează Șoseaua Olteniței și ne însoțesc cu privirea până când dispărem în forfota traficului.

La ieșirea pe autostrada București – Pitești opresc coloana: haltă de ajustare. Regrupez mașinile și încerc prin câteva glume să împrăștii gândurile de despărțire și apatia care pusese stăpânire pe detașament. Se pare că reușisem, pentru că din ce în ce entuziasmul își făcea loc.

După un scurt popas de prânz la Căminul de garnizoană din Craiova, ne îndrepăm spre Timișoara, locul unde vom înopța.

A doua zi, încă era întuneric când am plecat spre Stamora – Moravița. La ora 08.00, conform graficului, am ajuns în punctul de trecere a frontierei. M-am speriat văzând câtă lume era stânsă acolo. Televiziunea și ziarele locale ne solicitau cu insistență interviuri, personalul PCTF-ului ne dorea la o cafea fierbinte, turiștii curioși ne puneau întrebări.

Ajungem după o oră la vama sârbească. Poliția de frontieră și vameșii sunt binevoitori. Ne vizează repede pașapoartele. O reporteră din Belgrad, de la Radio România, ne asaltează cu întrebări. Un polițist sârb ne informează că va fi ghidul nostru și ne roagă să urmărim mașina poliției.

Trecem prin localități curate, oameni liniștiți, echipaje de poliție care staționează în intersecții. În Belgrad – trafic intens, aglome-

rație. La intrarea pe autostradă vrem să plătim, dar echipajul care ne preia ne face semn că este rezolvată problema. Solicit maiorului de poliție să facem o pauză pentru masa de prânz. Îmi promite că ne vom opri în parcare a unui motel. Plecăm. În spatele coloanei noastre se mai atașază o mașină a poliției.

Rulăm cu viteză pe autostradă. Încerc să mă opresc într-o parcare. De trei ore nu făcusem nici o pauză. Poliștii nu acceptă și ne conduc, în viteză, pe o șosea care străbate sate din ce în ce mai depopulate.

La un moment dat, autostrada Belgrad – Zagreb este întrerupă de două șiruri de colți antitanc. În spatele lor două barăci. Punctul de trecere a frontierei sârbesc. Nu are nici un nume afișat, doar un drapel mare ne amintește că suntem încă în Serbia.

Grănicerii de aici, înarmați cu arme automate, ne vizează pașapoartele fără să ne dea voie să coborâm din autovehicule. Ne presează să părăsim cât mai repede Serbia. Trecem dincolo de colții antitanc și... suntem pe cont propriu.

La luptă cu pașaport de serviciu

„Stoi!” se aude dintr-un buncăr o comandă în limba rusă. Opresc coloana și aștept liniștit să-l văd pe maiorul Heminsley, călăuza mea cu care am stabilit cu lux de amănunte că mă va prelua de aici. Stupoare! Într-un târziu iese din buncăr un sergent însoțit de trei soldați ruși, echipați complet de luptă. Se îndreapă către noi cu Klačnicov-urile pregătite pentru trage-re. Vin la mașina în care eram eu și îi cere șoferului documentele de identitate (ID)¹. Tână, acesta nu învățase în școală limba rusă. Subofițerul nostru dă din umeri și îi cere sergentului să vorbească în engleză. Acesta nu se dă dus și își mărește debitul verbal în rusă.

Realizez imediat că trebuie să intervin. Unde sunt profesorii mei de limba rusă din liceu, școala militară și din academie? În minte îmi vin cuvinte rusești deavalmă. Încerc să leg câteva propoziții simple. Mă adresez sergentului și, surpriză, acesta înțelege. Îi spun că nu avem alte documente decât pașapoartele de serviciu. Un maior englez trebuia să ne aducă cărțile de identitate semnate de IFOR și să ne însoțească. Sergentul rus vorbește la stația radio cu un superior, apoi ne conduce în incinta sub-

unității. Ne invită la un ceai. Noi punem masa și îi invităm pe ruși la vestitele conserve românești: „porc cu fasole”.

Apare o mașină de luptă a infanteriei din care coboară un căpitan. Foarte oficial se recomandă comandantul subunității. Încerc să-l abordez în limba engleză. Se scuză că nu știe. Îi explic cum pot în rusă situația noastră. Îmi spune că nu poate să ne permită trecerea până nu i se dă un ordin superior. Cum să iau legătura cu țara ca să comunic la IFOR că suntem reținuți de ruși la frontiera sârbo – croată? Nimeni nu știa de noi nimic. Unde este Mr. Heminsley cu stația radio promisă? Iată cum cunoștințele mele teoretice se dovedeau a fi solide. Nu trebuia să accept plecarea fără un mijloc radio cu bătaie mare, în stare de operativitate permanentă. Dar ce folos, acum regretele nu mă ajutau. Căpitanul rus insistă să întorc coloana și să mă înapoiez la București. Misiunea mea se năruia cu fiecare clipă ce trecea.

În timp ce încercam eu să-l determin pe rus să ne permită trecerea, vine căpitanul Simion Ilie, comandantul plutonului de pază, cu o sticlă de votcă Stalinskaia. Rusul face ochii mari și îl întrebă de unde a luat-o. Îmi mărturisește

că în ultimele două luni nu a băut decât șliboviță slabă și cu miros pătrunzător. Căpitanul nostru dăruiește sticla căpitanului rus. Acesta mă invită să o bem. Mă scuz, îi spun că sunt în misiune și regulamentele îmi interzic. Bagă sticla în buzunarul de la piept al vestei antiglont și îi dă ordin sergentului să ridice bariera spre croați.

După acest exercițiu de diplomatie est-europeană pun imediat coloana în mișcare. Intru în zona nimănu. Urme proaspete de război. Sârmă ghimpată peste tot, pe care atârnav resturi de animale care își găsiseră sfârșitul călcând pe mine, mașini de luptă contorsionate, câmpul ars, nici țipenie de ființă. Mă uit la a șofer: era foarte concentrat asupra drumului, îi pierise pofta de conversație. Drep să spun, nici eu nu urmăream decât fâșia îngustă de teren străjuit de sârmă ghimpată, culoar prin câmpul infinit de mine, încercând să descopăr, înaintea roților mașinii, o eventuală mină rebelă.

După circa doi kilometri intrăm pe o șosea troienită de zăpada. Ne opresc grănicerii croați în fața unor parapeți de beton. Ne întreabă ce căutăm. Încerc să le explic, dar ne cer ID-urile. Nu am decât faxul trimis în data de 13.02.96 de

Comandamentul Zonei Înaintate de Comunicații prin care ne asigură de „sprijin la trecerea prin Croația”. Halal sprijin. Omul lor nu este de găsit, iar noi suntem cavalerii sorții.

Le dau faxul, comunică la Zagreb. Într-un târziu sosește verdictul. Putem trece.

Rulăm aproape două ore fără să întâlnim oameni sau mașini. Pe măsură ce se întuneca, o multitudine de întrebări îmi blocau gândurile. Ce fac eu cu oamenii mei dacă suntem atacați în pustietatea aceea. Exersasem la București mai multe variante ale unui plan de apărare a convoiului, care de fiecare dată se finalizau cu intervenția unor forțe superioare. Acolo la cine puteam apela în caz de necesitate și cu ce mijloace de legătură?

Cu puțin noroc ajungem în localitatea Zupanja, cu intenția de a ne opri peste noapte la trecerea peste râul Sava, în jurul podului construit de americani de la Orasje.

Sesizăm, de departe, o zonă intens luminată. Când ne apropiem vedem zeci de coloane care își așteptau rândul să treacă peste pod. Încerc să găsesc un loc unde să ne odihnim. Nu reușesc întrucât un sergent american de la poliția militară ne îndrumă spre „Casa Albă”, un fost motel situat pe autostradă.

Acolo, după ce am parcat mașinile, am căutat pe cineva cu care să pot discuta, toți oamenii erau preocupați de misiunea lor. În timp ce încercam să intru într-o autostație radio, mă oprește un maior american care mă întreabă ce caut. Îi explic situația mea. Îl rog să dea de călăuza mea pentru a-mi comunica când

sunt planificat să trec podul. Caută într-un calculator și îl găsește pe maiorul Heminsley la ARRC. Sunăm acolo, dar mi se spune că nu pot lua legătura cu el întrucât servea masa. Până atunci am tot sperat că mă voi întâlni cu călăuza stabilită de cei pe care urma să-i sprijinim. Am înmărmurit. Nu existase nici o călăuză, ci doar o promisiune neonorată.

Dar cum există un Dumnezeu care îi îndrumă pe cei rătăciți, maiorul american mă vede că m-am schimbat la față și mă întreabă ce am. Îi explic, se uită la mine și mă întreabă dacă Transilvania este în România. Era cât pe aci să-l înjur, gândindu-mă că urmează întrebarea cu Dracula, erou de filme în vogă în perioada aceea. Eu probabil că am făcut o grimasă. El își completează imediat ideea și-mi spune că bunicul lui era din Transilvania și cunoștea patru limbi, iar lui îi este rușine că nu știe decât engleza. Pentru aceasta se oferă să mă ajute până când ies din impas.

Intrăm în stația radio. O adevărată uzină. Nu mai văzusem așa ceva. Îl rog să-mi facă legătura cu SMG-ul român. Îmi răspunde imediat șeful Direcției Operații, generalul de brigadă Costache Mihăiță. După ce mă recomand nu mai contenește cu întrebările. Tot SMG-ul era în alertă. Nimeni nu știa unde suntem. Îmi vărs frustrarea spundu-i despre lipsa de seriozitate a călăuzei. Îmi promite că a doua zi va lua legătura cu ARRC-ul și mă roagă să fiu foarte atent la traversarea Bosniei. Următorul telefon a fost acasă. După ce am vorbit cu copiii și soția, care plângând îmi spunea că mai era puțin și mă dădea dispărut, întrucât, de dimineață, mai mulți ofițeri au întrebat-o la telefon dacă are vești de la mine, o liniștesc pe ea și mă liniștesc și eu. Eram gata să-mi continui misiunea.

Maiorul american cu sentimente românești mă sfătuiește să-l las să conducă detașamentul precursor la campusul Companiei 21 Pontonieri (SUA), unde vor servi masa de seară și vor găsi un pat. Pe mine mă urcă într-un Humvee de transmisiuni, pe care îl conducea o locotenentă. Ajungem într-o clădire de unde se vedea podul, în toată splendoarea lui. Aici locotenenta mă introduce la o conferință în desfășurare a celor care urmau să treacă podul a doua zi. Are loc o discuție între însoțitoarea mea și maiorul care conducea conferința, ui-

tându-se în permanență la mine. Cu această „pilă” am fost prins și eu în grafic. Altfel, trebuia să mai aștept câteva zile până când puteam să trec dincolo și numai dacă reușeam să fac rost de documente emise de IFOR.

Aproape de miezul nopții ajung și eu lângă soldații mei. Fac un duș fierbinte la o instalație de dezactivare personal și mă bag în pat. Adorm cu gândul la binefăcătorul meu, căruia eu, nerecunoscătorul, copleșit de atâtea probleme cu care m-am confruntat, îi uitasesm numele.

A doua zi de dimineață găesc toți băieții mei în sala de mese. Se înfruptau copios din bucătăria americană. Le transmit prin cpt. Simion că la ieșire sunt niște containere cu pachete cu hrană de luptă și îi rog să ia fiecare doar un singur pachet. Curiozitatea excesivă și obiceiurile unora puteau să năruiască atenția și încrederea de care ne bucuraserăm din partea gazdelor noastre.

La ora 09.30 am ajuns la punctul de control (PC) nr.1, la 2km SE Zupanja. Deși se mișcau foarte multe mașini militare în ambele sensuri, era o ordine desăvârșită. Poliția militară era deosebit de activă și nu permitea nicio abatere de la ordinea stabilită de planificatori. Așteptând să treacă, din sens invers, o coloană de aproximativ 25 de autovehicule finlandeze cu însemnele ONU, se prezintă la mine un locotenent american. Acesta îmi comunică că peste 15 minute se schimbă frecvențele radio și semnalele pentru legătura cu aviația de sprijin, conform unui document pe care l-a citat. Îi mulțumesc, mă arăt interesat, dar în sinea mea mă revolt. Mă cuprinde un sentiment de frustrare. Cât de departe suntem în înzestrarea forțelor, handicap care nu poate fi compensat de bunele noastre intenții.

Mi se face semn să pornesc. Mă angajez către rampa podului. Era pentru prima dată când treceam pe un pod de pontoane, altul decât PR-urile noastre. Simt o ușoară nesiguranță și nervozitate din partea șoferului. Râul Sava era destul de mare și tulbure. Podul se unduește sub greutatea autovehiculelor noastre. Mai multe șalupe cu motoarele pornite sunt gata să intervină. Două elicoptere fac poliție aeriană. Un indicator mare și frânt de la mijloc ne avertizează că am intrat în Bosnia-Herțegovina.

În țara în care nu era nici pace

nici război

Bucuria că am reușit să trecem cu brio podul se curmă dintrodată. Un peisaj apocaliptic ne întâmpină chiar de la intrarea în BH. Mașini de luptă calcinate, garduri nesfârșite de sârmă ghimpată de care atârnau indicatoarele „Mines”, puncte de control înconjurat de blocuri de beton cu sasuri, asistate de tancuri și soldați cu figuri războinice. Înaintează cu greu deoarece la fiecare punct de control trebuie să ofer explicații în schimbul documentelor de identitate unice pe teatru.

Trecem prin localități depopulate, pe văi înguste străjuite de munți colțuroși. Ninge liniștit. La ieșirea din Ribnica oprim la un izvor. Nu reușesc toți militarii să cobore din mașini, când se aude un foc de armă. Dau ordin pentru îmbarcarea din mișcare și părăsirea de urgență a zonei. A fost primul contact al detașamentului cu lunetiștii care, aflați în afara legii, se ascundeau prin munți. Șoferul ARO-ului în care mă deplasam nu mai contenea în a aprecia cât de utilă i s-a părut în acele momente vesta antiglonț și cască, după ce timp de două zile căuta să mă lămurească cât de mult îl stânjenesc.

În jurul orei 18 intrăm în Zenica. Oraș mare și destul de animat. În drum spre Fabrica de Oțel, viitoarea noastră locație, trecem prin centrul orașului. La un moment dat sergentul Turc Flavius, care mă însoțea, pufnește în râs și printre sughituri îmi arată două fete cu niqab² negru care le acoperea fața și fustă mini, foarte scurtă, care nu acoperea mare lucru. Era doada cea mai elocventă a unei grefe nereuște a canoanelor musulmane pe liberalismul european.

Ajungem frânți de oboseală la destinație, așteptând să ne carturim cât mai repede. Dar surpriză, paznicii nu ne dau voie să intrăm în fabrică. În timp ce încercăm să mă lămuresc de ce nu suntem acceptați, sosește șeful de stat major al batalionului indonezian, care văzuse la CNN plecarea noastră din București. Am așteptat mai mult de o oră în fața porții, până când indonezienii, plini de solicitudine, l-au adus pe managerul Fabricii de Oțel. Când a coborât din mașină, m-a surprins o femeie foarte bine îmbrăcată în comparație cu marea masă a bosniacilor. Aceasta era foarte revoltată că a fost deranjată și a condiționat accesul nostru de semnarea unui contract de închiriere cu va-

loarea de 50.000 dolari/lună.

Situația mea era de neînviat. Ce folos că m-au ajutat indonezienii să dau telefoane la MAPN, când specialiștii de la SMG și de la Direcția Financiară și-au declinat orice competență, spunându-mi că nu pot lua decizia pe loc, deși, după vizita la Zagreb (vezi RIM nr. 3-4/2012), prezentasem scris, de mai bine de o lună, această virtuală situație. Cu coloana detașamentului precursor în stradă, înconjurați de lume ușor iritați de prezența românilor, ortodocși, cu militarii noștrii ruși de oboseală și cu spectrul unei nopți în care elemente înarmate ale unităților destructurate puteau să ne atace, am întocmit un precontract de închiriere. Era tot ce puteam face pentru a intra într-o incintă unde ne puteam organiza apărarea, posibil, împreună cu batalionul indonezian.

Răgazul nostru a fost de scurtă durată. A doua zi (21.02.96), la ora 08.30, în timp ce mă pregăteam să-i fac o vizită comandantului brigăzii de infanterie din Armata Turciei, care era dispus în clădirile principale ale Fabricii de Oțel, vine ofițerul de serviciu al unității indoneziene și îmi spune că mă caută managerul fabricii. Aceeași doamnă insistentă, care își etala o haină de vizon scumpă, venise să semneze un contract de închiriere redactat în limba sârbocroată și o traducere într-o engleză aproximativă. I-am spus că nu-l înțeleg și îl voi trimite la București pentru a fi analizat. A plecat foarte supărată, mai ales pentru faptul că traducerea în engleză aparținea fiului ei, student la o facultate din occident.

Ne facem loc pe teatru

I-am povestit această întâmplare și locțiitorului comandantului Bg.I.Turcești (comandantul era la Ankara). Plin de solitudine, acesta a dat câteva telefoane după care mi-a spus că a obținut de la directorul Fabricii de Oțel un răgaz de o săptămână până când voi primi de la București aprobarea de închiriere și de angajare de personal local.

În cadrul întâlnirii am rezolvat mai multe probleme, printre care: reactivarea unui circuit PTT cu legătură internațională care funcționa, până la război, în cadrul Fabricii; acordarea sub formă de împrumut a cantității de pâine necesare detașamentului nostru, întrucât în lista de produse aprobate de Parlamentul Ro-

mâniei pentru a fi achiziționate pe plan local lipsea tocmai „alimentul de bază” și nu se știa cât vor dura dezbaterile și aprobarea unei suplimentări la lista inițială.

Până la lăsatul întinericului, telefonul internațional funcționa, militarii noștrii stăteau la coadă să intre în legătură cu familiile lor; colonelul Pârvan Ion, ofițerul cu activitatea logistică, a adus 20 de jimble calde și rumene pe care le-au devorat imediat băieții noștrii. De două zile acest aliment devenise doar o amintire.

Totuși, ziua nu a fost un succes deplin. Folosind circuitul nou instalat am încercat să planific vizite de prezentare la primarul orașului, comandantul garnizoanei militare și șeful miliției. De la cabinetul fiecăruia mi s-a dat un singur răspuns: „o perioadă nu sunt în localitate”.

Era cazul să adopt o altă strategie pentru a-mi afirma prezența.

A doua zi, dimineața, i-am telefonat domnului gl. Ilie Marin și i-am raportat situația noastră. Pentru a diminua îngrijorarea mea, dânsul mi-a transmis felicitări din partea șefului SMG pentru modul cum am ajuns în teatru. Apoi, i-am cerut să stabilească împreună cu Direcția de Relații Publice un program activ de reliefare a rolului pacificator al românilor în conflictul dintre etniile fostei Iugoslavii.

Cu permisiunea domnului general Ilie, am telefonat comandantului Bg.I.Turcești și l-am rugat să mă ajute în încercarea mea de a fi primit de oficialitățile orașului Zenica. Apoi am trimis un fax către șeful genului ARRC, în care i-am reamintit că suntem în Zenica și i-am solicitat o întrevvedere.

Data de 23.02.96 a marcat o zi plină de realizări. În primele ore ale dimineții m-am întâlnit cu șeful miliției, apoi cu comandantul C3A Bosniacă, Gl.Bg. Mahmudim, tânăr, isteț, bun cunosător de limba engleză și admirator al Revoluției Române.

La ora 11.30 am primit vizita comandantului Bg.I. din Armata Turciei, col.Huduti. Mi-a lăsat o puternică impresie acest militar. Avea o cultură deosebită. Am vorbit mult despre istoria comună a țărilor noastre și despre literatura balcanică. Din punct de vedere militar, am discutat și chiar i-am arătat interlocutorului meu cum se plimbau civili și militari bosniaci înarmați prin curtea cazarmii. Indonezienii nu au

acceptat o gardă românească. Unul din motive ar fi putut fi și camioanele bosniace care erau încărcate rapid și plecau precipitat din depozitele indonezienilor, prin spate. Militar de profesie, colonelului turc a sesizat pericolul care plana asupra noastră și s-a oferit să mă ajute. Mi-a pus la dispoziție un pluton de infanterie, care se afla în stand-by și care urma să intervină la solicitarea mea. Imediat a chemat telefonic comandantul subunității și împreună, în mod operativ, am conceput planul de intervenție. În continuare, Col. Huduti mi-a oferit sprijin în planificarea deflurii tehnicii grele a B.96Ge, punându-ne la dispoziție două treilere de 60 t. Impresionant a fost și angajamentul colegilor turci de a pregăti o masă caldă pentru militarii români, pe timpul marșului, într-o locație stabilită de comun acord.

Totuși, mai rămăsese o problemă nerezolvată. În fața intrării principale în incintă tronau două blocuri de fontă, aduse de bosniaci pentru a interzice accesul tehnicii noastre, până când nu plătim chiria. Acestea erau păzite de doi civili înarmați.

Dacă recapitulăm, situația era următoarea: mai erau câteva zile până la sosirea grosului forțelor B.96Ge, Bucureștiul nu dăde nici un semn că ar accepta plata chiriei, bosniacii mă sechestraseră, hrana se împușinase, indonezienii pe lângă faptul că strângeau containerele în care ne organizasem cazarma, nici nu voiau să elibereze clădirea în care ne proiectaserăm locația.

Fax-ul trimis de mine la ARRC, în data de 22.02., întărit, probabil, de cele prezentate de comandantul turc, după întâlnirea noastră, au determinat ieșirea din expectativă a conducerii Corpului de Reacție Rapidă. Nu știu câtă vanitate și cât calcul rece militar i-a determinat să îmi trimită în zorii zilei de 24.02 o delegație formată din patru ofițeri, în frunte cu colonelul canadian Fich, locțiitorul șefului Serviciului Geniu al ARRC, însoțiti de opt soldați echipați complet de luptă. Le-am prezentat militarii români care veniseră să îi ajute. Au fost plăcut impresionați de faptul că au putut comunica cu ei în limba engleză. Apoi au inspectat locația, ne-au făcut poze pentru legitimații, mi-au dat 10 rânduri de hărți și un drapel al ARRC.

Am profitat de ocazie că din delegație făcea

parte și Mr. Heminsley și l-am întrebat, de față cu toți, de ce nu a fost la locul stabilit pentru a mă călăuzi la intrarea pe teatru. A încercat să invoce niște motive pe care nu le-am înțeles, așa cum nu le-a înțeles nici Col. Pentreath, șeful operațiilor logistice, care și-a notat toate obiecțiile mele referitoare la seriozitatea unui supus al Majestății Sale. Comportament lipsit de cea mai elementară urmă de gentilețe, de spirit de echipă, de fairplay - cuvânt inventat de ei. Nu găsesc în limba română un termen potrivit pentru comportamentul acestui maior. Sunt sigur că există în engleză!... Trebuie să fie un cuvânt curent, din fondul principal lexical... Lipsește din vocabularul nostru geto-dacic!

Navigând printre acorduri internaționale și necesități naționale

Zilele ce au urmat au fost deosebit de agitate. Am declanșat operația de recunoaștere, în teren, a gării de debarcare și a itinerariilor pe care vor deflui personalul și tehnica B.96Ge. Aveam hărți, dar războiul le transformase în simple evidențe istorice ale detaliilor de planimetrie și nivelment. Serviciul de asigurare a mișcării de la ARRC nu îmi furniza decât date „probabile”. Echipa de recunoaștere condusă de cpt. Simion mi-a transmis că stația de cale ferată stabilită de comun acord între SMG și ARRC nu oferă condiții pentru debarcarea tehnicii noastre. În schimb, instalațiile existente la stația Bijeljina, de la granița de NE cu R. Iugoslavia, pot asigura manevra de la marșul pe calea ferată la marșul pe roți. Schimbarea gării de debarcare a condus la un consum uriaș de timp și resurse. Concomitent a trebuit să fac față asaltului specialiștilor din toate domeniile aparținând IFOR și ARRC. Din zori și până târziu, în noapte, delegațiile se succedau și încercau să rezolve problemele noastre care de multe ori depășeau nivelul de competență militar.

Prima problemă a constituit-o locația noastră. Împreună cu diverși ofițeri de la IFOR și ARRC am vizitat mai multe clădiri, care de care mai distruse de ororile războiului. Peste tot ni s-au cerut, pentru condiții mai proaste, bani mai mulți. Zenica rămânea varianta optimă. Dar nu puteam plăti chiria impusă de conducerea Fabricii de Oțel. Nu numai că Bucureștiul nu dăduse nici un semnal că ar ac-

cepta să plătească, dar nici aliații nu erau de acord să ne lase să o facem, deoarece cream un precedent la încălcarea Acordului de la Dayton și SOFA. Aceste documente stipulau clar obligativitatea bosniacilor de a accepta trecerea în posesie temporară a unităților IFOR a terenurilor proprietate de stat, fără plată.

A doua problemă a fost integritatea vieților noastre. Col. John Atkinson (MB), împreună cu un grup de specialiști de la IFOR Security, a vizitat de mai multe ori locul unde ne aflam. Au fost neplăcut impresionați de permisivitatea indonezienilor. Au făcut poze la toate obiectivele, surprinzând și grupurile de militari bosniaci care se plimbau prin curte. I-am cerut o poză aeriană a Fabricii, poză care mi-a servit, ulterior, la organizarea pazei și apărării cazarmii.

Cea de a treia - debarcarea B.96Ge, defluidarea personalului și tehnicii și cartiruirea acestora.

Conform graficului, în data de 09.03.96, trebuia să mă instalez în clădirea administrativă a Fabricii de Oțel. Protocolul impunea ca o delegație ARRC-ului să fie prezentă la acest eveniment. Întrucât indonezienii manifestau o lentoare dirijată în părăsirea clădirii, iar conducerea Fabricii nu îi accepta pe români fără să plătească, evenimentul nu a mai avut loc. În schimb, o echipă formată din trei ofițeri și opt soldați britanici și americani, condusă de Mr. Cooper (MB), s-a prezentat pentru a instala un centru de transmisiuni necesar conducerii defluidării batalionului nostru. Echipa a filmat și a fotografiat starea de fixație și aspectul clădirilor pe care urma să le preluăm.

Imediat a sosit directorul adjunct al Fabricii de Oțel, care m-a invitat în biroul comandantului B. Indonezian. Am răspuns invitației împreună cu Col. Pârvan. Discuția a fost orientată de interlocutorii noștri spre obligativitatea semnării unui contract de închiriere, dacă dorim să preluăm spațiul ocupat de indonezieni. Le-am prezentat obiectivele noastre referitoare la raportul preț - calitate a ceea ce ni se oferă și prezența gărzii bosniace și a blocurilor de fontă care ne interziceau accesul. Au fost acceptate formal aceste amendamente, urmând să semnez a doua zi un contract de închiriere.

Am dezbătut acest subiect cu ofițerului de legătură al ARRC-ului (Mr. Cooper), care, după

o consultare cu superiorii lui, mi-a spus că nu sunt de acord cu închirierea spațiului, subliniind că vor continua întâlnirile la nivel înalt între reprezentanții IFOR și ai guvernului BH, unde se discută și problema noastră. În final, mi-a destăinuit că, dacă nu putem intra pe cale pașnică în clădire, și dacă dorim, putem primi în sprijin tancuri și elicoptere pentru a impune respectarea Acordului de la Dayton.

Abia așteptam să plece Mr. Cooper pentru a transmite „acasă” ceea ce auzisem. Angajamentul final era teribil. Trebuia să găsec o soluție pentru a dezamorsa rapid situația existentă. Am chemat ofițerii din subordine și le-am expus situația. Strâns cu ușa de conducerea Fabricii de Oțel, de indonezianii care nu mai plecau, de timpul extrem de scurt până la ajungerea forțelor noastre, de blocurile de fontă care le interziceau accesul în locație, de aliații care nici nu voiau să audă de închiriere, am considerat că, cel puțin, pentru o perioadă de timp suficientă pentru a aduce batalionul nostru în BH, trebuie să realizăm un compromis. Am căzut de acord să semnez un contract de prestări servicii de către Fabrica de Oțel către B.96Ge, tip de contract care nu contravenea Acordului de la Dayton și SOFA.

Am transmis fax-ul nr.20 către SMG și, deși era aproape ora 23, am trecut imediat, cu toții, la întocmirea documentului.

Bucureștiul a reacționat favorabil. Nu începuse programul la SMG în data de 10.03.96, când am fost apelat de dl.gl. Ilie Marin care mi-a spus răspicat „Grigore, fă tot ce poți să nu intrăm în război cu Bosnia. Dl.gl. Cioflină (secretar de stat și șef al SMG) a dat ordin să plătești”.

Am plecat la întâlnirea cu conducerea Fabricii de Oțel deosebit de bine dispus. Cei de acasă îmi dăduseră aprobarea pentru bani. Mai rămânea să îi liniștesc și pe cei de la ARRC, în condițiile când bosniacii acceptau Contractul de prestări servicii.

În fața directorului adjunct, Muhamedagici, și a managerii fabricii, Mirsa Tuca, am pledat pentru păstrarea bunelor relații dintre țările noastre, despre semnalul pe care l-a dat vizita ministrului de externe român în BH, despre nevoia României și Bosniei de umbrela NATO. Apoi, Col. Pârvan a prezentat documentul pregătit de noi. Contractul prevedea ca Fabrica de

Oțel să suporte contravaloarea apei și canalizării, căldurii, curentului electric la bucătărie, să asigure materiale de întreținere și să ridice gunoiul menajer. Valoarea: 50.000 USD/lună. Plata urma să înceapă după se va termina repararea instalațiilor și zugrăvirea clădirii.

În final am fost toți de acord și toată lumea a plecat fericită. Ei pentru că obțineau o sumă importantă de bani cu care să supraviețuiască personalul unei întreprinderi care nu producea nimic, dar pe care intenționau să o repună în funcțiune, noi pentru că puteam să ne îndeplinim angajamentele asumate față de comunitatea internațională, în general, și față de NATO, în special.

Tricolorul României pe cel mai înalt catarg din Zenica

Imediat ce am sosit în cazarmă, cu contractul în mână, m-am prezentat la comandantul batalionului indonezian și l-am rugat ca a în dimineața zilei următoare să-și retragă unitatea în containerele ONU, să predea paza cazarmii și să coboare steagul indonezian. Apoi am dat ordinele necesare pentru pregătirea ceremoniei înălțării drapelului României și preluarea pazei cazarmii Zenica.

Obținusem o mare victorie și trebuia să exploatez imediat succesul. Astfel că a doua zi, 11.03.96, la ora 09.00 fix, pe platoul din fața viitorului comandament al B.96Ge militarii români echipați în ținută completă de luptă așteptau cu înfrigurare începerea ceremoniei înălțării drapelului. La flancul stîng, câțiva ofițeri și soldați britanici și americani se adunaseră curioși să vadă cum își marchează prezența un nou membru al coaliției internaționale.

Onorul, raportul, „Bună dimineața!”, „Să trăiți!”, câteva cuvinte despre importanța misiunii noastre. Comand onorul la Drapel, ser-

gentul Nedelcu înalță încet, încet drapelul, în acordurile Imnul de Stat al României, intonat atât la stația radio, cât și de noi toți. Cu ochii umezi urmăream cât de falnic flutura tricolorul nostru, în soarele blând al Bosniei!

Vocea de bariton a colonelul Pârvan a spart liniștea care se așternuse: „A sosit ziua dreptății...”. Cântecul lui Nicolae Furdui Iancu a exteriorizat sentimentele românești care ne dominau. Imediat ne alăturăm cu toții.

Curtea Fabricii de Oțel din Zenica vibrea de cântecul ostașilor noștri. „Noi suntem români, noi suntem români!” se auzea până departe, în zare, vestind prezența noastră pe teatru.

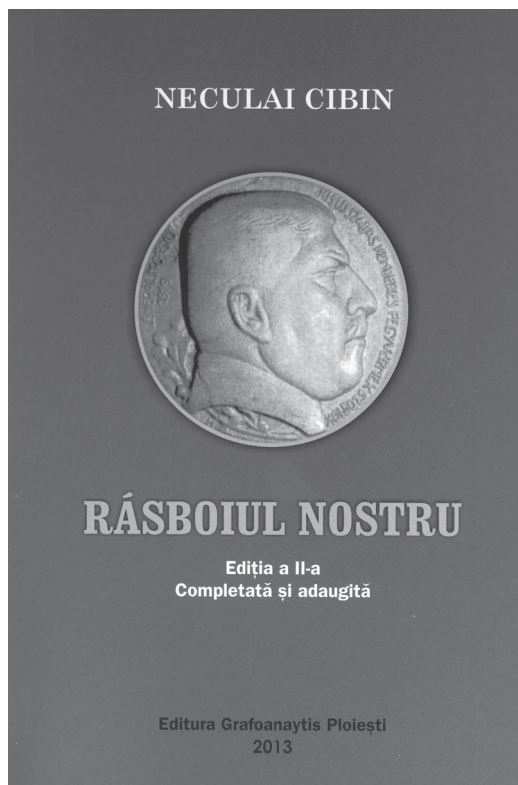
Era un moment înălțător. El marca încheierea cu succes a uneia dintre cele mai importante și istovitoare etape a activității detașamentului precursor. Prin aceasta se deschidea drumul primei unități românești proiectată în afara fruntariilor naționale. De fapt, în acel moment se inaugura primul avanpost al politicii militare românești actuale, care, prin evenimentele ce au urmat, s-a dovedit a fi corect ales.

NOTE

¹ Forța de Implementare a Păcii din fosta Iugoslavie a eliberat pentru fiecare membru al său un card personalizat cu poză și specimen de semnătură, în care era specificat, în limbile engleză și sârbo-croată (cu litere latine și slavone), următoarele: „Purtătorul acestui card este membru al Forței de Implementare a Păcii. Întregul personal civil și militar este solicitat să-i ofere liber acces pe teritoriul național și să-l sprijine în executarea îndatoririlor sale.”

² Partea care acoperă fața din vestimentația tradițională a femeilor musulmane.

NECULAI CIBIN, RĂȘBOIUL NOSTRU,
Ediția a II-a completată și adăugită, Editura Grafoanaytis,
Ploiești, 2013

După 89 de ani de la prima sa apariție, lucrarea lui Neculai Cîbin apare într-o ediție nouă, cu completări și imagini inedite. Pseudonimul sub care apare în 1924 prima oară ascunde de fapt, un apropiat al generalului Traian Moșoiu, căpitanul Nicolae Popescu, aghiotantul și ginerele acestuia.

Noua ediție este îngrijită, completată și sponsorizată de strănepotul după frate al generalului Moșoiu, prof. Cantemir Moșoiu.

Legătura cu generalul Moșoiu nu este deloc întâmplătoare, și, deși întreaga lucrare este o retrospectivă succintă a războiului din 1916-1919, în 120 de pagini, personalitatea generalului Traian Moșoiu reprezintă o constantă a evenimentelor istorice evocate, a operațiunilor militare de pe teritoriul României și apoi al Ungariei.

Practic, întreaga narațiune se circumscrie, în principal, în jurul acestuia, în calitatea sa de comandant al unităților militare pe care le-a condus, dar și de apropiat al personajelor cu care s-a intersectat într-o formă sau alta, pe front, și aici remarcăm prezența familiei regale, politicieni ai vremii, precum Ion. I.C. Brătianu, a unor generali renumiți ai armatelor române și străine: Averescu, Dragalina, Tăslăuanu, Keller, Falkenheyn și alții.

Generalul Moșoiu reprezintă pentru generațiile trecute și viitoare modelul sui generis al militarului, născut într-o familie modestă și ajuns comandant prin muncă, tenacitate, dăruire și patriotism.

Momentele sale de glorie sunt indisolubil legate de participarea sa la operațiunile din Primul Război Mondial. A condus unitățile sale în luptele din Transilvania, în campania din 1916, unde s-a distins în luptele din zona Sibiului; pe frontul din Moldova, în 1917, unde a fost decorat de generalul Henri Berthelot cu Legiunea de Onoare franceză. La finele anului 1918, după remobilizarea armatei române, este prezent la operațiunile din Transilvania, fiind considerat vârful de lance al acestei campanii, și apoi, la conducerea ofensivei române din Ardeal, dusă împotriva armatei ungare bolșevice condusă de Bela Kun. La 3 august 1919, marile unități române au intrat în capitala Ungariei, iar în perioada 16 septembrie-15 noiembrie 1919 generalul Moșoiu a fost

comandantul garnizoanei Budapesta, unde cea mai mare parte a populației se afla într-un stadiu precar din cauza sărăciei și foametei de după război. În această calitate și în limitele posibilităților, el s-a preocupat de aprovizionarea cu hrană a populației sărace din capitala Ungariei. Spre exemplu, Regimentul 4 Vânători români a împărțit zilnic din bucătăriile de campanie două mese zilnice la 200 de copii săraci infometați. Sunt zeci de fotografii și documente de mulțumiri adresate Armatei române.

Tot acest parcurs glorios al marilor unități conduse de generalul Moșoiu îl aflăm din amintirile lui Nicolae Cibin.

Lucrarea este structurată în 7 capitole distincte și alte două separate, cu fotografii inserate în interiorul acestora.

Într-un limbaj specific de epocă, al începutului de secol 20, evocarea faptelor de arme ale militarilor români din subordinea generalului rămâne încărcată de farmec și sensibilitate, presărată pe alocuri de autor cu o analiză fină și pertinentă a evenimentelor politice și militare.

Lipsa aparatului critic și a indicilor de nume este suplinit prin abundența fotografiilor, care sunt fie inserate în interiorul capitolelor, așa cum am menționat anterior, fie plasate, majoritatea, la sfârșitul cărții. Proveniența acestora este, în parte, din muzee sau biblioteci, iar în parte, imagini inedite din fondul de arhivă fotografică a familiei Cantemir Moșoiu.

Cantonată în peisajul memorialisticii de război, cartea lui Neculai Cibin redeșteaptă publicului larg imaginea comandantului, a militarului meritoriu, cu simțul datoriei dus la extrem, animat de sentimente patriotice, profund naționale, într-un anume context istorico-militar.

Lăudabilă este, de asemenea, inițiativa urmașilor acestui corifeu al neamului românesc, care s-au preocupat de a menține vie amintirea personalității și faptelor sale, readucând în lumina tiparului o carte veche, dar atât de prezentă prin importanța învățămintelor sale.

*CERASELA MOLDOVEANU **

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Le professeur Hervé Couteau-Bégarie (22 novembre 1956 – 24 février 2012)

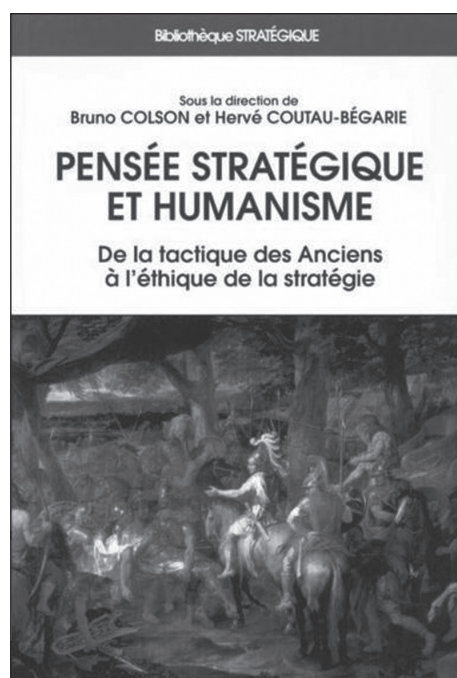
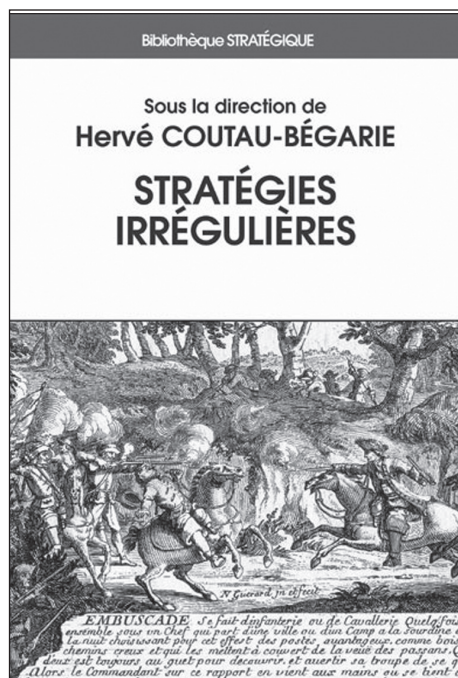
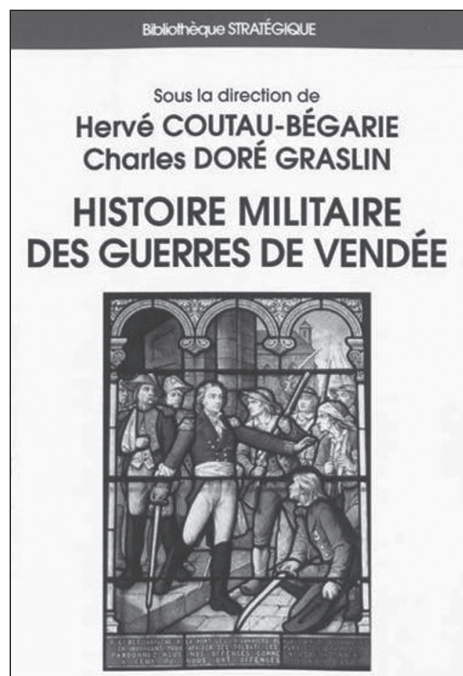
Dr. EMANUEL CONSTANTIN ANTOCHE

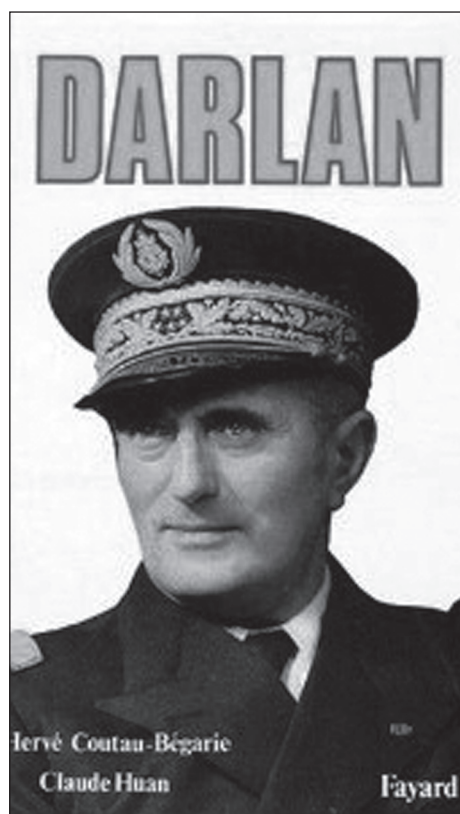
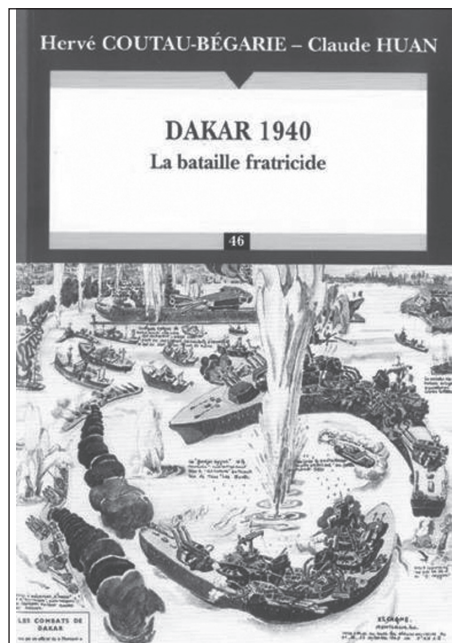
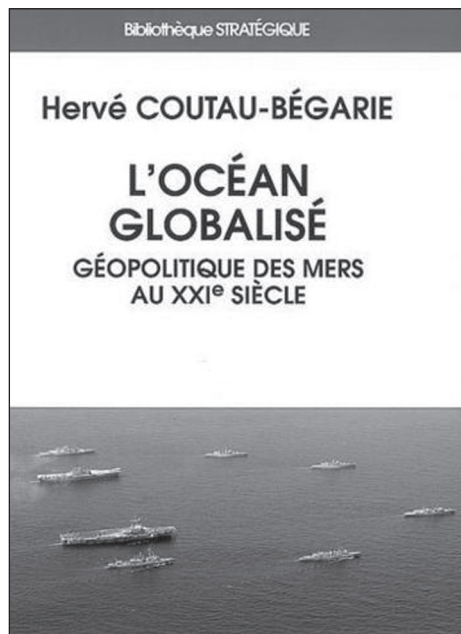
Presqu'une année, jour pour jour, vient de s'écouler depuis la disparition du stratège et universitaire français d'envergure internationale, Hervé Coutau-Bégarie, emporté par une rude maladie contre laquelle il avait combattu avec dignité et courage. Selon ses vieilles habitudes, il continua à travailler jusqu'à l'extrême limite de ses forces, dictant encore des articles de son lit d'hôpital.

Encyclopédie vivante de la pensée stratégique, spécialiste des questions navales, il était une figure bien connue dans l'enseignement militaire, notamment à l'**Ecole de guerre**. Directeur de recherches en stratégie et professeur au **Cours Supérieur d'État-major (CSEM)** et au **Collège Interarmées de Défense** (1995) il avait longtemps assuré de façon magistrale ses cours dans l'amphithéâtre Foch de l'Ecole militaire. La liste des officiers qui l'ont religieusement écouté est longue et chaque stagiaire, français, mais aussi étranger, ne pouvait être qu'admiratif devant l'ampleur de son savoir, mais aussi sur sa capacité à englober les affaires du monde dans une approche stratégique de haute volée.

Nommé en 2000, directeur de recherches permanent à la prestigieuse **Ecole pratique des Hautes Etudes, IVe section – sciences historiques et philologiques (EPHE)**¹, Hervé Coutau-Bégarie avait dirigé, durant une dizaine d'années, son célèbre séminaire consacré à l'histoire des doctrines stratégiques. Excellent organisateur, esprit entrepreneur et dynamique il avait fondé en 1994, l'**Institut de Stratégie Comparée (ISC)**, tout en assurant la continuité de la revue *Stratégique*, dont il était directeur de publication. En 1999, il allait succéder au Général Jean Delmas à la présidence de la **Commission Française d'Histoire Militaire (CFHM)**. C'est dans ces termes que le professeur André Corvisier soulignait les changements intervenus au sein de cet organisme de recherche, lorsque Hervé Coutau-Bégarie était arrivé à sa tête: «... *Il a réussi à réaliser une entente entre la Commission française d'histoire militaire, l'Institut de Stratégie Comparée qu'il a fondé et l'Institut d'histoire des Conflits contemporains. Ces trois instituts qui associent leur action peuvent ainsi publier un bulletin mensuel: « Histoire militaire et stratégie ». De plus, Hervé Coutau-Bégarie leur a assuré le passage aux techniques de l'Internet et a entrepris la publication des grands classiques de la stratégie* »². En 2010, il a créé l'**Institut de Stratégie et des Conflits**, qu'il a couplé à la Commission Française d'Histoire Militaire (**ISC-CFHM**). Son site internet (nouvelle adresse: www.institut-strategie.fr/) demeure toujours une référence incontournable de la pensée stratégique française. C'est en allant sur ce portail qu'on trouvera la liste d'ouvrages relatifs aux questions stratégiques et à l'histoire militaire publiés par la maison d'édition **Economica** au sein de quatre collections dirigées par Hervé Coutau-Bégarie: *Bibliothèque stratégique* (depuis 1987, co-directeur avec le Général Lucien Poirier, le théoricien de la dissuasion nucléaire), *Hautes études stratégiques*, *Hautes études militaires* et *Hautes études maritimes*.

La *Bibliothèque stratégique* constitue un corpus d'ouvrages ayant vocation à enrichir la culture stratégique française et celle d'autres aires culturelles. Parmi les auteurs réédités, la plupart

des classiques, mentionnons Sun Zi, Sun Bin, Frontin, Carl von Clausewitz, Julien S. Corbett, Giulio Douhet, l'amiral Raoul Castex, les généraux Jules Lewal, Henri Colin, Hubert Camon, Karl Wilhelm von Willisen, Charles E. Callwell et les maréchaux Maurice de Saxe, Marmont et Ferdinand Foch, etc. En 2002, suite à l'initiative de quelques chercheurs de la CFHM, une autre collection, le *Corpus des écrivains militaires* s'ajoutait à la *Bibliothèque stratégique*, en publiant les traités d'autres écrivains militaires français et européens: Montecuccoli, le prince de Ligne, le général Dragomiroff, le vicomte de Grenier, M. de Grandmaison, Paul Hay du Chastelet, Sigismund von Schlichting, Dietrich von Bülow, etc.³

A part son activité d'enseignant-chercheur, Hervé Coutau-Bégarie a représenté la France dans plusieurs groupes d'experts des Nations Unies. Il a été membre du groupe d'experts de l'ONU sur la course aux armements navals (1984-1985) et du groupe d'étude sur le désarmement (UNIDIR, 1991-1992). Il a été décoré de la *Légion d'Honneur*, de l'*Ordre du Mérite maritime* et de l'*Ordre des Arts et Lettres*. En 1997, il a été élu membre de l'Académie royale des sciences navales de Suède.

En tant que spécialiste de stratégie navale et annaliste de sa projection géopolitique, il a été l'auteur de nombreux ouvrages, certains en demeurant toujours des références dans ce domaine de la recherche militaire⁴:

– La puissance maritime soviétique, IFRI–Economica, 1983, couronné par l'Académie française (prix Broquette-Gonin).

– *Géostratégie de l'Atlantique Sud*, PUF, 1985. Prix de l'Académie diplomatique internationale. Traduction espagnole mise à jour, Madrid, Servicio de publicaciones del ejercito, 1989.

– *La puissance maritime. Castex et la stratégie navale*, Fayard, 1985. Traduction espagnole corrigée, Madrid, Servicio de publicaciones del ejercito, 1987.

– *Castex, le stratège inconnu*, Economica, 1985. Prix de l'Académie de Marine.

– *Nouvelle Calédonie, les antipodes de la démocratie*, (en collaboration avec Jean-Louis Seurin), Lieu Commun, 1986.

– *Géostratégie du Pacifique*, IFRI–Economica, 1987. Traduction espagnole mise à jour, Madrid, Servicio de publicaciones del ejercito, 1990.

– *Le problème du porte-avions*, CREST–Economica, 1990.

– *Géostratégie de l'océan Indien*, FEDN–Economica, 1993.

– *Le désarmement naval*, Economica, 1995.

– *L'océan globalisé. Géopolitique des mers au XXIe siècle*, «Bibliothèque stratégique», Economica, 2007.

– Le meilleur des ambassadeurs, théorie et pratique de la diplomatie navale, «Bibliothèque stratégique», Economica, 2010.

Il a dirigé plusieurs recueils d'études, dont *L'Evolution de la pensée navale*, t. I-VIII, «Hautes Etudes Stratégiques», Economica, 1991-2007 et *Aspects du désarmement naval*, «CAPC», 1994. On lui doit également l'édition des œuvres complètes de l'amiral Castex, *Théories stratégiques*, en sept volumes, 1997.

Quant aux travaux concernant la marine française durant la Seconde Guerre Mondiale, ils furent rédigés en collaboration avec le commandant Claude Huan: une imposante et incontournable biographie de l'amiral *Darlan*, aux éditions Fayard, 1989, (876 p.), suivie par la publication des *Lettres et notes de l'amiral Darlan*, Economica, 1992. De même, *Mers el-Kébir (1940). La rupture franco-britannique*, Economica, 1994 et *Dakar 1940. La bataille fratricide*, Economica 2004.

Notons aussi une éclairante synthèse, *La lutte pour l'empire de la mer. Histoire et géostratégie maritimes*, (en collaboration avec Alain Bru), Economica, 1995, l'étude historiographique, *L'histoire maritime en France*, ISC–Economica, 1995, (également publiée dans la *Revue maritime*, 1995, 2e édition augmentée, 1997), ainsi que le vaste recueil d'articles qu'il avait coordonné, *Marins et océans. Etudes d'Histoire Maritime*, t. I-III, 1990, (le second tome dirigé par Michel Mollat du Jourdin, directeur d'études à l'EPHE et membre de l'Institut).

Parmi les travaux de géopolitique, énumérons l'essai sur la Décadence de l'occident, Paris, Perrin, 2000, l'analyse consacrée aux alliances militaires sous le contrôle américain, *L'Amérique solitaire ? Les alliances militaires dans la stratégie des Etats-Unis*, Economica, «Bibliothèque stratégique», 2009, ainsi que *2030, la fin de la mondialisation?*, étude de prospective commandée en 2003 par la Délégation aux Affaires Stratégiques du Ministère de la Défense. Dans son dernier chapitre, on appréciera ces fortes lignes: «... Il n'y aura pas véritablement d'Europe de la défense, donc d'Europe politique de plein exercice, tant que l'Otan existera. Il faut que l'Otan disparaisse pour que l'Europe prenne en main sa propre destinée. On peut estimer le pari dangereux, c'est l'analyse que font la plupart des membres de l'UE, mais on ne peut prétendre simultanément construire l'Europe politique tout en consolidant le lien transatlantique, les deux sont antinomiques (étant entendu que cette Europe n'a pas vocation à s'opposer aux États-Unis). Il y a là une question majeure, difficile à résoudre : il faut simplement la poser dans sa simplicité brute, la réponse découlant d'une volonté politique»⁵.

Ses nombreux contacts, ainsi que les amitiés solides qu'il avait lié avec d'innombrables historiens militaires français et européens de tout bord, ou mêmes avec ses fidèles étudiants, ont conduit à l'élaboration de plusieurs recueils d'études rédigés sous sa direction, outils de recherche indispensables pour tout spécialiste de l'histoire de la guerre:

- Pensée stratégique et humanisme. *De la tactique des anciens à l'éthique de la stratégie*, (édité en collab. avec Bruno Colson), «Bibliothèque stratégique», Economica, 2000.
- *Les médias et la guerre*, «Bibliothèque stratégique», Economica, 2005.
- *Le cinéma et la guerre*, (édité en collab. avec Philippe d'Hughes), Bibliothèque stratégique, Economica, 2005.
- *Histoire militaire des guerres de Vendée*, (édité en collab. avec Charles Doré Graslin) «Bibliothèque stratégique», Economica, 2010.
- *Stratégies irrégulières*, «Bibliothèque stratégique», Economica, 2010.

Mais l'œuvre majeur du professeur Coutau-Bégarie, qui englobe son savoir encyclopédique, est le **Traité de stratégie**, arrivé à sa 7ème édition en novembre 2011 (éditions précédentes: février 1999, septembre 1999, 2001, 2003, 2005, 2008). Traduite déjà en six langues, cette synthèse rigoureuse et ample (plus de 1000 pages)⁶ a l'ambition d'aborder l'objet *stratégie* sous tous les angles possibles: «*Art du général ou science des hautes parties de la guerre ou de la conduite du conflit, la stratégie, quelle que soit la définition retenue, est une activité noble, réservée à des hommes parvenus à un certain niveau de responsabilité ou à un certain degré d'instruction. Longtemps transmise par une tradition orale limitée à des milieux très restreints – Herbert Rosinski parlait de **stratégie instinctive** –, elle est devenue, à l'époque contemporaine, un savoir codifié et enseigné dans les écoles de guerre: la **stratégie scientifique**»⁷. Demeurant à ce jour une référence pour tout chercheur, étudiant ou amateur curieux de la chose militaire, l'ouvrage permet d'embrasser les élémentaires de l'art de la guerre dans ses différentes dimensions, qu'elles relèvent de la science ou de l'histoire. Il n'est pas seulement la meilleure explicitation des grands concepts stratégiques, il permet également de saisir les élémentaires d'un certain nombre de pensées et de cultures stratégiques y compris dans leur évolution historique depuis l'antiquité jusqu'au monde contemporain (la problématique des cultures stratégiques est ainsi abordée sur une soixantaine de pages). Le premier livre revient ainsi, sur l'essence de la stratégie, son épistémologie, ses méthodes, ses principes, les options, etc., tandis que le second, traite des stratégies *particulières*, aériennes et spatiales d'une part, et maritimes et navales d'autre part. Comme pour les autres éditions, la question de la géostratégie est également abordée dans le dernier livre. Enfin, l'ensemble bénéficie d'une bibliographie française et étrangère revue et augmentée, de 75 pages, qui constitue à elle seule un efficace instrument de travail. L'auteur a toujours insisté sur l'importance de la *ligne claire* – qu'il est agencé de façon pratique (la lecture de sections données ne nécessitant pas systématiquement de lecture des sections antérieures): «*La conséquence inévitable de cette recherche d'une vision globale est un volume propre à décourager les meilleurs volontés et à provoquer le même commentaire sarcastique que celui qui avait accueilli la somme de J. J.**

*Bachofen sur le droit maternel: «un vrai puits de science, aussi profond et aussi mal éclairé ». J'ai essayé de compenser, dans la mesure du possible, cet inconvénient de poids par une présentation en paragraphes nettement séparés et par un index détaillé, pour permettre la consultation de ce traité sans imposer une lecture continue »*⁸. Ce vaste ensemble de connaissances concernant la stratégie et ses développements secondaires, la stratégie opérative et la tactique, nécessitait un bréviaire, une édition française étant d'ailleurs publiée en 2003 (*Bréviaire stratégique*, Paris, ISC-EPHE-Micro-éditions, 2003, 94 p.)⁹.

Notre démarche serait incomplète sans mentionner un autre travail essentiel du professeur, *Le phénomène «Nouvelle Histoire». Stratégie et idéologie des nouveaux historiens*, Paris, Economica, 1983, issu de la thèse de doctorat qu'il avait défendu à l'Institut des études politiques de Bordeaux¹⁰. Cette critique pertinente et originale de *l'Ecole de Annales*, qui trahit des convictions politiques très à droite, ne lui a pas valu que des amis et lui a sans doute fermé de nombreuses portes, même là où son savoir aurait été utile. Cet ouvrage tracasse, agace et dérange encore bon nombre d'historiens issus de la seconde génération des *Annales*, ainsi que leurs disciples, dont Fernand Braudel avait été *leader* incontesté de 1956 à 1968. La *nouvelle histoire*, à la fois économiste et centrée sur les masses ne soit-elle marxiste par définition ou plutôt jaurésienne, car imprégnée d'un gallocentrisme récurant? Comme l'avait d'ailleurs souligné Charles-Olivier Carbonell: «*Tout est, ici comme ailleurs, question de point de vue. Celui d'Hervé Coutau-Bégarie est celui d'un politologue. D'un excellent politologue. Et il serait paradoxal que ce soient les nouveaux historiens, férus d'interdisciplinarité, qui lui reprochent d'user, pour les étudier, d'une voie jusqu'ici bien négligée. Car le mérite principal de cette étude est d'être pionnière ; de faire entrer le culturel, ou plutôt le socioculturel, dans le champ de la science politique ; de dire à certains : « Qui t'a fait roi ? » et de révéler à bon nombre d'historiens naïvement ou hypocritement remplis de bonne conscience, que leurs discours est celui d'un group dominant*»¹¹.

Hervé Coutau-Bégarie en était très conscient en nous le faisant souvent répéter lors des séances de son séminaire à l'EPHE. Bien sûr, la réaction des années 1930, la revendication d'une nouvelle histoire semblait légitime, mais l'exclusion du récit, des armées et de la guerre, ... une stupidité. Il était en même temps fasciné par la personnalité complexe de George Dumézil (1898-1986), historien des religions, linguiste, comparatiste et philologue de renommé international, celui qui avait également épaulé la carrière de Mircea Eliade dans les années sombres de l'exil parisien. Dans *L'œuvre de Georges Dumézil. Catalogue raisonné*, Paris, Economica, 1998, 212 p., le professeur Coutau-Bégarie recense par ordre chronologique toutes les publications du grand savant dans les genres les plus divers, chaque titre étant suivi d'observations sur son contenu. Un travail de recherche minutieux dans le style de l'EPHE.

Extrêmement drôle, il savait faire confiance, encourager et transmettre. Toute une génération de jeunes chercheurs, ses étudiants, ses disciples, lui doivent énormément. J'ai eu le privilège de faire sa connaissance en 2001, juste avant de devenir élève diplômé de l'EPHE. J'ai fréquenté par la suite son séminaire consacré à l'histoire des doctrines stratégiques, en intervenant à plusieurs reprises avec des exposés concernant la croisade tardive et l'art de la guerre en Europe Centrale et Orientale, l'histoire militaire de la Roumanie, mes sujets de prédilection. Les débats étaient passionnants, la salle toujours comble. Il m'avait également ouvert les pages des publications qu'il dirigeait, et plus encore, il m'avait offert son amitié sincère et solide qui a duré plus d'une décennie, jusqu'à son disparition.

Le professeur Coutau-Bégarie a largement contribué au renouveau de la pensée stratégique française. Son œuvre, qu'il convient désormais de faire vivre, le situe dans la grande lignée de ses prédécesseurs, tels que les généraux Beaufre et Poirier, et bien sûr, l'amiral Castex qu'il admirait profondément.

NOTE

¹ Etablissement d'enseignement destiné à former des chercheurs de très haut niveau, fondé par décret impérial, le 31 juillet 1868, à l'initiative de V. Duruy où avaient également étudié quelques personnalités

proéminentes de l'historiographie roumaine: O. Tafrali, V. Vaschide, N. Iorga, Gh. I Brătianu, N. Beldiceanu, M. Cazacu, cf., Hervé Coutau-Bégarie, *Le phénomène «Nouvelle Histoire». Grandeur et décadence de l'École des Annales*, 2e édition, Paris, Économica, 1989, pp. 331-343.

² A. Corvisier, note marginale à l'article du Général Jean Delmas, «L'histoire militaire en France depuis 1945» dans *Guerre et société en Europe. Perspectives de nouvelles recherches*, (sous la dir. d'A. Corvisier, D. Preda), Bucarest, Ed. Europa Nova, 2004, p. 323.

³ Pour l'ensemble des collections se rendre sur le site <http://www.institut-strategie.fr/>

⁴ Nous n'allons présenter que la liste d'ouvrages qu'il a écrits et qu'il a dirigés. Pour les centaines d'articles dont il est auteur, voir son curriculum vitae rédigé par lui-même (1998 inclus) sur http://www.stratisc.org/act/act_HCBegarie.htm

⁵ *2030, la fin de la mondialisation ?*, Ed. Tempora, Perpignan, 2008, p. 128.

⁶ Traduction roumaine, *Tratatul de strategie*, vol.1, Editura Universității de Apărare «Carol I», București, 2006. L'ouvrage fait d'ailleurs partie de la bibliographie obligatoire pour l'examen d'admission en doctorat au sein de cet établissement de défense. Notons aussi qu'Hervé Coutau-Bégarie était membre du conseil éditorial de la revue *Impact strategic*, principale publication de l'Université «Carol I». Parmi ses articles traduits également en roumain, voir «Liniile directoare ale gândirii navale din secolul XX», *Revista de Științe Militare*, n° 1, Bucarest, 2006, pp. 121-125.

⁷ *Traité de stratégie*, 3e édition, Paris, Economica, «Bibliothèque stratégique», 2001, p. 27.

⁸ *Ibidem*, p. 23.

⁹ Suite à un heureux concours de circonstances, une édition en langue roumaine avait bien vu le jour une année auparavant: Hervé Coutau-Bégarie, *Breviar de strategie*, (trad. Constantin Marinescu), Ed. Sitech, Craiova, 2002.

¹⁰ Rééditée en 1989, sous le titre, *Le phénomène «Nouvelle Histoire». Grandeur et décadence de l'École des Annales*, voir n. 1, au début de notre article.

¹¹ Compte-rendu dans la revue *Politique Etrangère*, vol. 50, n° 2, 1985, p. 535.

